VERHANDELING
OVER DE
GEBREKEN EN WANGESTELDHEDEN
DER
TANDEN
EN VAN HET
TANDVLEESCH,
VERVATTENDE

De Genees- en Heel-kundige Behandeling van ieder Geval, het Toezicht op Kinderen by het uitkoomen der Tanden, en de verscheide handelwyzen welken van 't meeste nut zyn voor de Welgeregeldheid, Schoonheid en Duurzaamheid deezer Deelen in allerhanden Staat des Levens. Als ook Aanmerkingen over het Gebruik en Misbruik van Tinctuuren, Tand-poeders, Schuijers enz. Beoordeelingen over de hedendaagsche praktyk, waar de zelve bedrieglyk of schaadelyk bevonden wordt.

Alles met Gevallen en Proeven opgehelderd

DOOR

THOMAS BERDMORE,

Mr. Chirurgyn, en Chirurgyn - Tandmeester van den Koning van Groot Britannie.

——————— Et mihi dulces
Ignoscent, si quid peccavero stultus, amici.

HOR. SAT.

Uit het Engelsch vertaald.

Te AMSTERDAM,
By ALBERT VAN DER KROE,
op den Dam, by de Beursstraat.
MDCCLXIX.

VOORREDE

VAN DEN

VERTAALER.

Het is ons Land, gelyk ook op andere Plaatſen, zeer gemeen, de gebreken aan de Tanden ontſtaan, en het uittrekken der Tanden aan Kwakzalvers en Landloopers, veel eer, dan aan bekwaame Heelmeesters te betrouwen. Dit is, waarſchynlyk, de reden, waarom voornaame Schryvers over de Heelkunde dit gedeelte der Konst, in hunne Werken, overgeſlaagen, of maar ter loops verhandeld hebben; en men weinige Schriften van eenige waarde, door bekwaame Mannen, hier over, met voordagt opgeſteld, in andere, en nog minder in onze taale, heeft zien in 't licht koomen, in vergelyking van andere Werken over andere ſtukken tot de Genees- en Heel-kunde behoorende. Het Gemeen oordeelt, dat menſchen die hier van alleen hun werk maaken, en breed opgeeven van hunne bekwaamheid, meer kundigheid en handigheid verkrygen, en meer te vertrouwen zyn dan gewoone Heelmeesters; en deezen

zen ſchynen te vreden te wezen voorbygegaan te worden, en zich op dit gedeelte van hunne Konst weinig toeleggende, het oordeel en de handelwyze van het Gemeen te rechtvaardigen. Ondertusſchen zouden eenige ongelukkige uitſlagen en gevolgen, van onkundige of verkeerde behandelingen der Kwakzalvers, wel eenige zodanige Lyders tot andere gedagten konnen brengen, ten ware het vooroordeel en de onkunde, nevens de grootſpraak der gewaande Tandmeesters, dezelven aan de bezwaarlykheid van hun gebrek, en niet aan de onbedrevenheid der Kwakzalvers deedt toeſchryven. De Tanden zyn, zeker, waardige deelen van ons lichaam, zo wegens de ſchoonheid als het nut van onze voeding; en de gebreken der zelven kunnen, door onkunde, kwaalyk en verderflyk behandeld worden zo wel als alle andere gebreken en ziekten welken wy onderhevig zyn. Het is, derhalve, van belang het Gemeen te waarſchouwen, hier in met omzichtigheid te werk te gaan; en onze Heelmeesters te vermaanen zich hier op meer toe te leggen dan de meesten tegenwoordig gewoon zyn

te doen, om de menschen, onder welken zy de praktyk oefenen, gelegenheid te geeven van te ondervinden, door hen beter, veiliger en gelukkiger, dan door Kwakzalvers te zyn behandeld geworden.

De Heer TH. BERDMORE, Schryver van deeze *Verhandeling over de Tanden*, een Chirurgyn, en Tandmeester van den Koning van Engeland, heeft het zo ingezien. Zich zelve door eigen oefening, opmerking en ondervinding bekwaam gemaakt hebbende, heeft hy zyne waarnemingen, ten nutte van anderen, wel willen mededeelen; op dat de genen die lust hebben zich op de kundigheid van de gebreken der Tanden, en derzelver geneeswyze, toe te leggen, hier in bekwaame aanleiding zouden vinden. Het Werk heeft hier toe ook, indedaad, alle vereischten, zo ten opzichte der bekwaamheid en ervarenheid van den Auteur, als der goede orde, gegronde regelen, nutte waarnemingen en klaare schryfstyl, waar in alles wordt voorgedraagen. Hy toont dat de Leere van de Tanden en derzelver gebreken tot een regelmaatig samenstel gebragt, en door reden en kundigheid van het beschouwlyke, welk

hier toe nodig is, verklaard kan worden, zo wel als van andere ziekten en gebreken van ons lichaam. Hy begint van zodanigen welken meest voor het oog bloot ſtaan, en gemaklykst gekend worden en te behandelen zyn, en gaat vervolgens tot andere meer ingewikkelde gebreken over. In zyne genezingen zoekt hy geſtadig de Tanden te behouden en derzelver goeden ſtand en ſchoonheid, zo veel mogelyk is, te bewaaren, verre van ligtvaardig tot vernieling of uittrekking te koomen. Het Werk is te meerdere achtinge waardig om dat het geheel kan aangemerkt worden oorſpronglyk des Auteurs eigen te wezen, en geen naſchrift uit Samenſtelzels van gebreklyke voorgangers. Weinigen betuigt Hy gevonden te hebben welken dit verdienden, en geen van allen gevolgd te zyn. Wil men een of ander voorbeeld van byzonderheden, waar van by andere geene melding gemaakt wordt, men leeze wat hy geſchreeven heeft van Tandpyn uit medelydendheid ontſtaan, dat is te zeggen, Tandpyn, waar van de oorzaak ſchuilt in een geheel anderen, en zelfs verre afſtaanden Tand, dan die waar aan de pyn gevoeld wordt. Wie

heeft

heeft ook, voor den Heer BERDMORE, door wezenlyk gedaane Proeven getoond, hoe verderflyk veel geroemde Tand-poeders en Tinctuuren zyn, en hoe weinig tyds 'er nodig zy om het verglaasd der Tanden, door dezelven te vernielen? om van geen andere geheel nieuwe aanmerkingen te spreeken.

Jonge Heelmeesters zullen, derhalve, door dit uitmuntend Werkje, met opmerking, te leezen, in staat gesteld worden de gebreken of wangedaanten der Tanden met oordeel te behandelen; en zich van de beste wegen en middelen ter genezing of voorbehoeding derzelven te bedienen. Meer gevorderden zullen 'er veele zaaken in vinden, welken zy hunner opmerkinge waardig zullen oordeelen. Behalve dit zullen menschen buiten de Konst, die Tandpyn of ander ongemak aan de Tanden krygen, zo zy de moeite willen neemen deeze *Verhandeling* te doorbladeren, 'er uit konnen leeren, zich niet zo ligtvaardig, als men gemeenlyk doet, in de handen van zwervende Tandmeesters te vertrouwen, of alles gelooven wat dezelven hun poogen diets te maaken, en zich te wagten voor

hunne zo zeer geroemde, doch dikwils zeer ſchaadlyke, middelen om de Tanden zuiver en wit te maaken en te houden. Om gemelde redenen, en de ſchaarsheid van nutte Verhandelingen over deeze ſtoffe, heb ik geoordeelt onze Heelmeesters en onze Landsgenooten dienst te zullen doen, dit keurig Werkje in onze Nederduitſche taale over te brengen; wenſchende dat 'er door beiderleie perſoonen een nuttig gebruik van gemaakt worde. De kortheid en klaarheid zal een iegelyk het leezen aangenaam maaken.

VOORREDE

VAN DEN

SCHRYVER.

Wanneer ik eerst voornam al mynen tyd en opmerking te besteeden aan het gedeelte der Heelkunde, welk de konst der Tand-meesters aangaat, zag ik, met verdriet, dat geen wezenlyke onderregtingen by de Schryvers van dit land, welken dit onderwerp verhandeld hebben, te vinden waren; ik poogde derhalve, tot myn eigen bevordering, zorgvuldig van myne voorgangers in dit werk, en uit de praktyk by een te verzamelen, al wat ik dagt ten nutte hier van te zullen konnen strekken.

Na dat ik dus eenige jaaren werkzaam was geweest, bevond ik, of meende te bevinden, dat myne opmerkingen en ontdekkingen eenigermaate waardig waren gemeen gemaakt te worden aan zulken, die dit werk oefenen, aan Ouders, die werk maaken van de gezondheid en schoonheid hunner kinderen, en Lyders, die ongesteldheden en wangestalten der Tanden onderhevig zyn. Ik tragtte ze derhalve in eenige orde te brengen, en besloot eindelyk ze aan de drukpers te geeven.

Het werk eigenlyk geschikt zynde voor Konste-

ſtenaars, welken men niet veel te leezen moet geeven, *en voor Lyders, die ook geen grooten omſlag beminnen, heb ik, met voordagt, aanhaalingen uit andere Schryvers vermyd. Ik kon indedaad, zonder van myn onderwerp af te wyken, alleen eenige weinige Franſche Auteuren aangehaald hebben, die geſchreeven hebben* om hunne naamen bekend te maaken, *en één of twee Engelſchen, die zeer kwaalyk vertaald hebben.*

Kort na dat dit Werk aan den drukker was gegeeven, kwam 'er een' Bekendmaaking in de dagelykſche Nieuws-papieren, dat in 't kort een' Verhandeling over het zelfde onderwerp zou uitgegeeven worden, door een vreemdeling in het West-einde van de Stad: in verwagting van door een behoorlyk gebruik hier van onderregt en bevorderd te zullen worden, ſtaakte ik het uitgeeven van deeze bladen een geruimen tyd. Nu ben ik gemelyk, dat ik my te leur geſteld vinde — misſchien wegens gebrek van myne bekwaamheid en onderſcheiding. Uit wantrouwen dan op myn oordeel, uit eerbied voor den Schryver, en ook voor myne Lezers, denke ik zal het best zyn 'er niets meer van te zeggen.

I N-

INHOUD

DER

HOOFDSTUKKEN.

EERSTE DEEL.

TWEEDE DEEL.

Hoofdst.

DERDE DEEL.

Van het toezicht en de behandeling der Tanden en het Tandvleesch, om gebreken en wanstaltigheden derzelven te voorkoomen, en de schoonheid derzelven te herstellen en bewaaren.

VERHANDELING

OVER DE

TANDEN.

EERSTE DEEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET OOGMERK VAN DEEZE VERHANDELING.

De Tanden te bewaaren, derzelver groei te regelen, een' menigte van kwaade gesteldheden en wangestalten, waar aan zy blootgesteld zyn, te verhoeden, zyn dingen van grooter aangelegenheid, dan men zich doorgaans verbeeldt, en verdienen met regt de oplettendheid van het Gemeen; want ongesteldheden of gebreklykheden der Tanden, hoe weinig by het gemeene volk geacht, worden onvermydbaar gevolgd van gebreken welken aandoening maaken op het geheele lichaam, en derzelver mismaaktheden zyn dikwils van aanmerklyk nadeel in het gemeene leven.

Het gene de kaauwing pynlyk of gebreklyk maakt, beneemt ons niet alleen den smaak en de aangenaamheid der spyze, maar ver-

hindert ook de volkome kleinmaaking en vermenging derzelven met het ſpeekzel, welke nodig is tot de verteering; en geeft dus aanleiding tot veele ongeſteldheden van de maage en darmen, terwyl het lichaam zyn gewoon voedzel ontbreekt.

Ook veroorzaaken de ongeſteldheden der Tanden dikwils heftige pynen en gevaarlyke ontſteekingen, ſomtyds diepliggende veretteringen, welken de nabygelege deelen vernielen, en het geheele geſtel aandoen, door medelydendheid, of door het bloed met bedorven ſtoffe te beſmetten; en elk een weet hoe veele kinderen aan het uitkoomen der Tanden ſterven, die door behoorlyke byſtand zouden konnen behouden worden.

De wanſtaltigheden der Tanden, om dat zy veelal op een gebrek uitloopen, zyn eener ernſtige oplettendheid waardig; en behalve dit 't welk verre afſchynt te wezen, is het bekend dat zy dikwils niet minder gevreesd worden dan het ongemak zelf.

In het gemeene leven ziet men dagelyks, dat een geringe mismaaktheid alle houding van aanzienlyke perſoonen verachtelyk maakt; terwyl ſchoonheid en netheid menigmaal de zwakheden van anderen doen voorbygezien en hun gering voorkomen begunstigd worden.

Het doen van redenvoeringen op den predikſtoel of voor de baali, en voornaamlyk

de

de konst van in verkeering en het gemeene leven te behaagen, zyn dingen van veel aanbelang voor een' iegelyk. Maar hier in kan niemant uitmunten, by wien het verlies der Tanden, of blaauwe rottige ſtompen, ingevalle lippen en holle wangen, de woordvorming en gelukkige uitdrukkieg met het aangezicht bederven; wier ſtem de natuurlyke klank heeft verlooren, en wier gelach in plaats van blydſchap en genoegen te vertoonen, alleen gebrek en wanſtaltigheid uitdrukt.

De vuilheid der Tanden wordt van ſommige menſchen zo weinig geacht, alsze gemaklyk is weg te neemen; maar van de ſchoone ſexe, en de beſchaafde en zindelyke mannen wordtze aangezien als een teeken van morſigheid en luiheid; niet alleen om dat zy een van de grootſte ſieraaden van het aangezicht wegneemt, maar ook de reuk van vuile rottige Tanden, zich met den adem vermengende, in 't algemeen zeer onaangenaam is voor iemant zelve; en ſomtyds zeer walglyk voor anderen in een naauwe verkeering.

Het oogmerk van deeze korte Verhandelinge is, derhalve, deeze ongemakken tegen te gaan en weg te neemen; de konst, waar van ik myn werk maake, van uitgebreider nuttigheid te doen worden; de vorderingen, welken ik 'er in gemaakt hebbe, het Gemeen mede te deelen; en eindelyk, dezelve te ontdoen van de onverſchilligheid en onverdien-

de verachting waar mede ze tot dus verre is aangezien ; voornaamelyk van zulken die, onder het denkbeeld van Tand-trekking of Tand-ſchraaping, alles vervatten wat nodig is aangaande dit ſtuk te weeten of gedaan te worden, en hierom een Chirurgyn-Tandmeester, een Tand-trekkend Baardſcheerder en een zwervenden Kwakzalver gelyk ſtellen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE ORDE DER VERHANDELING.

Om der kortheid en beknoptheid wille zal ik dit kleine Werk verdeelen in drie deelen.

In het eerſte zal een' beſchryving gegeeven worden van de Tanden en de deelen waar mede zy onmidlyk verbonden zyn, in hunnen natuurlyken en gezonden ſtaat.

In het tweede zal ik ſpreeken van de Tanden en derzelver naastgelegе deelen, in hunnen gebreklyken ſtaat ; en by elk gebrek zal ik de wyzen van geneezing voegen.

In het laatſte zal ik alle de verſcheide middelen voorhouden welken de ongeſteldheden der Tanden verhoeden, en door lange ondervindinge beproefd gevonden zyn voor de welgeſteldheid, geſchiktheid, goede kleur, gladheid, vastheid in de kasſen, en een duur-

zaa-

zaame bewaaring tot in een hoogen ouderdom.

Dit laatfte gedeelte, fchoon het onderregtingen zal bevatten voor elken leeftyd, zal ik echter de vryheid neemen voornaamlyk op te draagen aan vrouwen die jonge kinderen, en de gouvernantes die 'er het beftier over hebben, en werk maaken om al wat hen in de maatfchappy aangenaam kan doen worden en op zich zelve nuttig is, te kweeken.

Want in den vroegen leeftyd, wanneer de Tanden een weg booren door het tandvleesch, en naderhand als de tyd van verwisfeling aankoomt, hangt het meer van de moeder en voedfter af dezelven goed of flegt te doen worden dan men in 't gemeen denkt: de Natuur kan dan geleid worden waar zy toegeeflyk, bygeftaan worden waar zy zwak, en gemaklyk beftierd of bedwongen worden waar zy ongeregeld of uitfpoorig is.

DERDE HOOFDSTUK.

DE ONTLEED- EN NATUURKUNDE DER TANDEN, EN DERZELVER AANGELEGENE DEELEN.

Een volkome kennis van het maakzel der Tanden, en deelen waar mede zy onmidlyk verbonden zyn, is de grondflag van al-

alle redenmaatige behandeling, zo in derzelver gebreken als uitwendige mismaaktheden.

Ik wenschte hierom wel, om der genen wille die werk maaken van Tanden te trekken, te zuiveren en andere bewerkingen op dezelven te doen, dat men deeze noodzaaklyke onderregting door ſchryven kon mededeelen: doch dit is onmogelyk; want hier toe worden een behoorlyke oefening der ontleedkunde, onder bekwaame Hoogleeraars, beſchouwingen met eige oogen, en met oordeel herhaalde naſporingen volſtrekt vereischt.

Men moet derhalve begrypen, dat ik niet voorhebbe de ontleedkunde der Tanden op deeze wyze te leeren; maar myn voornemen alleen is, zulk een algemeen denkbeeld van deeze deelen, in derzelver natuurlyken en gezonden ſtaat te geeven, als genoeg is om een iegelyk, ſchoon weinig in deeze zaaken bedreeven, te doen begrypen wat hier na gezegd zal worden van den ontſtelden ſtaat derzelven, en eenigzins te oordeelen, hoe ver myne wyze van behandeling redelyk is, en waarſchynlyk van goed gevolg moet zyn.

De Tanden, in volwasſe menſchen, zyn kleine beenderen van verſchillende gedaante en grootte, onbeweeglyk vastſtaande in hunne kasſen, door een ſoort van geleding, welke de ontleedkundigen noemen *Gomphoſis*, Spyker-geleding.

Het

Het gedeelte welk in de kas verborgen is, wordt genoemd de *Wortel;* het gene voor het gezicht bloot ſtaat, het *Lichaam* of de *Kroon;* en de kringswyze rand of lyn, welke deeze twee deelen bepaalt en onderſcheidt, de *Nek* of *Hals* van den Tand.

De *Zelfſtandigheid* der Tanden is zeer verſchillende van die der andere beenderen, en is vaster, witter, en waarſchynlyk niet uit laagen beſtaande, of in ſtaat om te konnen afſchilferen.

Het *Lichaam* van den Tand is bekorst met een zeer witte, effen en gladde zelfſtandigheid, het *Verglaasd* genaamd, 't welk zich niet verder dan tot den hals uitſtrekt, wat ook ſommige ontleedkundigen hier tegen gezegd hebben: het verſchilt in veele omſtandigheden van het beenige gedeelte hier aan volgende, gelyk beneden breeder zal gezegd worden, en is zo hard dat men 'er vuur mede kan ſlaan als met een ſteen; met een vergrootkyker beſchouwd, ſchynt het te beſtaan uit korte geſtraalde vezelen, regt voortgaande naar de oppervlakte van het gedeelte waar van zy voortkoomen, en de dikte is zelden meer dan een halve lyn, of een vieren-twintigſte van een duim.

Dit verglaasd is reeds gemaakt eer de Tand boven het tandvleesch te voorſchyn koomt; het wordt dik, hard en glad tot de twintig of vyf-en-twintig jaaren, en wordt hier na

niet meer herſteld, maar vermindert allengs door het geſtadig gebruik.

De *Wortels* der Tanden beſtaan uit een gelykvormige zelfſtandigheid; zy zyn alleen gedekt door een dun beenvlies, tot op den bodem der kasſen, en dit helpt om de zelven te verbinden met de vooze beenige zelfſtandigheid, welke de binnen-zyde van elke kas maakt.

De *Nek* van den Tand is rondom vast aan het vlies van het tandvleesch, 't welk zich op deeze plaatſe ſchynt te vereenigen met het gemelde beenvlies.

De *Zelfſtandigheid* van het *Tandvleesch* is gedrongen, veerkragtig, en eenigzins van maakzel als leder: het is vast aan de Kaakbeenen door middel van derzelver beenvlies: het bedekt den geheelen rand der kasſen van beide Kaaken; het dringt in tusſchen de Tanden; omvangt den nek van allen, en is 'er vast mede verbonden. Het tandvleesch is, gevolglyk, aan de buitenſte en binnenſte zyde der Tanden één voortgaand ſtuk, met zo veele openingen als 'er Tanden zyn; en het vlies welk het bedekt ſchynt een vervolg te zyn van dat 't welk gaat naar de lippen, wangen en de tong.

De Tanden worden, naar gelang van derzelver grootte, overvloedig voorzien van *zenuwen* en *bloedvaten*, welken door een kleine opening aan de punt van elke wortel ingaan,

en

en door een naauwe buis tot aan de kroon voortgaande, door de geheele zelfstandigheid der Tanden verdeeld en verspreid worden: die opening verkleint naar maate wy in jaaren toeneemen, en raakt eindelyk geheel geslooten.

De *Slagaderen* koomen van de uitwendige slaap-slagaderen, de *Aderen* gaan in de halsaderen, en de *Zenuwen* zyn takken van het vyfde paar.

De zenuwen van het bovenste en onderste Tand-vleesch zyn takken van de bovenste en onderste Kaak-zenuw, welke van het vyfde paar afstamt: het ontvangt ook takken van het harde gedeelte van de gehoor-zenuw, welken zich met de voorgaande op een byzondere wyze vereenigen, en gelegenheid geeven tot zekere aandoeningen door medelydendheid, waar van in het Tweede Deel van dit Werk gesproken zal worden.

Het tandvleesch dient om de Tanden te steunen, derzelver tusschenruimten te vullen, hen vast te maaken, en de wortels te beschermen voor aandoeningen van de uitwendige lugt, nattigheid van het speekzel, en scherp voedzel.

Het *Getal* der Tanden is niet hetzelfde in allen ouderdom, gelyk hier na getoond zal worden; tegenwoordig zullen wy dezelven alleen beschouwen in den volmaaksten staat.

Als de *Dentes sapientiæ*, Tanden der wysheid uitgekoomen zyn, zyn 'er zestien Tan-

den in elke Kaak, verdeeld in drie rangen; de eerfte, waar onder de vier voorften begreepen zyn, genaamd *Incifores* of *Sny-Tanden*; de tweede, de twee naastvolgenden insluitende, aan elke zyde, worden genoemd *Canini*, of *Honds-Tanden*; en de derde, waar onder de tien overigen vervat worden, vyf aan elke zyde, zyn genaamd *Molares* of *Kiezen*.

De Sny-tanden der boven-kaak zyn grooter en breeder dan die van de onderfte; en van de bovenften zyn de twee middenften de grootften.

De *Wortels* der fny-tanden zyn lang, fcherp en enkeld; de lichaamen wigs-wyzig, aan de buitenzyde bol, en eenigzins hol aan de binnenzyde, op de zyden plat, en zo gefchikt, dat de fcherpten met malkander een *gelykvormige fneede* maaken.

De *Honds-Tanden* zo genaamd om derzelver uitfteeking of gelykheid met de Tanden van honden, en ook *Oog-Tanden*, wegens de ftandplaatfe, ftaan aan elke zyde van de fny-tanden.

De *Lichaamen* van deezen zyn dikker, meer uitfteekende, puntig, en ronder aan de buitenzyde dan die der fny-tanden; ook zyn de wortels dikker, langer en puntiger. Somtyds zynze zo lang dat zy den bodem van de kaakholte doorbooren.

Van de *Maal-Tanden* of *Kiezen*, zyn de twee eer-

eerſten in elke ry klein, de twee volgenden grooter, gelyk de laatſten, *Tanden der Wysheid* genaamd, ook.

Hunne *Lichaamen* zyn in 't algemeen kort, zeer dik, onregelmatig rolrond, of liever met vier zyden een weinig gerond, en eindigende in een breed ſtuk, meer of min voorzien met ſtompe punten, eenigzins als in zo veele diamanten geſneeden; waarom de naam van kroon voornaamelyk gegeeven wordt aan de lichaamen der Kiezen, om dat de gelykheid van deezen grooter is dan der anderen.

De kroonen van de twee kleine Kiezen zyn dikwils kleiner dan de lichaamen der Honds-Tanden, en hebben zelden meer dan twee, of ten hoogſten drie punten.

In de twee groote Kiezen heeft de kroon meerder uitgebreidheid, en de punten zyn drie, vier en dikwils vyf in getal.

De vyfde Kies of Tand der Wysheid heeft een' kroon byna gelyk de twee voorgaanden, doch dikwils meer gerond en met minder punten. Somtyds vindt men deezen in merklyken ouderdom nog geheel verſchoolen in zyn kas.

De *Wortels* der Kiezen zyn lang, meer of min plat, in ſommigen enkeld, in anderen twee, drie, of vier, doch zelden vyf in getal. Somtyds zyn alle deeze wortels onderſcheiden, ſomtyds geheel vereenigd, en dikwils ten deele vereenigd. Zy zyn in 't algemeen

meen regt, en aan de uiteinden meer van elkander ſtaande, dan by den nek van den tand, om datze naar het einde puntig worden; doch in ſommigen ſtaan deeze punten inwaards, uitwaards en ook op andere wyze geboogen.

De *Wortels* van de *Kleine Kiezen* vertoonen zich dikwils enkeld, zonder het in de daad te wezen; want by meerder onderzoek bevindt men dat twee wortels vereenigd zyn, als of ze aan malkander geſoudeerd waren. Somtyds beſtaat het eenig onderſcheid welk men bemerkt in een geringe ſcheiding aan de punt.

De *Groote Kiezen* hebben verſcheide wortels, in de bovenſte kaak drie of vier, doch in de onderſte doorgaans maar twee.

De vyfde Kies of Tand der Wysheid heeft dikwils maar een enkele wortel, doch meermaalen twee, welken kegelagtig van gedaante zyn, en zelden lang. Hierom valt deeze tand in den ouderdom dikwils vroeger uit dan eenige van de andere kiezen.

Men ziet dan, dat de Kiezen van de bovenſte kaak meer wortels hebben dan die van de onderſte; en dat onder het kaauwen, of als de mond geſlooten is, de bovenſte ry, voornaamlyk in het voorſte deel, over de onderſte heen ſchiet in plaats van op dezelve te vallen. In ſommigen, echter, vallen zy op malkander; doch dan miſt het zelden of zy vernielen elkander, of worden al in vroe-

ge

ge jaaren, door de geduurige drukking en wryving afgesleeten.

Het is misschien onnodig hier by te voegen dat de tanden dienen tot de kaauwing, een onderscheide geluidvorming en tot sieraad.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE VOORTKOMST, GROEI EN WISSELING DER TANDEN.

Als men den boog der kassen van elk kaakbeen, in verschgeboore kinderen, doorsnydt, ziet men, in elke kas, een vergadering van een zagte, witte, taaije stoffe in een klein vliezig zakje, by zyn gedeelte welk den bodem van de kas naast is, doorboord van een zenuw- en vaatagtige draad, welks vaten zich reeds verdeelen en takken verspreiden over het geheele vlies en de zelfstandigheid welke 'er in vervat is.

Dit is de Tand in zyn eersten staat, en zyn volgende voeding, groei en beenwording geschiedt door de stoffe, welke door deeze vaten aangebragt wordt.

De eerste uitkomst der Tanden buiten het tandvleesch geschiedt vroeger of laater, naar gelang der gezondheid en kragt van het kind, en wordt genoemd de *eerste Tandkryging*.

Zy begint in de tweede, derde, vierde, vyfde of zesde maand na de geboorte, wordt zel-

zelden voleindigd voor het tweede of derde jaar, en gaat byna op de volgende wyze voort.

Binnen de drie eerfte of zes maanden koomt een van de voorfte fnytanden in de onderkaak te voorfchyn; korten tyd hier na de ander: eenige maanden laater koomen de groote fnytanden in de bovenkaak uit, beide byna te gelyk: dan volgen de twee zydelyke fnytanden van de onderkaak, en de twee kleine van de bovenfte, de een kort na den anderen. Hier op breeken de twee Honds-Tanden door in beide kaaken; en na eenige maanden, of omtrent het tweede jaar, koomen de kleine Kiezen na malkander uit. Zo dat een kind, op het einde van het tweede jaar, doorgaans in elke kaak heeft tien Tanden, welken *Melk-tanden* genoemd worden.

De *tweede Tandkryging* gefchiedt in het zesde of zevende jaar, of daar omtrent, en brengt de vier groote Kiezen voort, aan het achterfte van beide kaaken.

De *derde Tandkryging* volgt in het tiende, twaalfde, veertiende of vyftiende jaar, en doet vier andere groote Kiezen voortkoomen, de een na by elk van de voorgaanden.

Eindelyk, koomt omtrent het twintigfte jaar, en by fommigen nog veel laater, de *laatfte Tandkryging*, en geeft de vier achterfte Kiezen, Tanden der Wysheid genaamd, om dat zy na de volwasfenheid uitkoomen.

Men

Men moet echter aanmerken dat deeze orde veel verandert in verſchillende perſoonen en geſteldheden. Voorbeelden worden 'er gegeeven van kinderen die met uitſtaande Tanden gebooren waren; anderen, inzonderheid die Engelſche ziekte hebben, krygen de Tanden niet voor de vyftiende maand of nog laater; en men ondervindt dagelyks dat de Tanden der Wysheid by ſommigen zeer laat of wel geheel niet koomen. Sommigen hebben meer dan het gewoone getal der Tanden op eene ry, anderen hebben de overtolligen op een dubbele ry, of op zich zelve ſtaande zonder eenige orde, afhanglyk van een' omſtandigheid, waar van wy beneden zullen ſpreeken.

De eerſte twintig Tanden of *Melk-tanden*, boven gemeld, ſtaan in 't algemeen tot het zesde of zevende jaar. Hier van af tot het veertiende of vyftiende jaar, vallenze na malkander uit, en worden opgevolgd door anderen, meestentyds zonder merklyke pyn, en doorgaans in de zelfde orde als in de eerſte voortkomst.

De *Wisſeling* der Tanden is wyslyk beſchikt, en wordt op een zonderlinge wyze bewerkt. Hun zeer hard verglaasd, en de ſtyfte der beenige zelfſtandigheid, zou geene uitzetting en vrije groeijing toelaaten gelyk andere deelen van het lichaam. Na de vergrooting van het kaakbeen, zyn de eerſte Tanden niet meer

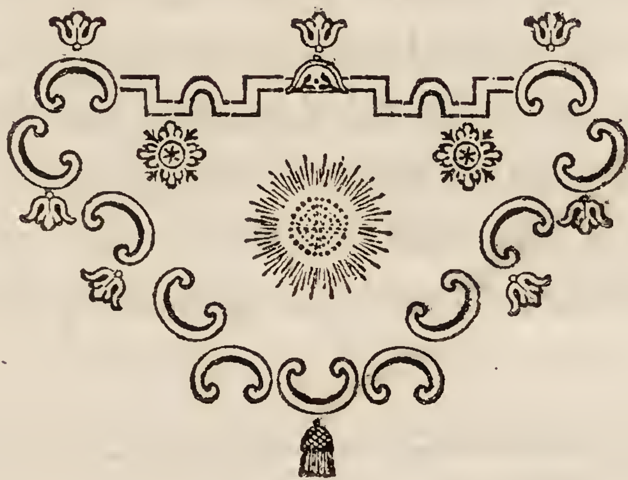
meer groot genoeg om de uitgezette ruimte van de kas te vullen; zy zouden op zich zelve moeten ſtaan, zonder de een den anderen te ſteunen; en tusſchenruimten laaten, welken hinderlyk zouden wezen voor de kaauwing, de ſpraak en gelykmatigheid van het aangezicht. Het verglaasd groeit ook niet weder als het eens verlooren is, en dit bekleedzel, welk 'er in de kindsheid aan gegeeven was, zou te teder zyn voor het gebruik van een lang leven.

De Natuur heeft hierom gunstiglyk onder de Melk-tanden de beginzelen van een ander ſtelzel geplaatst, welken ten behoorlyken tyd een meerdere *Grootte* en *Vastheid* verkrygen dan de vorigen, en door hunnen geſtadigen aandrang tegen de wortels der Melktanden, dezelven hun voedzel en vastigheid beneemen, en eindelyk geheel uit de kasſen dryven.

In kinderen van twee of drie jaaren vindt men tien gegroeide tanden in elke kaak, tien vormzels onder dezelven, en ook de vormzels van de tien Kiezen, welken naderhand koomen.

Eer we dit Deel beſluiten, acht ik het nodig hier eene waarneming te melden, welke ſchoon niet onderſteund met bewys van eenigen anderen Schryver, ik verzekerd ben volkome waar te wezen, en in de praktyk te pas te konnen koomen; dat naamlyk de Kiezen

zen van de tweede tandkryging merklyk kleiner zyn dan de Melk-Kiezen waar op zy gevolgd zyn, niet tegenstaande de aangegroeide grootte der kaakbeenderen; en het gene wy gezegd hebben aangaande de vermeerderde grootte der Tanden, alleen toepaslyk is op de Sny- en Honds-tanden.

TWEEDE DEEL.

DE GEBREKEN VAN DE TANDEN EN HET TANDVLEESCH.

De gebreken der Tanden tot de geringſten toe te verhandelen, alle derzelver verſcheidenheden en onderverdeelingen, welken in de praktyk voorkoomen, na te gaan, zou ſtoffe tot een groot boek uitleveren, en de beſchryving den Lezer verdrietig vallen en nutteloos zyn. Ik zal dezelven hierom onder algemeene hoofdſtukken brengen, en by malkander voegen alle welken naby gelyk zyn in toevallen, en gelyke geneeswyzen vereiſchen.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN DE TANDPYN.

Onder alle de gebreken waar aan het menschlyk lichaam is blootgeſteld, is 'er misſchien geen zo gemeen als de Tandpyn; en waar in meer misverſtand plaats heeft, zo ten opzichte van de oorzaaken als de wyze van genezing; om dat de ongeſteldheden, welken dezelve doen ontſtaan, by uit-

ſtek menigvuldig zyn; niet gemaklyk te ontdekken of na te ſpooren; en de menſchen, by welken men zich in zodanige gelegenheid vervoegt, zeer onkundig zyn. Derzelver gemeene genezing is, den tand uit te trekken waar over de Lyder klaagt; zonder te bedenken dat de pyn dikwils op een gemaklyker wyze kan weggenomen worden; of, dat ze ontſtaat uit ongeſteldheden, welken door zodanig eene behandeling noodzaaklyk moet verergeren; of, datze kan ontſtaan door Medelydendheid, welke ik dikwils ondervonden hebbe een gevoel van heftige pyn te veroorzaaken in een gezonden Tand van de eene zyde, terwyl een rottige aan de andere zyde de eenige oorzaak was. Ja ſomtyds heeft een bedorven Tand heftige pyn verwekt in de tegenoverſtaande van de andere kaak.

Zeker, de Tandpyn kan niet met verwagting van een goeden uitſlag behandeld worden, ten zy men de oorzaaken derzelve naſpoore, en hier op in de genezing naauwkeurig acht geeve. Want, ſchoon zy dikwils in haaren voortgang een geweldige ziekte wordt, en oorzaak van ontſteekingen, rusteloosheid by nagt, hoofdpyn, zwellingen der klieren, overvallen van opſtyging, ylhoofdigheid, miskraamen, koortſen, en een menigte van gevaarlyke kwellaadjen; zy is echter in haaren oorſprong alleen een toeval van een gebrek in de Tanden, het tandvleesch, het been-

 vlies,

vlies, of de tand-kasſen; en de wegneeming hier van zal de Tandpyn gemeenlyk doen eindigen.

Het zy wy dezelve aanmerken als een heftige ziekte, of als een *lastig Toeval*, wy worden genoopt tot naſpooring en wegneeming van de oorzaaken, zo wel als van de middelen om de pyn ſchielyk te verligten of te doen ophouden. De *Tandpyn* kan hierom niet verhandeld worden, afgeſcheiden van de ongeſteldheden welken dezelve gewoonlyk veroorzaaken, zonder dat gene over te ſlaan waarop men allermeest moet aandringen, of zonder gelegenheid te geeven tot oneindige herhaalingen, langwyligheid en verwerring.

Wy zullen derhalve hier alleen de menigvuldige ongeſteldheden, welken de Tandpyn veroorzaaken, optellen, en de kenteekenen en genezing onder elk hoofdſtuk omſtandiger aanwyzen.

1. De Tandpyn ontſtaat dikwils uit Zinkingen, welken vallen op het tandvleesch, het nabygelegen beenvlies, en been, inzonderheid na koude gevat te hebben.

2. Uit Verſtopping of Ontſteeking der zenuwen en vaatagtige deelen van den Tand zelve.

3. Uit *etterige* of *ſcherpe Stoffe*, in eenige van deeze deelen voortgebragt als een gevolg van ontſteeking, uitſtorting buiten de vaten, of ſcherpte der vogten.

4. Uit vleeſchige Uitwasſingen en Zweeren van het tandvleesch.

5. Uit het *Losgaan* van het *Tandvleesch*, door ſcheurbuikige, veneriſche of rottige ongeſteldheden; waar door de wortels der Tanden blootgeſteld worden aan de uitwendige lugt en belediging.

6. Uit de *Kalk* der Tanden, zich uitſtrekkende langs de wortels, en het tandvleesch aandoende.

7. Uit de *Losheid* van een of meer Tanden; veroorzaakt door geweld, verlies van het tandvleesch, kwylingen of eenige rottige ziekte.

8. Uit *onverſtandige Uittrekking*; waar door een Tand dikwils laag gebroken wordt, het tandvleesch verſcheurd en weggereeten, de naaste Tanden by de wortels ontbloot worden, de uitwendige zyde van de kas verbroken, en ſplinters gemaakt worden, welken aanhoudende pynen en ontſteeking aanbrengen.

9. Uit ſchielyke veranderingen van hitte en koude.

10. Uit *Medelydendheid* van de naaste aangedaane deelen.

11. Uit *Verzamelingen* van *Stoffe* in de *Kaakholten* en de veelholige deelen van de onderkaak.

12. Uit *Beenbederf* of *Been-uitgroeijing* der beenderen welken de kasſen maaken.

13. Uit *Beenbederf* van den Tand zelve.

14. Uit het *Verlies* van het *Verglaasd*, waar door het gevoelig en aandoenlyk deel van den Tand blootgesteld wordt.

15. Uit een *Breuk* van den Tand.

16. Uit het *Tandkrygen*.

17. Uit de aandoening welke genoemd wordt *Stompheid der Tanden*.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN ZINKINGEN OP HET TANDVLEESCH, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

De *Verdikking* der vogten, de *Krampagtige* aandoeningen der vaste deelen, de *Spanning* en overlading der vaten, welken men ziet volgen na het vatten van koude, of stremming der onzichtbaare doorwaasseming, kunnen verstopping en ontsteeking uitwerken; en de tedere deelen welken meest blootstaan aan den invloed van de uitwendige lugt, lyden doorgaans eerst. Hier van daan zwaarheid van hooft, ontsteeking van het snotvlies, prikkeling en vermeerderde werking van des zelfs klieren, enz. hier van daan ook een meer dan gemeene spanning der vaten van het tandvleesch, het beenvlies der Tanden, nabygelege klieren, een meerdere toevloed

vloed van ſpeekzel, en aandoening van pyn by deeze gelegenheden.

Doch de genen die koude gevat hebben zyn niet de eenigen welken dit onderworpen zyn: want dezelfde algemeene oorzaaken, welken meer dan gemeene opvulling en aandoenlykheid in andere deelen veroorzaaken, doen het hier ook. En het is opmerkenswaardig, dat vrouwen die de Stonden niet op haaren tyd hebben, en zwangere ligt deeze ſoort van Tandpyn krygen, om redenen welken gemaklyk af te leiden zyn uit het gene wy reeds gezegd hebben.

Deeze ſoort van Tandpyn is gemaklyk te onderſcheiden van anderen, door bemerking, dat eenige van de algemeene oorzaaken, welken wy nu gemeld hebben, zyn voorafgegaan; dat een gevoel van volheid in het tandvleesch, en een' ongemaklykheid, omtrent de kasſen van verſcheide Tanden, gevolgd is door een meer dan gemeene vloed van kwyl, en een' zwelling van het tandvleesch, zich meer of min verſpreidende tot de ſpieren van de wang en het aangezicht van de beledigde zyde; en eindelyk, dat de pyn niet zo bepaald is aan éénen Tand, als in andere gevallen; of indien dit zy, de aangedaane Tand volmaakt gezond blyke.

Deeze Tandpyn is zeer gemeen in het winter saiſoen; en de Baardſcheerders vaaren hier meer dan anderen wel by, wegens de menig-

 vul-

vuldige *schoone gezonde* tanden, waar mede zy hunne vensters en uithangteekens opschikken. Want het gemeen volk, raazend van pyn, loopt naar den winkel van den eersten Barbier Tandtrekker welke hun voorkoomt; en de Meester is aanstonds gereed met zyn *algemeen Geneesmiddel*, het instrument, zonder eenigen tyd te spillen met overwegingen of ondervragingen.

Indien deeze verkeerde behandeling geen ander gevolg hadt dan het verlies van een gezonden Tand, zou het, misschien, naar 't oordeel van het gemeene volk, niet der moeite waardig zyn om 'er met ernst van te spreeken: doch dit is het niet al. De uittrekking van een gezonden Tand, als het tandvleesch en beenvlies gezwollen en ontstoken zyn, kan niet gedaan worden zonder dezelven dermaate te scheuren en te kwetzen, dat 'er de kwaal door verergere, de aandoenlykheid vernieuwd en heftiger worde, en de wortels der nabuurige Tanden bloot raaken, op een tyd als zy ligtst pyn, verstopping en bederf onderhevig zyn. Hier uit blykt, dat het verlies van een nabuurigen Tand, welk doorgaans op het trekken van een gezonden volgt, in zinkingen, veroorzaakt worde door de *Operatie*, en niet door eenige besmetting, of overgang van etterige stoffe, gelyk by deeze gelegenheden wordt voorgegeeven.

Zo is ook de gemeene wyze van scherpe

spe-

ſpeceryagtige dingen te geeven om te kaauwen, als gengber, *galange*, wortels van Florentynſche irias, kruidnagelen, foeli, kamfer, oranje-ſchillen, bladen van Peper-munte, *karwei-zaad* en veel andere prikkelende dingen, op menigvuldige manieren bereid, dikwils van zeer gevaarlyke gevolgen, niet tegenſtaande de ontlasting welke zy maaken. Want men moet begrypen, dat alleen het vogt uit de *Kwyl-klieren*, en niet het gene in de *uitgezette verſtopte vaten* opgehouden wordt, uitkoome; en wyl 'er geen wezenlyke loozing uit de laatſten geſchiedt, de prikkelende middelen, aan de *Zitplaatſe* der *Ontſteeking*, en de gerekte aandoenlyke vezelen koomende, de opvulling, ſpanning en pyn zullen vermeerderen.

De waare en redenmaatige wyze van genezing kan onder vier aanwyzingen vervat worden.

1. De ſnelheid, menigte en ontſtoke geſteldheid van het bloed te verminderen.

2. De aangedaane deelen te verſlappen door plaats-middelen, en ſomtyds door inkervingen.

3. Een' afleiding te maaken door middel van prikkeling, en ontlasting van een nabuurig deel.

4. En eindelyk, de gevoeligheid der pynlyke deelen te verminderen, door uit- of inwendige pynſtillende middelen.

1. De eerste aanwyzing wordt voldaan door aderlating, buik-ontlasting, en gestadige salpeterige dranken.

2. De tweede, door den mond alaan vogtig te houden met verzagtende en verdunnende spoelingen; als een afkookzel van althea, smeer-wortel van satirion, akelei of kweepitten, met een weinig salpeter; het aanleggen van pappen uit brood en melk, van buiten op de beleedigde wang, en gekookte of gebraade vygen van binnen; ook door scarificeering van het tandvleesch: doch dit laatste moet alleen gedaan worden als de ontsteeking zeer zwaar is, en de verstopping reeds zo lang heeft geduurd, dat 'er geen hope is van verdwyning.

3. De derde aanwyzing wordt best bewerkt door blaartrekkende middelen, achter de ooren of in den nek gelegd. Sommigen zyn voor niesmiddelen en bloedzuigers, doch naar myn oordeel zonder grond.

4. Tot volbrenging van de laatste beooging, kan vrijelyk wat *Opium* gevoegd worden by de boven gemelde verzagtende vogten, en ook tegen den nagt een behoorlyke gift 'er van gegeeven worden, om rust te bevorderen.

Zo veel is een Chirurgyn-Tandmeester verpligt eenen Lyder in algemeene bewoordingen te zeggen. Maar tot een tydige en behoorlyke aanlegging van deeze geneeswyzen moet een Genees- of Heelmeester geraad-

pleegd

pleegd worden. Want iemant die de *Paalen* van zyn beroep te buiten gaat, valt in misslagen welken nimmer vergeeten worden; of zyn raad, hoe vernuftig ook, heeft geen' achting en blyft altoos onbeloond.

In het nazien van myne aanteekeningen over dit onderwerp, bemerke ik, dat zinkingen, gepaard met andere gebreken der Tanden en van het tandvleesch, gemeener zyn dan de gevallen van *Enkele Zinking.* Doch wyl de beknoptheid van dit Werk, waar toe ik my bepaald hebbe, niet toelaat veele gevallen van dien aart aan te haalen, zal ik maar één geval voorhouden, 't welk ik meene meer tot leering te kunnen ſtrekken dan eenig van al de anderen, ten opzichte van de dikmaalige weeromkomst, en de geſtadige gelykheid en enkelvoudigheid der toevallen.

Een jonge getrouwde Vrouw, van een-en-twintig jaaren, kwam by my in December 1766, om een Tand te laaten trekken. Haar aangezicht was zeer gezwollen aan de regter zyde, zo ook de klieren achter de ooren, en de onderkaaks-klieren; en zy kon den mond niet, zonder groote pyn, zo wyd openen, dat ik genoegzaam onderzoek kon doen. Haare Tanden waren zeer wit, geregeld en gezond, maar het tandvleesch zeer gezwollen, in 't byzonder aan de beledigde zyde, en de mond was voller van kwyl dan in den natuurlyken ſtaat.

Op

Op eenige ondervragingen aangaande haare ongefteldheid, bevond ik, dat zy het zelfde ongemak drie of vier maalen te voren, onder een lang verloop van tusfchentyden, hadt geleeden.

Zy zeide, het kwam haar aan, met een gevoel van zwaarte en drukking op dat gedeelte van het voorhoofd welk met de neuze vereenigd is: dan volgde een' *looping* uit de neuze, welke fchielyk ophieldt, en zeer ras gevolgd werdt van eenige ongemaklykheid aan het tandvleesch, en algemeene pyn aan de Tanden van die zyde, en een toevloed van helder fpog. Doch het aangezicht en de klieren waren noit zo gezwollen geweest als in het tegenwoordige geval, hierom hadt zy befloten een Tand te laaten trekken, om het gevaar van eenig dergelyk ongemak in 't gevolg te voorkoomen.

Myn oordeel bepaald hebbende uit de toevallen en voortgang der ongefteldheid, en de gezondheid van alle de Tanden, welken ik met alle naauwkeurigheid onderzogt had; zeide ik haar, dat het uittrekken van een Tand haar geen' verligtig kon geeven, dat het ook geen wederomkooming zou konnen verhoeden, dat het haar veel pyn zou aandoen, en gevaarlyke gevolgen konnen hebben, terwyl de deelen tegenwoordig zo opgezet waren.

Na

Na veel over en weerſpraak haalde ik haar over, om een groote ſpaanſche-vlieg-pleister in den nek te leggen, want achter de ooren wilde zyze niet hebben. Ik ried, van haaren Apotheeker een verkoelende purgatie te laaten haalen, en ryklyk Water-gruel met wat Salpeter te drinken.

Zo dra de Spaanſche-vlieg-pleister begon te loopen, verminderde de pyn, en na twee dagen was de zwelling al byna geheel verdweenen. Tien dagen hier na kwam zy my bedanken; en om dat zy ſedert niet meer aangeſproken heeft, denke ik dat zy het ongemak niet weder zal gekreegen hebben.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN VERSTOPPING EN ONTSTEEKING DER ZENUWEN EN BLOEDVATEN DER TANDEN, EN TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

De ontſteltenisſen der Zenuw van een Tand, zyn niet gemaklyk te ontdekken, hierom moeten wy, om deeze ſoort van Tandpyn na te ſpooren, ons meer bedienen van ontkennende dan ſtellige teekenen.

Het is zeker, dat overal waar vaten en zenuwen zyn, verſtopping, ontſteeking en pyn kan plaats hebben. In langduurige Tandpyn

pyn, derhalve, welke tot geen andere oorzaak kan gebragt worden, en niet verzeld is van eenige teekenen, welken dezelve onderſcheiden van alle andere ongeſteldheden, in dit Werk vermeld, mogen wy ons met regt tot deezen verborgen oorſprong wenden, en liever een redelyke en waarſchynlyke gedagte, dan geen denkbeeld altoos van dezelve maaken.

Deeze ſoort van Tandpyn wordt verligt door een *tegenſtrydigen indruk* en *pynſtillende middelen.* Scherpe kaauw-middelen, voornaamelyk beſtaande uit dingen op bladzyde 25 gemeld, zyn dikwils van veel dienst; want de aandoening welke zy maaken op de nabuurige zagte deelen, wendt dikwils het gevoel af van de ontſtelde zenuw; en misſchien rigt de ontlasting, welke 'er door gemaakt wordt, den loop der vogten naar de klierige en oppervlakkige deelen, in plaats van op de beledigde zenuw te dringen. Het *branden* van het oor met een heet yzer wordt ook, als een middel van *ſtrydigen indruk*, gedaan; en zo men de Schryvers, en eenige hedendaagſche vertellingen mag gelooven, met zeer goed gevolg.

My aangaande, ik ben niet voor deeze behandeling. Ik weet datze dikwils vrugteloos is gedaan; en waarze verligting heeft gegeeven, zy was maar voor een oogenblik: want dezelve hangt af van de ſchrik en ongeſteldheid

heid van geest, natuurlyk volgende op het denkbeeld van branding, meer dan van eenige verknogtheid der zenuwen. En ik heb, in myn eigen praktyk, menſchen zien verligt worden van de pyn, op het verſchynen van den Heelmeester, en door de vreeze voor de Operatie, immer zo dikwils als iemant kan voorwenden, door het wezenlyk gebruik van het brandyzer genezing bewerkt te hebben. Ik zou derhalve noit raaden eenen Lyder met zulk een onzeker middel te paaijen; wyl 'er redenmaatiger en kragtiger kunnen te werk geſteld worden; als blaartrekkende pleisters achter de ooren of in den nek, en uit- en inwendige pynſtillende middelen. En als deeze niet voldoen, kan men eindelyk tot de uittrekking overgaan.

Met eerbied voor de kragten van den *Zeilſteen*, en eenige *Beleezingen* of *Bezweeringen*, waar van zwervende Kwakzalvers en Bedriegers zo onbeſchaamdelyk roemen, hope ik, dat een verſtandig lezer het met my eens zal zyn, in dezelven met verachting aan te zien, en medelyden te hebben met de onnozele menſchen, die zich zo ligt en zo groflyk laaten bedriegen.

Als de ontſteltenis der zenuwen van een Tand lang geduurd heeft, verſpreidt zy zich doorgaans langs het lichaam van de groote zenuw, tot in de zelfſtandigheid van het tus-

ſchen.

ſchenſcheidzel (*), en de zenuwen van het beenvlies, welk de wortel ontvangt; en dan maakt de geringſte beweging, drukking of aanraaking van den Tand, door een hard lichaam, een gevoel van pyn. In deezen ſtaat is het gebrek gemaklyk te onderſcheiden, en het inſtrument moet niet gebruikt worden, voor dat de bovengemelde middelen behoorlyk en met geduld beproefd zyn. Schoon ik de moeite gedaan hebbe, om veele gevallen aan te teekenen van pynen, my in de praktyk voorgekoomen, waar by zich geen' *zichtbaar* gebrek aan de Tanden of Tandvleesch deedt zien, zal ik evenwel bekennen niet zeker te wezen, dat de oorzaak zodanig zy als ikze heb opgegeeven; en ik zal my niet vermeeten te zeggen, of de geneezing, in eenig geval, 't welk my tot hier toe is voorgekoomen, met goed recht, moet toegeſchreeven worden aan de kaauwmiddelen welken ik had aangeraaden, dan aan het geval, of *alleen* aan de *Natuur*. Ik zal hierom geene van zodanige gevallen aanhaalen, tot dat ik meerder zekerheid hebbe.

(*) *Diploe.*

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN SCHERPE STOFFE IN DE NABYGELEGE DEELEN DER TANDEN VOORTGEBRAGT, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Het *Tandvleesch*, *Beenvlies* en de *Bloedvaten* der Tanden en tand-kasfen kunnen verſtopping en ontſteeking ondergaan, en zullen derhalven ſomtyds door etterige ſtoffe overlaaden worden, welke of door een lang verblyf op deeze deelen, of byzondere ſcherpte in zekere omſtandigheden, de zenuwen tergt, de wortels der Tanden aangrypt, en langduurige pyn veroorzaakt.

Dit gebrek is gemaklyk te kennen uit de verſchyning van de etterige ſtoffe, de afwyking van het tandvleesch van de Tanden, welke hier doorgaans by is, en den ſtinkenden adem, welke de Lyder dikwils zelf gewaar wordt.

Het wordt geneezen door één of meer inſnydingen te maaken tot op den bodem van de holte, waar in de ſtoffe ligt, en een vryen uitgang in het laagſte gedeelte derzelve te bezorgen. De wond moet dikwils verbonden worden met prikkelende balſemieke middelen, als de balſem Copaibe, of Tinctuur van Myrrhe, in een dot plukzel; en alsze byna geheeld is, de mond vier of vyfmaal op een dag

 ge-

gewasſchen worden met eenige ſamentrekkende ſpoeling, als een afkookzel van de wortel van Tormentil, of Bistort enz. om het nieuw gegroeid tandvleesch vast te maaken en te verſterken. Als de pyn zwaar is, moet men by de verbanden, zo wel, als by de ſamentrekkende ſpoelingen, pas gemeld, wat ſmelting van Opium of Kamfer voegen.

Een Tand op zodanig een' wyze aangedaan moet noit getrokken worden voor dat een bekwaam Chirurgyn verklaard hebbe, dat zyne konst te kort ſchiet: want daar is altyd groote waarſchynlykheid van genezing zonder verlies van den Tand; en zonder behoorlyke waarneming en behandeling, zal de zelfde ſtoffe, waarom de uittrekking van éénen Tand is gedaan, de nabuurige op dezelfde wyze aandoen.

Kinderen zyn, op den tyd van de tweede tandkryging, dit gebrek meer onderworpen dan andere menſchen; want de aangroeijende Tand lydt dikwils zo veel tegenſtand van de Melk-tanden welken 'er boven ſtaan, dat 'er ontſteeking koomt, die niet zelden tot verettering overgaat.

Eenige maanden geleeden werd ik verzogt een kind van negen jaaren te koomen zien, 't welk twee of drie weeken geplaagd was geweest van, gelyk de oppasſers het noemden, *Tandpyn*, met een' zwelling van de wang, en wat koorts. By het onderzoek van den mond vond ik een groote menigte ſtoffe in een boezem

zem opgehoopt, van de buitenſte zyde van de kleine kiezen aan de linker zyde, naar beneden tot aan den hoek van de kaak. Ik opende denzelven ten eerſte met een gemeen *Tand-vleesch-lancet*; de pyn verminderde terſtond, en met behoorlyke verbanden volbragt ik de genezing in minder dan veertien dagen. Uit zulk een' oorzaak gebeurt het dikwils, dat de ſtoffe, als ze lang verwaarloosd wordt, zich een weg maakt naar buiten, en leelyke lidtekenen nalaat, welken noit verdwynen.

Wanneer een onvoorzichtig gebruik van kwik geweldige ontſteekingen en verzweeringen aan het tandvleesch heeft veroorzaakt, voor dat de beſmetting van het pok-gift is uitgedreeven, maakt de ſtinkende rottigheid der vogten in deeze deelen, gepaard met het venerisch *vergift*, de ſtoffe, welke 'er uitloopt, zo kwaadaartig, dat de geringſte zweeren zich dikwils verſpreiden over het geheele tandvleesch, en zelfs diep in de naaste zagte deelen.

By zulke gevallen heb ik dikwils zwaare Tandpynen gezien; doch vermids zy eigenlyk het deel van den Chirurgyn waren, heb ik my zelden met derzelver genezinge bemoeid.

Van alle ongeſteldheden maakt de ſcheurbuik de grootſte vernieling aan de Tanden en het tandvleesch: want zy veroorzaakt niet alleen zweeren in de zagte deelen, maar grypt ook het vliezig bekleedzel der kasſen aan, vernielt

de zenuwen aan den grond, en berooft de Tanden de voeding, waar door zy een kwaade kleur krygen en los worden.

Zodanige gevallen koomen dagelyks voor; en men moet begrypen dat, ſchoon enkele zweeren van het tandvleesch geneezen konnen worden als ze op bovengemelde wyze behandeld worden, men 'er hier niet mede te regt raakt: want de pyn kan niet weggenomen worden door de zweeren te geneezen, om dat de voornaame oorzaak verder af is; en geen aangelegde middelen op het tandvleesch kunnen de Tanden vast maaken of de pyn wegneemen, zo lang een bedorve ſtoffe omtrent de wortels ſchuilt en de kasſen verknaagt.

Hier is het, derhalve, noodzaaklyk de losſe Tanden uit te trekken; en de *Operateur* zal altoos bevinden dat derzelver wortels met de bedorve ſtoffe omvangen zyn, 't welk de uittrekking raadzaam en noodzaaklyk maakt.

VYFDE HOOFDSTUK.

VOOZE UITWASSEN EN ZWEEREN VAN HET TANDVLEESCH, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Tandpyn uit vooze Uitwasſen en Zweeren van het tandvleesch ontſtaande is ligt te onderſcheiden, om dat de oorzaak uitwendig en zichtbaar is, voor een iegelyk die eenige ken-

kennisse heeft van de Heelkunde, of maar van den natuurlyken staat der deelen.

Wanneer zy hunnen oorsprong hebben uit een algemeene ongesteldheid van het lichaam, moet deeze eerst in acht genomen en door bekwaame middelen tegengegaan worden; dan moet men de uitwassen door het mes of de schaar wegneemen, en de wond moet verbonden worden als Bladz. 33 gemeld is; want oliën of verzagtende middelen zyn niet goed voor het tandvleesch, schoon ze wel op spierige deelen konnen gebruikt worden, ook kunnenze in den mond niet wel verdraagen worden.

Zweeren van het tandvleesch, *als ze de Tanden niet raaken, of holten maaken*, hebben alleen nodig, in 't begin, met balsemieke middelen behandeld te worden, en naderhand met samentrekkende, als Tinctuur van Myrrhe, Sanguis Draconis, Tormentil, Bistort enz. De pyn by deeze gelegenheden gevoeld, en Tandpyn genaamd, om dat ze zich door de verknogtheid der zenuwen en vliezen, tot de Tanden verspreidt, moet gestild worden door middelen met Opium en Kamfer: wanneer de ontsteeking en raauwheid groot zyn, moeten verzagtende spoelingen, als een afkookzel van kwee-pitten, gerste-water, of melk en water, met eenige druppen van Tinctuur van Opium, gestadig in den mond gehouden worden, tot dat de staat der deelen zodanig zy, dat men tot de bovengemelde middelen konne overgaan.

Nademaal de *Uittrekking* van een Tand, in zulk een geval, eer gevaarlyk is, dan dat zy iet zou vermogen tegen de pyn, moeten zy die dit Handwerk oefenen, altyd eerst den mond overal wel onderzoeken, eer zy met het inſtrument gereed zyn; en als 'er zodanige verſchynſelen zyn als wy gemeld hebben, den Lyder verzenden naar een Heelmeester, tot wien zo'n geval eigenlyker behoort dan tot een Tandtrekker.

Als de uitwasſen van het Tandvleesch lang verwaarloosd, en tot merklyke grootte zyn aangegroeid, worden de vaten, welken 'er voedzel aan verſchaffen, ook naar gelang uitgebreider, en dan heeft de geneezing haare moeilykheden.

Een voornaam man, omtrent vyf en zestig jaaren oud, hadt op een verdrietige en zieklyke reize uit de Oost-Indiën, geduurende de drie laatſte maanden der reize, pynlyke zweeren gekregen aan het tandvleesch, voornaamlyk van de boven-kaak. Kort na dat hy was t'huisgekoomen hadt hy 'er geen ongemak meer van; maar na verloop van drie of vier maanden bemerkte hy een' zwelling aan het tandvleesch, aan de binnenzyde van de kleine kiezen van de boven-kaak, aan de regter zyde, welke hem eenige pyn maakte, en van dag te dag grooter werdt. Denkende *dat ze tot haar hoogte zou koomen* (gelyk hy zich uitdrukte) en dan gelyk de voorgaande zweeren, van zelfs verdwynen, verwaarloosde hy het uitwas nog twee of drie maan-

maanden, waar door het zo groot werdt als een Okkernoot, zeer pynlyk en de ſpraak verhinderde. Iemant van myne bekenden vermoedende dat het veroorzaakt wierdt door eenig gebrek aan de Tanden, want ze waren alle wankleurig en vuil, riedt hem, my te laaten roepen. Ik verklaarde hem dat het aanſtonds zelfs met de oppervlakte van het tandvleesch moest afgeſneden worden, waar toe hy zich terſtond overgaf, en my verzogt het te doen. Na een ſamentrekkende ſpoeling gereed gemaakt te hebben, volbragt ik de Operatie met een *kromme bistouri.* Het bloedde ſterk, en het ſamentrekkend vogt, welk ik hem in den mond liet houden, ſtuitte het bloed geenzins. Ik was genoodzaakt hem een ſtuk Agaricus van bekwaame grootte aan te leggen, met een dikken drukdoek van linnen 'er tegen, welken ik den Lyder deedt vasthouden twee uuren lang. Toen wilde ik het afneemen, om dat hy op deeze wyze niet kon eeten of ſlaapen, doch het bloedde wederom, hoewel niet zo ſterk als te vore, en ik vond nodig een ander ſtuk, niet zo dik als het voorgaande, aan te leggen; en dit werdt zo gelaaten tot dat het den volgenden dag afviel. Drie of vier dagen werdt zyn mond geſtadig gewasſchen met ſamentrekkende mondſpoelingen; waar na ik best oordeelde het aan de natuur over te laaten. Doch hy kwam na vyf of zes dagen weerom, en zeide, het uitwas begint weder uit te ſchie-

ten; ik bevond dit ook: en niet tegenſtaande het menigvuldig gebruik van gebrand Aluin en Roomſche Vitriool, verliepen 'er zes weeken eer het begon te verminderen, en zich tot genezing te ſchikken.

Hadt zich eenige ſtoffe ontdekt aan den grond van het gezwel, toen het was weggeſneeden, zou ik het been bloot gemaakt en onderzogt hebben; maar wyl de genezing volgde na dat het uitwas voor de tweedemaal was weggenomen, bleek hier uit dat het been niet was aangedaan.

ZESDE HOOFDSTUK.

AFWYKING VAN HET TANDVLEESCH, ONTBLOOTING VAN DE WORTELS DER TANDEN, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Scheurbuikige, pokkige en rottige ziekten maaken de vogten ſcherp en het ſamenſtel der vaste deelen broos.

Het tandvleesch wordt in zodanige gevallen ras aangedaan, om dat het meest bloot ſtaat voor geweld en belediging, als ook voor de uitwendige lugt, welke veel doet tot rotting; behalven dat de geneesmiddelen, in Veneriſche kwaalen doorgaans toegediend, zelden nalaaten ontſteeking en zweeren van dit deel te veroorzaaken.

De

De wortels der Tanden worden dikwils ontbloot zonder eenig gevoel van pyn, inzonderheid als het tandvleesch langzaam is afgeweeken, en de wortels, by deelen, trapswyze na malkander bloot geraakt, verdord en verdroogd, en de zenuwen hier door beroofd zyn van derzelver gewoone gevoeligheid. Doch het kwaad is hierom niet minder te vreezen, om dat de Tanden ligt bederf krygen, gedeelten van de ſpyze in de tusſchenruimte vatten en houden, een ſtinkenden adem verwekken, los worden, en by een geringe gelegenheid geheel uit de kasſen geſtooten worden.

Tandpyn uit deeze oorzaak ontſtaande, wordt gemaklyk gekend door in den mond te zien, en door ontdekking dat de Lyder eenige van de gemelde ongeſteldheden heeft, of niet lang geleeden heeft gehad. Als de ontblootte wortels bederf gevat hebben is de uittrekking de eenige genezing; want de beenige zelfſtandigheid der Tanden maakt noit afſchilfering, en wordt niet wederom vast aan het tandvleesch of beenvlies als ze zo aangedaan is; al wordt de bedorve oppervlakte gezuiverd door ſteeking, ſchraaping, of op eenige andere wyze (*).

Doch wyl het geval niet dikwils zodanig is, en

(*) Eenige praktizyns zyn van een ander gevoelen, inzonderheid de ſchrandere Heer MARCH. Hierom geeve ik dit alleen op als een beſluit uit myn eigen ondervinding.

en de wortels van veele Tanden, van voren menigmaal lang bloot ſtaan zonder eenige merkelyke wankleurigheid of gebrek, moet het ongemak en de pyn op een ander kragtdadiger en redenkundiger wyze weggenomen worden.

Deeze wyze is ten deele genees- ten deele heel-kundig: de eerſte beſtaat in de oorſpronglyke en algemeene ongeſteldheid van het lichaam tegen te gaan, door behoorlyke geneesmiddelen, en den mond dikwils te ſpoelen met ſamentrekkende en rottingweerende vogten; als, een aftrekzel van Roozen, Betonie, Granaat-ſchillen, wortelen van Tormentil en Bistort, ligt zuur gemaakt met ſap van Oranjeappels, Limoenen of Zuring. De heelkundige behandeling raakt het gebrek meer onmiddelyk, en beſtaat in het aangedaan tandvleesch te ſteeken en in te kerven, en de buitenſte tedere huid van het zelve te vernielen, zo dat 'er een verſche uitſchieting, een verlenging van zelfſtandigheid, en zodanig een' vastheid, welke de gewoone aandoening van het kaauwen kan verdraagen, veroorzaakt worde. Wanneer het zyne vastigheid met de Tanden heeft verlooren, of wanneer het dezelven niet naauw omvangt, is het van veel dienst een lap weg te ſnyden; dan zal het nieuw tandvleesch zich aan den Tand hegten, of ten minſte, denzelven naauwer omvangen. Geduurende den tyd welke tot genezing op deeze wyze noodig is, kan men eenige rustmiddelen,

len, ſmelting van Kamfer, of eenige druppen van de ſalpeterige æther, in een gemeene ſpiritus, met behoorlyke toezicht en op bekwaame wyze, laaten gebruiken, om de Tandpyn te verzagten of weg te neemen.

Ik wil hier mede zeggen, dat men het een of het ander van deeze middelen kan gebruiken; want het is niet gemaklyk te bepaalen, dan door beproeving, welke van deezen in eenige Tandpyn best zy. Want ik heb bevonden dat Opium de Tandpyn verzwaarde, welke naar de Kamfer luisterde, en zo anders om, waar de Kamfer miste verligting te geeven, de Opium zulks deedt, zonder dat ik kan zeggen wat hier van de rede zy.

Een' *Afwyking* van het tandvleesch in ſcheurbuikige ongeſteldheden is zeer gemeen; en wordt maar zelden geneezen, als ze lang geduurd heeft, al wordt de ſcheurbuik, welke 'er oorzaak toe heeft gegeeven, volkomelyk weggenomen; om dat weinige menſchen hier van aangedaan, het gebrek van zo veel aanbelang beſchouwen als het verdient, en te weinig geduld hebben, om herhaalde operatiën, hoe gering ook, te ondergaan, of lang aan te houden met iet 't welk in korten tyd geen merklyke verandering tot verbetering maakt.

Ondertusſchen meene ik, als de Lyder het geene hem geraaden wordt, ſtipt volgt, en de algemeene ongeſteldheid van het lichaam door bekwaame middelen verbeterd is, de Chirur-

rurgyn-Tandmeester zelden zal misſen in deeze gevallen wel te ſlaagen.

Voor zes maanden kwam een ambagtsman by my, om zyne Tanden ſchoongemaakt te hebben; en hy vroeg met een om een *Tinctuur tot genezing van het tandvleesch*, want het zyne, zeide hy viel weg.

Ik onderzogt zynen mond, en vond de ſnytanden van beide kaaken geheel bloot tot aan het uiterſte van de wortels. Na eenig geſprek, bemerkte ik, dat hy eenige jaaren geleeden, aan de Scheurdbuik was geweest, doch daar van geneezen door een bekwaam Doctor, die hem onder andere dingen, het bad te Margate had aangeraaden. Ik zeide, dat geen Tinctuur hem kon geneezen, maar als hy zich wilde onderwerpen, dat zyn tandvleesch vyf of zes maalen na malkander geſneden wierdt, en zulke mondſpoelingen wilde gebruiken, als hem van tyd te tyd zouden gegeeven worden, Ik myn best wilde doen.

Hy was gewillig mynen raad te volgen, en ik begon terſtond met de kalkagtige korst welke zyne tanden bedekte, af te ligten. Hier na ſcarificeerde ik het tandvleesch by den rand, op verſcheide plaatſen, en ſneed het weeke vlies welk het uiterſte bedekt, geheel weg, om de naast ondergeleege vezelen gelegenheid te geeven vryer uit te ſchieten. Na deeze bewerking gebood ik hem den mond, vyf of zesmaal op een dag, te wasſchen met een vogt

ſa-

ſamengeſteld uit prikkelende balſemen, en over weinige dagen eens weerom te koomen. Onder deezen tyd zette zich het tandvleesch tot genezing, doch het was niet merklyk aangewasſen; Ik wreef hierom zyne Tanden ſchoon met een bekwaam poeder, en deed wederom inkerving enz. als te vore. Hier na begon het tandvleesch zich uit te breiden langs de Tanden; doch de voortgang was zo traag, dat de ſcarificeering tot de vyfde of zesdemaal moest hervat, en het gebruik van balſemieke wasſchingen geſtadig aangehouden worden, welken ik ſomtyds wat veranderde, om den tegenzin voor te koomen. Dus werdt eindelyk na verloop van zes weeken, het tandvleesch volkomelyk herſteld, en is ſedert gezond gebleven, door aanhouding met ſamentrekkende wasſchingen en ſchuijering.

Van de Afwyking van het tandvleesch door de Kalk, wordt in het volgende Hoofdſtuk geſproken.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

VAN DE KALK DER TANDEN, DE AFWYKING VAN HET TANDVLEESCH EN TANDPYN, DOOR LANG VERZUIMDE KALKAGTIGE AANGROEIJING VEROORZAAKT.

In koortſige ziekten, en als het kwylvogt niet vryelyk wordt uitgeſtort, gelyk wanneer

wy

wy ſlaapen, of de naaste ſpieren niet in beweging zyn, zien wy een taaije geelagtige zelfſtandigheid zich aan de Tanden zetten, welke, in 't begin, waarſchynlyk niets is dan kwyl, in verſcheide laagen verdikt, en *inzonderheid* aan de Tanden zittende, om dat dezelve zonder veerkragt en beweging zynde, gelegenheid laaten van verblyf, en niet gelyk de zagte deelen, vogtigheid uitgeeven om de verdikking en aankleeving te beletten.

Deeze taaije ſtoffe is het bed, waar in zich kalk- of aard-deeltjes neerleggen, 't zy by malkander gekoomen uit het kwylvogt, of rottige overblyfzels van ſpyze, tusſchen de Tanden gelaaten, of uit beide: zy is zagt en geelagtig, zomtyds donker bruin, en miskleurt het wit en gladde verglaasd, welke 'er naast onder is. Wanneer ze lang in deezen ſtaat verwaarloosd wordt, maaken de daaglykſche bykomst van nieuwe ſtoffe, en de geſtadige vervlieging der vloeibaarſte deelen, haar dikker, harder, en vaster aan het verglaasd; zo dat de kalk eindelyk een gemeene zelfſtandigheid met het zelve maakt, en ſomtyds zo hard wordt als een ſteen.

De miskleurigheid en wanſtaltigheid der Tanden zyn niet de eenige kwaalen welken hier uit ontſtaan; want by voortgang dringt de kalk tusſchen de Tanden en het tandvleesch in, veroorzaakt ontſteekingen en pyn, vernielt derzelver ſamenhang, maakt uitwasſen, zweeren

ren en voosheid, doet het tandvleesch afwyken, en het zelve eindelyk door geſtadige drukking verſlappen en bederven: het gevolg is, dat de Tanden niet wel geſteund worden, de lugt en ſcherp voedzel dezelve kunnen aandoen beneden het verglaasde deel; hier uit Tandpyn, bederf, loswording, en dikwils een ſtinkende adem. Alle deeze onheilen zyn vrugten van ſlofheid en verwaarloozing, want zy kunnen gemaklyk voorgekoomen, en nog versch zynde ſpoedig geneezen worden.

De wyze om die voor te koomen zal hier na geleerd worden, en de genezing verſchilt naar gelang van het gebrek. Want 'er zyn veele ſoorten van kalk, zeer verſchillende in kleur, dikte, hardheid en vastzittendheid, van het zagte huidje, 't welk zig by nagt, of in zieke menſchen aanzet, tot de uitgebreidde ſteenagtige zelfſtandigheid, welke dikwils als ééne korst alle de Tanden van beide kaaken, en een groot gedeelte van het tandvleesch, bedekt.

Deeze zagte ſtoffe, welk zich by nagt aan de Tanden zet, is gemaklyk weg te neemen, door de Tanden dikwils te ſchuijeren en te wasſchen, en tegen den nagt te zuiveren van de overblyfzels van de ſpyze, welke 'er ligt na den eeten tusſchen kunnen zitten.

Een ligte miskleurigheid van het verglaasd wordt gemaklyk verdreeven door de Tanden te wryven met eenige ſchelp-poeders, hier toe by-

byzonderlyk bereid, en welken het verglaasd niet bederven, gelyk die welken gemeenlyk met den naam van *Tand-Poeder* verkogt worden. Doch ze moeten maar gebruikt worden tot dat het verglaasd gezuiverd en glad gemaakt zy; dan maar by gelegenheid nu en dan eens herhaald worden, wanneer het dagelyks gebruik van een tand-ſchuijer niet genoeg is om de Tanden voor nieuwe dergelyke vuilwording te bewaaren, of als dit verzuimd is.

De *kruimelende* of *harde ſchilferige Kalk* moet weggenomen worden door byzondere werktuigen, welken de Chirurgyns-Dentisten hier toe gebruiken, beginnende van het tandvleesch, en het zo naar boven in laagen van de Tanden opligtende; want als de kalkagtige ſtoffe hard en dik is, is het ſchraapen verdrietig en niet voldoende. Wat het werktuig dan heeft overgelaaten, of het vuile welk nog is blyven zitten, en de zuiverheid van het verglaasd bezwalkt, moet door de onſchaadelyke Tandpoeders, boven gemeld, afgewreeven worden.

De ontſteeking van het tandvleesch, door de kalk veroorzaakt, is ſomtyds zeer heftig, en eischt verzagtende middelen, als op bladz. 26. Als het verlaagd of weggevallen is, moet de groei en ſamenvoeging aan den hals van den Tand, na de wegneeming van de Kalk, bevorderd worden, op de wyze als bladz. 42. Doch als de kalkagtige ſtoffe zich tusſchen de Tan-

Tanden en het tandvleesch zo ver heeft ingewikkeld, van de openingen welken het tandvleesch maakt, tot doorgang van de Tanden, te verwyden, moet van elke van voren, een gedeelte weggeſneeden worden; want zonder dit zal het de Tand niet wederom naauw omvatten, om dat hy aan den hals, door het wegneemen van de Kalk dunner is geworden.

De behandeling der wonden, na deeze Operatien, is dezelfde als op bladz. 33 gemeld; en de pyn welke koomt by deezen ontblootten ſtaat der Tanden, onder de genezing, wordt gemaatigd en verligt door middelen met Kamfer en Opium, geestryke wasſchingen, en dikwils allerbest door het gebruik van Peper-munt-water (*), met eenige druppen van ſalpeterige æther 'er bygedaan.

Eer wy dit Hoofdſtuk eindigen, moeten wy onzen Lezer zeggen, dat het verglaasd in ſommige menſchen, door deszelfs geheele zelfſtandigheid, wankleurig is; in welk geval de afneeming van de Kalk alleen de gebreken van het tandvleesch kan voorkoomen, maar niet de Tanden wit maaken.

Zonder hier van kundig te zyn, houden ſommige menſchen, die kwaalyk geraaden zyn, aan met het gebruik van Tand-poeders, conſerven, tinctuuren en ſchraapingen met werktuigen, lang na dat de Kalk weg, en wel tot dat

(*) *Menta Piperitis.*

dat het verglaasd zelf geheel vernield is. Het gevolg hier van is, dat zy door de geringste indrukzelen van hitte of koude, zoet of zuur enz. aandoening lyden, en zelden vry zyn van Tandpyn.

Het is aanmerklyk dat de voortkomst van Kalk immer zo zeer (indien niet meer) afhangt van de gesteldheid van den Lyder, als van verwaarloozing, ruw verglaasd, of ongelyke Tanden; want terwyl sommige menschen, zonder eenige zorgdraaging, altyd witte, gladde en zuivere Tanden zonder Kalk hebben, groeit ze by anderen in groote menigte; en by eenigen is de voortkomst van zulk een steenagtige stoffe zo schielyk en menigvuldig, dat het iemant ongelooflyk zou dunken, zo hy het niet in verscheide gevallen ondervondt.

Omtrent een jaar geleden kwam een Heer van de Bank, niet meer dan drie-en-twintig jaaren oud, by my, om my te spreeken over zyne Tanden, welken hy zeide van een byzonderen aart te zyn, en hem gestadig pyn te verwekken.

Ik vond dezelven geheel als in de Kalk begraaven, waar door elk stelzel tot één stuk was vereenigd, zo dat geen' onderscheiding, tusschenruimten der Tanden, of derzelver gedaante of grootte kon gezien worden. De steenige korst strekte zich uit over een groot deel van het tandvleesch, aan den binnen- zo wel als aan de buiten-zyde en drukte het zelve

zo

zo hard, dat dit hem de pyn hadt gemaakt waar over hy klaagde. De dikte van boven was niet minder dan een halven duim, en de korst, welke de buitenzyde der ſnytanden van de onder-kaak bedekte, was zo dik datze de lip merklyk vooruit drong.

Om dat de Tanden ligt door de koude aangedaan worden, als de kalkagtige ſamengroeijingen van gewoone dikte zyn weggenomen, en het geval van deezen jongen Heer vry wat tyd zou vereiſchen, oordeelde ik het veiligst en best deeze zo menigvuldige Kalk, met bekwaame tusſchenpoozingen, af te ligten. In veertien dagen had ik alles weggenomen, alle dagen een weinig, en dan de Tanden met een ſchuijer in Tand-poeder geſtoken, volkomen zuiver en wit gemaakt. Zy waren natuurlyk ver van malkanderen afſtaande, en het tandvleesch was zeer gepletterd en weg gedrongen door de geſtadige drukking van de Kalkagtige korst: ik ſcarificeerde het op verſcheide plaatſen by den rand, en ried den Lyder een Tandſchuijer twee of driemaal op een dag te gebruiken, om de Tanden ſchoon te houden, den aangroei en de ſtevigheid van het tandvleesch te bevorderen. In tien of twaalf dagen vond ik dezelven zo ver herſteld, dat ik zeide 'er niets meer gedaan behoefde te worden, dan in 't vervolg de Tanden ſchoon te houden, en het tandvleesch te ſchuijeren.

Na verloop van een half jaar kwam hy we-

derom by my, en ik vond zyn Tanden met een nieuwe korst van gelyke natuur als te voore bedekt, zo dik als een halve kroon. Dit was te meer te verwonderen, wyl hy my zeide, dat hy niet verzuimd hadt zyne Tanden te fchuijeren, gelyk ik hem had geraaden: Na deeze tweede aangroei ook weggenomen te hebben, oordeelde ik het nodig hem een dagelyks gebruik van Schelp-Tand-poeders, en een ftyver fchuijer aan te beveelen.

Dit is niet het eenigfte geval in zyn foort welk ik gezien hebbe; doch is het aanmerkelykst, wegens den ouderdom van den Lyder, en de fchielyke hergroeijing van de fteenige ftoffe.

De ontwrigtingen der Tanden, en andere ongemakken uit de Kalk ontftaande zullen in het volgende Hoofdftuk overwogen worden.

AGTSTE HOOFDSTUK.

VAN DE LOSHEID DER TANDEN, VERANDERING VAN STAND, UITSTOOTING, VOLKOME ONTWRIGTING EN DE TANDPYN UIT DEEZE OORZAAKEN ONTSTAANDE.

De Losheid der Tanden wordt veroorzaakt door afwyking van het tandvleesch, kalkagtige famengroeijingen, uiterlyk geweld, of verflapping en vernietiging van de famenheg-

hegtende vliezen en vaten, gelyk in zekere ongefteldheden en den ouderdom. Zy wordt door aanraaking ligt ontdekt; en de genezing is meer of min bezwaarlyk, naar gelang de Tanden beweeglyk zyn, en naar de natuur der oorzaaken waar uit zy is ontftaan.

Als ze veroorzaakt is uit verlies van het tandvleesch, als in fcheurbuikige, venerifche of rottige ziekten, moet men dezelfde behandeling te werkftellen als op bladz. 42 gemeld is. De losfe Tanden moeten vast en fteevig gemaakt worden door middel van *Goud-Draat*, of een *zyden koord*, en men moet verdagt wezen eenigen tyd 'er niet op te drukken, door het kaauwen of met de tong. Men moet aanhouden met famentrekkende wasfchingen en het tandvleesch te fchuijeren, lang na dat het vernieuwd of geheeld is. En de Tandpyn welke geduurende de genezing, van tyd te tyd kan weeromkoomen, moet verligt worden door pynftillende middelen, als boven gemeld zyn.

De losheid der Tanden wordt veroorzaakt door de *Kalk*, wanneer deeze tusfchen de Tanden en het tandvleesch indringt, derzelver famenhegting verbreekt, zich uitftrekt tot aan de wortels, en door drukking het tandvleesch vernielt.

Zodanig eene losheid is ligt te kennen voor een iegelyk die weet wat kalk is, en welke nadeelen zy kan aanbrengen; zy wordt geneezen door de Kalk weg te neemen, en het tand-

 vleesch

vleesch te behandelen als op bladz. 42 gezegd is; de losse Tanden vast te maaken met een draad; en de pyn welke by deeze losheid en ontblooting van een Tand is, moet verligt of weggenomen worden door pynstillende middelen boven gemeld.

Als een Tand los geworden is door uiterlyk geweld, evenwel niet uit zyn kas is gedreeven, zyn een draad alleen en eenige samentrekkende wasschingen, om het tandvleesch te versterken, genoeg ter genezing. In dit geval bedaart de pyn te gelyk met de losheid der Tanden; zo zy echter in 't begin heftig is, moeten pynstillende middelen aangewend worden.

Wanneer de losheid van een Tand veroorzaakt wordt door een verslapping van de samenbindende vliezen, kan hy noit wederom regt vastgemaakt worden: met het tandvleesch in te kerven, het gebruik van samentrekkende mond-spoelingen, behoorlyke bindingen en het vermyden van alle geweld of kragt in het kaauwen op den zelven, kan zulk een Tand nog veele jaaren maatig vast en gezond gehouden worden.

Een veranderde stand der Tanden geschiedt op meer dan eene wyze, zy wyken naar binnen, naar buiten, naar eene zyde, of worden rond gedraaid in hunne kassen, zo dat de scherpten kruisling staan tegen de overigen. Dit

is

is een gevolg van losheid, geweld, of het verlies van een naasten Tand.

Wanneer een Tand zyn natuurlyken ſtand heeft verlooren, zonder uit zyne kas geweeken te zyn, uit oorzaake van voorgaande losheid, moet hy wederom regt gezet, en in zyne plaatſe wel vast gehouden worden door een draad, eenige weeken lang; de oorzaak der losheid moet weggenomen, en het tandvleesch rondom den zelven verſterkt worden, door ſamentrekkende middelen. De zenuw van den Tand is in zo'n geval doorgaans afgebroken, en de Tand-pyn, welke hier by gevoeld wordt, ontſtaat uit de drukking van de punt des wortels op de verſcheurde zenuw in den grond: men moet hierom zo weinig drukking maaken als mogelyk is; en als de ongemakkelykheid blyft duuren, na dat hy vry vast in zyn' kas is geworden, moet hy boven een weinig afgevyld worden, op dat de tegenoverſtaande Tand hem niet konne raaken.

Het zelfde kan gezegd worden van Tanden die door geweld naar binnen, naar buiten, of op zyde gedreeven zyn.

De Tanden die van ſtand veranderd zyn, en op zyde wyken, in gevolg van het verlies van eenen naasten, kunnen wederom regt gezet, of ten minſte, voor een geheele ontwrigting behoed worden, door de tusſchenvoeging van een *Nagemaakten Tand*, welke hen zal ſteunen, en met den tyd volmaakt wederom in hunnen

 vo-

vorigen ſtand herſtellen, als hy maar wel bevestigd is.

Als het gebeurt, dat de overhelling van twee Tanden naar de tusſchenruimte, waarſchynlyk niet van eenige loswording derzelven zal gevolgd worden, zyn ſommigen van gevoelen, dat het best is dezelve hunne buiging maar te laaten doen, om dat ze de ledige tusſchenruimte kan helpen vullen, en de naastſtaande op gelyke wyze door middel van een draad nader gebragt kunnen worden, zo dat men, na verloop van eenige maanden, weinig zien kan dat een Tand verlooren is. Doch deeze Praktyk dunkt my geheel onraadzaam; wyl de tusſcheninvoeging van een Konst-tand beter voldoet voor het gebruik en ſieraad.

Het ſponsagtig weefzel van het been, welk de kasſen der Tanden maakt, en het vaatig vlies of beenvlies, welk hunne wortels omvangt, geeven aanleiding tot een byzondere ontwrigting der Tanden in zekere omſtandigheden.

Door ondervinding blykt, dat de drukking der Tanden tegen malkander, onder het kaauwen, de voornaame oorzaak is, welke hen zo lang in hunne plaatſen houdt, de ſponsagtige beenen der kasſen belet vezelen uit te ſchieten, en zulk een kleine holte te vullen, de poging wederſtaat van het beenvlies, voornaamlyk omtrent de punt van den wortel, welke het gewislyk heeft om den Tand uit te ſtooten,

ten, wanneer zyne vaten gezwollen of overlaaden zyn, door zinking, ontſteeking, of op eenige andere wyze.

In zulken, derhalve, die een Tand verlooren hebben, en de tegenoverſtaande Tand van de andere kaak hier door van de gewoone drukking en tegenſtand beroofd is, ondervindt men, dat deeze laatſte zich dikwils verheft boven de gemeene ry, en wordt in 't algemeen onderſteld in langte aan te groeijen, tot dat de Lyder gewaar wordt dat hy niet meer vast ſtaat in zyn kas, en dan begrypt men dat hy uit zyne natuurlyke diepte is uitgeſtooten. Wanneer een Tand op deeze wyze verre boven de ry is opgereezen, en door lang zo geweest te zyn, of door eenige geringe belediging is los geworden, moet men den zelven vast en onbeweeglyk maaken door een draad, eenige weeken lang, en zeer dikwils ſamentrekkende mondſpoelingen gebruiken, tot dat hy wederom wel vast zy geworden; dan moet men hem afvylen laager dan de anderen, om hem te behoeden voor verdere belediging onder het kaauwen, en de pyn te voorkoomen, welke in dit geval, onder het kaauwen, dikwils zeer heftig is, door de drukking van de kaak op de uitſteekende Tand, en de geweldige aandringing op de verrekte of verſcheurde zenuw op den bodem van de kas.

Wanneer de Tand boven zyne gewoone hoogte is uitgeſtooten, doch vast en onbeweeglyk

 blyft,

blyft, moet het verhevenſte gedeelte afgevyld worden: Wanneer het geval nog versch is, en de uitſtooting niet zeer aanmerklyk, maakt een Konst-Tand, in de tegenoverſtaande open plaatſe, dat is te zeggen, van den verlooren Tand, wel vastgezet, zulk een' tegenwerking en drukking onder het kaauwen, dat hy niet meer naar buiten zal ryzen.

Ik weet, 'er zyn menſchen die tegen het gebruik van nagemaakte Tanden inbrengen, dat het een ſoort van verwyfdheid en malligheid is. Doch zo zy de nadeelen van het verlies van een Tand, voor het kaauwen, de ſpraak en het aanzien, verachten; zy behooren te bedenken, dat wyl een Konst-Tand de de ontwrigting en het verlies van een tegenoverſtaanden natuurlyken kan voorkoomen, de praktyk op rede is gegrond, en van aanbelang voor iemant die verlies of ongemak ſchroomt, gelykze begeerlyk is voor de genen die wanſtaltigheid vreezen.

De *Ontwrigting* van een Tand, noeme ik als hy gedeeltelyk, of geheel, uit den bodem van zyn' kas is gereezen.

De *Ontwrigting* volgt op een lange verwaarloozing van de losheid der Tanden, of is veroorzaakt door geweld; in beide gevallen wordtze, onder ons, zelden te regt gebragt, om dat het gemeene volk niet weet dat zo iet kan gedaan worden; hierom trekken zy den zo ontwrigten Tand uit en werpen hem weg.

De

De konst van den Heelmeester en een langduurige ondervinding hebben geleerd, dat een Tand, welke ten deele of geheel uit zyn kas is gedreeven, in zyn vorigen ſtand en vastigheid kan herſteld worden, en voor gebruik en ſieraad ſtrekken tot den hoogſten ouderdom: mids de volgende omzichtigheden en onderregtingen behoorlyk in achtgenomen worden, zo van den Heelmeester als van den Lyder.

Wat den Heelmeester belangt, hy moet bedenken, zich niet te haasten met de herſtelling te onderneemen of genezing belooven, wanneer de ontwrigting gevolgd is op een lang verwaarloosde losheid, verlies van tandvleesch, of hoogen ouderdom: want een Tand welke lang los is geweest, heeft doorgaans een korte wortel, een ondiepe kas, en kwaad tandvleesch: al 't welk belet dat hy wederom wel vast gemaakt kan worden. Als het Tandvleesch ook verlooren is, blyft de herſtelde Tand zelden vast, of genoeg geſteund; en in oude menſchen worden de kasſen op den bodem vol, de rand van de kas krimpt weg, het tandvleesch trekt zich in, en de Tand welke eens ontwrigt is geweest, kan hierom in 't eerst niet vastgezet, en in 't gevolg de nodige onderſteuning niet erlangen. In zodanige gevallen verkieze ik nagemaakte Tanden voor een' onderneming welke geen gewis gevolg belooft.

Men moet ook bedenken, dat de herſtelling alleen kan geſchieden met de voorſte Tanden, wel-

welken een enkele wortel hebben ; of met zulke Kiezen, welken regte kegelvormige wortels hebben, en gemaklyk wederom gaan in het bed waar uit zy gedreeven waren.

De herſtelling kan met de meeste hope van goed gevolg gedaan worden in jonge menſchen, en zulken van middenbaaren ouderdom welken gezond tandvleesch hebben.

In jonge lieden moet een ontwrigte Tand, als hy ten eerſte herſteld is, tot op den bodem van de kas ingedrongen en dan eenige weeken beveiligd worden door een draad: hier by moeten een langen tyd menigvuldige ſamentrekkende mondſpoelingen gevoegd worden om het tandvleesch te verſterken.

Doch als by een volwasſen perſoon, een Tand geheel uitgeſtooten is, of geen Chirurgyn by de hand, om hem aanſtonds weder in te brengen, maakt de zwelling der vaten, en het uitgeloopen bloed, dat hy niet zo diep kan inzinken als hy geweest is; en wyl eenige uitſteeking boven de overige Tanden hem in 't gevolg zou bloot ſtellen aan belediging en pyn, heeft men bevonden nodig te wezen, een weinig van de punt der wortel af te neemen, dezelve wel glad te maaken, de opening, waar in de zenuw was geplaatst geweest, met goud of lood te ſtoppen; dan moet dezelve voorzichtig ingebragt, en met een gouddraat of zyden koordje aan den naasten Tand

vast-

vastgemaakt, en het Tandvleesch behandeld worden als op bladz. 42.

By bejaarde menſchen moet een gaatje gedrild worden door een Tand, op zyde, naby den rand van het tandvleesch, eer hy herplaatst worde; hier door moet het goud-draat of zyden koordje doorgeſteeken worden, om den Tand zo veel te beter te vestigen.

Als de Tanden zeer digt aan malkander hebben geſtaan, is het doorgaans noodzaaklyk iet van den genen welken herſteld moet worden, op zyde af te vylen, om te gemaklyker in de tusſchenruimte te kunnen vallen.

Op deeze wyze kunnen ook Tanden, welken door een Tandmeester zyn uitgetrokken, met goed gevolg wederom ingezet worden; en het is geen misſlag in de praktyk een Tand uittetrekken en weer in te zetten; want de Tandpyn ontſtaat dikwils uit beenbederf en ontſteldheid der zenuwe; en deeze laatſte moet vernield worden eer men verligting konne bekoomen. Dit kan in het geval, nu voor ons, alleen geſchieden door het uittrekken: het bedorven gedeelte moet dan weggevyld worden, of zo de Tand hol is, moet hy gelyk geſchraapt en toegeſteld worden als op bladz. 60, dan met goud, lood enz. gevuld, en zo ſchielyk als mogelyk is, op de voorgemelde wyze weder ingebragt worden, na dat men het geklonterd bloed, welk in de kas mogt zitten, heeft weggenomen:

Na

Na alles wat hier over gezegd is, acht ik het nodig, ter oorzaake van de ongeveinsde waarheid, en voorkooming van opdringing, als of ik de bedriegerijen, welken daaglyks voorkoomen, wilde begunſtigen, hier by te voegen, dat de goede uitſlag in alle deeze gelegenheden, ſchoon genoegzaam om toekoomende beproevingen en de behandeling van eerlyke en kundige mannen te rechtvaardigen, geenzins zo algemeen is als de buitenſpoorige verzekeringen en beloften in de aankondingbriefjes van bedriegers. In de allergunſtigſte omſtandigheden is het minder dan één tot één, dat een Tand eens getrokken of uitgeſtooten oit weder vast zal worden.

Van allen welken ik herſteld gezien heb, of zelf herſteld heb, zyn de meesten zo ver van vast te zitten, datze gemaklyk met de vingers konnen uitgetrokken worden; zelden kan een Lyder verdraagen 'er mede te kaauwen; en waar herſtelde Tanden eenige jaaren vastgebleeven zyn, denke ik dat het afgehangen hebbe van naauwkeurig gepast te zyn in de kasſen, en de goede geſteldheid van het Tandvleesch, en niet van eenige vernieuwde ſamenhegting met het beenvlies of het been van de kaak.

Hier by ſtaat nog aan te merken dat zulke herſtelde Tanden dikwils zeer veel ongemak, pyn en ontſteeking veroorzaaken: waarom ik deeze behandeling niet aanraade dikwils of zonder-

der onderſcheid te doen, en ik doeze in myne praktyk niet dikwils: doch ik weet wel dat 'er zyn die 'er yverig werk van maaken, en tot de zodanigen verzende ik myne Lyders, die het willen beproeven, ſchoon ik weigere my 'er mede te bemoeijen.

De Tandpyn welke op ontwrigtingen volgt is van den aart der ontſteeking, of ontſtaat uit de ontblooting van de zenuw; de eerſte moet behandeld worden als gezegd is op bladz. 20 en 37 en de laatſte wordt verligt door pynſtillende middelen.

Indien dit aangezien wordt als een opregte verklaaring der waarheid, en als de taal van een man, wiens belang het is de onvolmaaktheden en gebreklykheden van zyne konst te bedekken; indien een Tand pas uitgetrokken, en terſtond weder in zyn' kas gezet, zo wel gevestigd dat het door de konst niet beter kan gedaan worden, meermaalen mist vast te worden dan een goed gevolg te hebben, en dooringaans verzeld wordt van ongemak en pyn, indien niet van heftige ontſteeking; wat zal men zeggen van de zodanigen die voorgeeven, iemants gemis te konnen vervullen met de Tanden van een ander mensch; met Tanden welken in hondert maalen niet eens wel kunnen pasſen; en dus ongelyk op de kas zullen drukken, en onvermydlyke pyn en ontſteeking verwekken.

De weinige voorbeelden, waar in het gelukt,

lukt, zyn zekerlyk niet genoeg om het gevaar op te weegen; en waren deeze menſchen wel onderregt in de konst van het Tandmeesterſchap, zy zouden gewislyk de heeling van de kas, en het gebruik van een nagemaakten Tand, of een menſchen Tand, waar van de wortel afgevyld is, en bekwaam gemaakt om de holte wel te vullen, beter achten: want dit zal geen van de ongemakken aanbrengen, welken op de andere praktyk volgen, en die niet alleen onzeker, onvoldoende en in 't algemeen gevaarlyk, maar ook zeer kostbaar is; want men kan niet denken dat een jong mensch een goeden gezonden Tand zal verkoopen, zonder zich voor zyn verlies en pyn wel te laaten betaalen.

In veele gevallen, waar in men meent dat deeze overplanting van Tanden wel gelukt is, geloove ik vry zeker, dat men een nieuwe kroon gepast heeft op een oude wortel, of den uitgetrokken Tand weer ingezet, als boven gezegd is, en den Lyder diets gemaakt, dat een nieuwe Tand van een ander, met oogmerk uitgetrokken, in plaats gezet was om zich te vestigen. Voorbeelden van beiderleie bedriegery zyn my meer dan eens onder het oog gekoomen.

NE-

NEGENDE HOOFDSTUK.

VAN DE BREUKEN VAN HET KAS-GEDEELTE DER KAAK-BEENEN, SCHERPE SPLINTERS, GEDEELTEN VAN WORTELS DER TANDEN NA DE UITTREKKING ACHTERGELAATEN, VERPLETTERINGEN VAN HET TANDVLEESCH, EN DE TANDPYN HIER DOOR VEROORZAAKT.

De behendigheid van lieden die zich beroemen een Tand te wippen, eer 'er een ander het oog op hegt, zou waardig zyn gevolgd te worden, indienze niet gemeenlyk verzeld ging met het uittrekken van Tanden welker ongesteldheden gemaklyk geneezen kunnen worden, of met het verlies van menigen gezonden, door het haastig en verkeerd aanzetten van het instrument, of met een en ander van de onheilen in het opschrift van dit Hoofdstuk gemeld.

Hier by koomt, dat de instrumenten welken gemaklykst aangezet en meest gebruikt worden door Tandtrekkers, op de nadeeligste wyze werken, en de meeste kragt doen op de verbreeking van de buiten-zyde van de kas, en het tandvleesch kwetzen en verscheuren, in plaats van den Tand regt opwaards te doen uitkoomen.

Onder deeze onbehoorlykheden werkt de schielyke aanzetting der kragt van de Operateur byna op de zelfde wyze, als een zwaare

zyd-ſlag van een hamer zou doen, dat is te zeggen, hy ſlaat den Tand uit, maar trekt hem niet op een veilige wyze.

De zwervende kwakzalvers, die hoog opgeeven van deeze handigheid meer dan de Baardſcheerders of gemeene Tand-trekkers, laaten het hier by nog niet, want zy wippen niet alleen een Tand uit *eer de Lyder kan omzien*, maar zy doen ook hun best om het volk te doen gelooven, dat zy het doen zonder een inſtrument, of door *Verzweering*; hierom moeten zy zodanige inſtrumenten gebruiken welken gemaklykst in de hand verborgen kunnen worden, en niet welken de veiligſten zyn voor den Lyder.

Hier aan moet men voornaamlyk toeſchryven de oorzaaken van de menigvuldige breuken der kasſen, en zelfs grooter deelen van het vaster gedeelte van de kaak, benevens veel andere onheilen in dit Hoofdſtuk gemeld.

Als het gebroken ſtuk groot is, en niet afgeſcheurd van zyne vasthegting aan het tandvleesch, moet het aanſtonds in zyn' plaats herſteld, en in zyn behoorlyken ſtand gehouden worden door een drukdoek, tusſchen het zelve en de wang vast ingeſtoken, na dat dezelve in een zagte balſamieke tinctuur natgemaakt is. Zo het gebroken ſtuk reeds grootdeels van zyne verknogtheid met het tandvleesch is afgeſcheurd, moet het geheel weggenomen, het tandvleesch te regt geſchikt, en de wond behan-

handeld worden als boven. Doch als de breuk niet groot is, is alleen nodig eenige ſplinters welken uitſteeken, en de heeling van het tandvleesch waarſchynlyk zouden beletten, weg te neemen.

Nademaal een Tand ſomtyds vast groeit aan de kas, zo dat hy met dezelve één ſtuk maakt, moet men begrypen, dat een breuk, in dit geval, geen misſlag is van den Operateur. Als ook een verborgen beenbederf van de kaak Tandpyn heeft doen ontſtaan, en naby het beledigde deel, een Tand is uitgetrokken, is de Operateur niet te beſchuldigen, als 'er een aanmerklyk ſtuk van het bedorven been mede weg koomt: want hier is de breuk onvermydbaar, en in plaats van nadeelig te zyn, is dit de eenige weg tot een volmaakte genezing.

Als de Operateur na geringe breuken van den rand van de kas, verzuimd heeft, de ſcherp-puntige ſplinters, welken opgereezen zyn, weg te neemen, groeit het tandvleesch hier over heen; en wyl het geſtadig door dezelven gekwetst wordt, ſtaat het bloot voor ontſteeking en pyn, welken niet ophouden voor dat de ſplinters uitgezwooren, of door een Heelmeester, met behulp van zyne inſtrumenten zyn weggenomen. De pyn wordt, in dit geval, dikwils toegeſchreeven aan eenig gebrek van den naasten Tand, en men heeft 'er veelen uitgetrokken eer men de waare oorzaak ontdekt hadt.

 De

De zelfde misslagen in de verkiezing van instrumenten, en het kwakzalverig haastig gebruik van dezelven, zyn ook de gemeenste oorzaaken, dat een gedeelte van den wortel, na het uittrekken, wordt achtergelaaten; en ik geloove dat met de schuine kragt van sommige instrumenten, en de schielyke snap van den Tand-trekker 'er aangegeeven, zelden een Tand geheel zou doen uitkoomen, indien de buitenste rand van de kas niet zagt ware en meegave.

De Tandpyn ontstaande uit een gedeelte van een achtergelaaten wortel, wordt best en oogenbliklyk weggenomen door het uittrekken van de stomp.

Als de Lyder ongenegen is tot deeze tweede Operatie, kan de pyn somtyds weggenomen worden door de zenuw te branden, of het insteeken van een klein lapje linnen, in zuivere olie van Kaneel bevogtigd, in het holle gedeelte van den stomp, of door een brokje beslag samengesteld uit Opium, Kamfer, en zuivere olie van Peper-munte.

Deeze pynstillende en onderhoudende middelen slaagen dikwils zeer wel, en hier mede winnen sommige menschen in de stad veel geld voor het geneezen van de Tandpyn, door voorgewende geheimen, en alle kunnen ze getuigenissen van de goede gevolgen geeven.

Het zy de zenuw vernietigd is door het branden, door een scherp vogt, of haar gevoel ver-

verſtompt door pynſtillende middelen, de wortel verliest zyne vastheid in de kas, wordt na eenigen korten tyd opwaards geſtooten, los, en ligt uitgetrokken.

Zeker, een wortel van een Tand wordt, ten allen tyde, gemaklyk uitgetrokken, ten zy hy aan het kaak-been ware vastgegroeid, 't welk zeer zelden gebeurt; en niets is onwaaragtiger dan het gemeen denkbeeld, dat ſtompen bezwaarlyk weg te neemen zyn, en dat het zonder graaven en booren (gelyk zy het noemen) niet kan geſchieden.

Wie dan zulk een Operatie doet en aanziet voor een meesterſtuk, toont zyne neuswysheid en bedriegt het Gemeen, door iet op te geeven als van groot belang, waar toe naauwlyks meer dan geringe bekwaamheid vereischt wordt.

Als het tandvleesch gevat wordt tusſchen de hiel van het inſtrument, welk men gewoonlyk gebruikt, en den Tand welke uitgetrokken moet worden, wordt het doorgaans gepletterd en geſcheurd, en in de breuken van het kaakbeen, zyn de kwetzingen dikwils zeer groot. De kas geneest in elk van deeze gevallen niet zo ſchielyk als naar gewoonte, de deelen ontſteeken en gaan ſomtyds tot verettering over; de zenuw in den grond, en de ontblootte wortels van de naaste Tanden worden blootgeſteld aan de lugt en andere beledigingen, op een

tyd als zy ligt prikkeling, pyn, verſtopping en beenbederf kunnen krygen.

De geneeswyze beſtaat in het tandvleesch in zyn' plaats te herſtellen, de ontſteeking te weeren, het deel ter heeling te bereiden, het zelve te beſchermen tegen de uitwendige lugt en overblyfzels van ſpyze, de pyn te verzagten, en eindelyk in het gebruik van ſamentrekkende middelen; van welk alles gehandeld is in verſcheide voorgaande Hoofdſtukken.

Het is niet te verwonderen, dat ſomtyds een zwaare bloedſtorting volgt op verbreeking van het kaak-been, of diepe kwetzingen van het beenvlies of Tandvleesch, of zelfs op de enkele uittrekking van een Tand. Want zo in een van deeze gevallen maar eenige ſlagaderen afgebroken worden, naby de zelfſtandigheid van de beenige buis, door welke zy loopen, en aan welker omtrek zy onbeweeglyk gehegt zyn, kunnenze zich niet intrekken en ſluiten om het bloeden te ſtuiten, gelyk de veerkragtige ſamentrekbaare vaten in ſpierige deelen, maar blyven een geſtadigen ſtroom uitgeeven; en alle gewaande ſtoppende en ſamentrekkende middelen kunnen niets doen, als de deelen geene vryheid hebben om zulke indrukzelen te volgen.

Bloedſtorting door het enkel uittrekken van een Tand, wordt best geſtuit door de kas vol te ſtoppen met plukzel, agaricus, ſpons of kurk; dan kleine drukdoeken hier over te leggen,

gen, tot dat alles hooger koome dan de naaste Tand; en eindelyk, door den Lyder te beveelen, zyn' kaaken op malkander te houden, en alles vast in de kas te drukken.

Een bloedſtorting uit kwetzing van het tandvleesch of beenvlies is niet gevaaalyk of aanhoudend, en vereischt alleen eenige ſtoppende dingen, als aluin-water, brandewyn enz. By een kleine breuk van het kaak-been heb ik in ſommige gevallen zwaare en aanhoudende bloedingen zien ontſtaan, terwyl in andere en groote breuken weinig bloed kwam, gelyk in het volgende geval.

Omtrent vyf jaaren geleeden ging een jong vrouwsperſoon, van twintig jaaren, by een zeker Barbier-tandmeester in deeze ſtad, om de achterſte Kies van de boven-kaak aan de regter zyde te laaten trekken, wegens de geweldige Tandpyn welke hy haar veroorzaakte. Hy zette zyn inſtrument aan met groote vaardigheid, en deedt een groot geweld om de Kies uit te haalen, doch te vergeefs. Verdrietig over de mislukking, poogde hy de Lyderes te beweegen hem een tweede proeve toe te ſtaan, haar verzekerende dat hy met een ander inſtrument wel zou ſlaagen. Zy bewilligde eindelyk: hy zette zyn inſtrument wel vast, en met al zyn' kragt werkende bragt hy de beledigde Kies uit, te gelyk met een ſtuk van het kaak-been, zo groot als een walnoot, en drie naaste Kiezen.

De geweldige verrekking der ſpieren van de kaak maakte hier op aanſtonds groote pyn en ontſteeking van dezelven, en deeze gevoegd by de ontſteeking ontſtaande uit de breuk en verſcheuring verſpreidde zich dermaate tot de ſpieren der zwelling, dat zy twee uuren na de Operatie naauwlyks iet kon ſlikken.

Doch de ontſteeking en pyn waren niet zo vreeslyk voor de Lyderes als de mismaaktheid welke waarſchynlyk ſtondt te volgen: zy pleegde raad met haare vrienden: en men zondt in het afzyn van den Heer GREEN, om my; en haar onmidlyk hebbende gaan zien, hoorde ik de historie van het geval, drie uuren na dat het gebeurd was, gelyk ik verhaald heb.

Na dat ik de kwetzing beſchouwd en het afgebroken ſtuk onderzogt had, zeide ik, dat 'er niets te doen was dan den groei van het tandvleesch over het gebroken been te bevorderen; en na de genezing der deelen, de ledige holte met een nagemaakt ſtuk te vullen, om de wang te ſteunen, en te beletten dat 'er onder het kaauwen ſpyze in bleef zitten. Dit ſcheen de verwagting der vrienden te ontſchieten: zy vroegen of 'er geen mogelykheid was om de Kiezen weer in te zetten? en ik geloove dat zy my in die hope ontboden hadden. Ik antwoordde, dat ik het in dit geval onmooglyk oordeelde, maar zy wel zouden doen 'er een beroemd Heelmeester over te ſpreeken. Zy be-

berustten echter in myn antwoord, en verzogten my de Lyderes te geneezen.

De heftige ontfteeking van de keel, en het aangezicht, noodzaakten my aanftonds aderlatingen en buikopenende middelen te werk te ftellen, en hier door, benevens eenige falpeterige dranken, waren deeze toevallen in minder dan drie dagen overmeesterd. De wond verbond en vulde ik met drukdoeken, als boven van de breuken gezegd is, en het deel was in een maand geneezen; geduurende deezen tyd viel 'er niets aanmerklyks voor dan een uitloop van flym uit de kaak-boezem, de tien eerfte dagen, welke het verband en de ftoffe uit de wonde 'er leelyk deedt uitzien.

De jonge vrouw wilde naderhand geen nagemaakt ftuk ingevoegd hebben, en voelt nog altyd eenige moeijelykheid in het zwelgen.

Wanneer 'er onder het uittrekken van een Tand fplinters koomen, vallenze gemeenlyk van zelfs weg, of noodzaaken den Lyder door de fchielyke en aanhoudende ongemaklykheid, dezelven door een Heelmeester te laaten wegneemen. Somtyds echter gaat het anders, en zy maaken geen merkelyk ongemak voor dat 'er deelen door gedrukt en door de fcherpe punten gekwetst worden, waar van ik een byzonder voorbeeld gezien hebbe, niet onwaardig hier te melden.

Zeker Heer hadt de tweede Kies van de bo-

ven-kaak aan de linker zyde laaten trekken door een *Tand-trekker* in deeze ſtad, en hadt eindelyk het ongeluk met zyn wang eenigzins, ſchoon zagt, tegen den ſchoorſteen-mantel te ſtooten. Eenige uuren hier na voelde hy een kloppende pyn in het tandvleesch, juist over de plaats waar de uitgetrokken Kies geſtaan hadt. Den volgden dag verſpreidde zich de pyn tot de naaste Tanden, en werdt heftig: hy zondt om my, en verzogt dat ik een Tand zou uittrekken, of anders doen wat ik nodig oordeelde om zyne pyn weg te neemen. Ik vond zyne Tanden volmaakt goed, en ſchoon de ontſteeking niet aan een byzondere plek was bepaald, merkte ik evenwel datze voornaamlyk en meest uitpuilende was op de plaats boven gemeld. Wyl de ſtoot welken hy hadt gekreegen, te gering was geweest om zodanige verſchynzelen te veroorzaaken, indien de deelen te vore geen gebrek hadden gehad, beſloot ik aanſtonds, dat te vore eenige ſplinters zouden zyn verwekt, welken met de punt tegen het tandvleesch ſtaande, het zelve by deeze gelegenheid gekwetst hadden: ik maakte derhalve een kruiswyze ſneede tot op het been, en den ſplinter gevonden hebbende, welken ik 'er dagt te zullen wezen, nam ik hem met een mond-vlym weg: hier na klaagde de Lyder niet langer over pyn, en de wond genas zonder moeite:

TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN VEROORZAAKT DOOR ZEER KOUDE LUGT, EN SCHIELYK OP MALKANDER GENOME HEETE EN KOUDE VOGTEN.

Tandpyn uit een van deeze oorzaaken ontſtaande is zelden heftig of aanhoudende, in dit Land [Engeland] behalve by tedere vrouwsperſoonen, die een afgeſcheiden zittend leven leiden, en zulken die het verglaasd bederven door het gebruik van tinčtuuren, conſerven of poeders, of de Tanden te veel te laaten vylen.

Deeze Tandpyn wordt ligt onderſcheiden, om dat de Lyder de oorzaak altyd weet en zegt; en zy wordt geneezen door den mond vol warm water te houden zo lang als men kan; of *Geestig Peper-munt-water*, of zo dit niet by de hand is, met eenige *Brandewyn.*

ELFDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN UIT MEDELYDENDHEID.

Die eenige kennis heeft van de ziektkunde (*) van ons geſtel, zal zich niet verwonderen dat een rottige of ontſtelde Tand hef-

(*) *Pathologie.*

heftige pyn veroorzaakt in een' gezonden aan de andere zyde, of die tegen over hem ſtaat in de andere kaak. Want het is zeer bekend, dat het bederf aan een Tand, in ſommige menſchen, een geweldige pyn in 't oor verwekt; dat prikkeling in de neuze, byzondere en verafgeleegene ſpieren in een ſtuiptrekkende beweging brengt; dat een' ontſteeking van het middenrif pyn in het bovenſte van den ſchouder verwekt; dat zekere aandoeningen van de maage pyn in 't hoofd doen ontſtaan; met één woord, zodanige gebreken door medelyden (*), komen ons dagelyks menigvuldig voor.

Deeze ſoort van Tandpyn zal het verlies van menigen gezonden Tand veroorzaakt hebben by de *handige* Tand-trekkers, die het inſtrument doorgaans zetten tegen den Tand, welke hun door den Lyder wordt aangeweezen, en roem ſtellen in hem uit te wippen *eer zy weeten waar by is*, gelyk zy ſpreeken. En hier in ben ik verſterkt, niet alleen door voorbeelden van zulk een verkeerde praktyk, welken my zyn voorgekoomen, maar door twee gevallen, waar in ik door de ongezeglykheid van de perſoonen, gezonde Tanden moest trekken, tegen myn begrip en wille.

Indien de Operateur niet zeer roekeloos en onkundig is, wordt de Tandpyn uit medelydendheid ligt onderkend, door op te merken dat

(*) *Sympathetic affections.*

dat de pynlyke Tand 'er gezond en wel uitziet, terwyl een ander op een andere plaats in dezelfde kaak, of in het hier op fluitende gedeelte van de andere kaak, bedorven is.

De ongefteldheid van den gebreklyken Tand is beenbederf of holte, welke moet gevyld, gebrand, gezuiverd, met fcherpe, gekamferde of pynftillende middelen aangeraakt, of met lood of goud gevuld worden, naar de omftandigheden vereifchen.

Doch indien men hier mede niet flaagt, en de pyn van den gezonden Tand blyft aanhouden, moet de bedorven uitgetrokken worden; want het is opmerklyk, dat door dezelfde werking waar door de pyn van een bedorven Tand tot een verafftaanden wordt overgebragt, ook de ontfteldheid en het bederf overgezet wordt, ten zy de oirfpronglyke oorzaak ten regten tyd worde weggenomen.

Tandpyn welke ontftaat uit ontfteeking, of ander gemeen gebrek der deelen, welken 'er onmidlyk naast zyn, wordt behandeld zo als hier van in eige Hoofdftukken gefproken is, en eischt geen byzondere aanmerking, om dat ze niet zo zonderling is, of zo ligt verkeerd begreepen wordt, als waar van wy nu gefproken hebben.

TWAALF-

TWAALFDE HOOFDSTUK.

VAN ETTER-STOFFE IN DE KAAK-BOEZEMS (*) VERZAMELD, EN SOMTYDS IN DE VOOZE ZELFSTANDIGHEID VAN DE ONDER-KAAK, EN DE TANDPYN HIER UIT VOORTKOMENDE.

De beenderen welken den *Kas-boog* van de opperkaak uitmaaken, vormen by hunne ſamenhegting met andere beenderen van het hoofd eenige holen, welken Kaak-boezems genoemd worden; deezen zyn bekleed met een vlies, waar in menigvuldige vaten en klieren, en zy bevatten eenige ſlym, welke door de neuze ontlast wordt.

Het vliezig bekleedzel van deeze holen kan ontſteeking, zinking of verettering ondergaan, gelyk andere deelen; en de etter-ſtoffe, hier door voortgebragt, alsze te deezer plaatſe lang verblyft, wordt ſcherp, maakt verknaging van de naaste beenderen, en heftige pynen, welken de Lyder Tandpyn noemt, om dat de zitplaats der pyn naby de wortels der Tanden is.

Deeze Tandpyn kan van anderen onderkend worden door de volgende teekenen.

Als ontſteeking, ſpanning en pyn van de vliezige zak voorafgegaan zyn, eer de etter ge-

(*) *Maxillary Sinuſes.*

gemaakt is, begint het ongemak met een diepe kloppende pyn, meer of min heftig, in de aangedaane deelen. Eenigen tyd hier na wordt een aanhoudende knaagende pyn gevoeld, als ware zy aan de wortels van de naaste Tanden, dikwils verzeld van pyn in het oog-hol en het oor. Die te eenigen tyd gemeene Tandpyn gehad hebben, worden ligt gewaar dat deeze van een anderen aart is, datze gestadiger is, minder afneemende en weder verheffende door aandoening van koude of hitte, of van eenige geneesmiddelen in den mond gehouden.

De eenige wyze van genezing van deeze Tandpyn, is, het uittrekken van een' Tand regt onder het aangedaane deel, en de bodem van de kas met een driekante priem te doorbooren tot in den *Boezem* of *Kaak-holte*, om de bedorven stoffe een vrijen uitgang te geeven. Hier na moeten dagelyks balsamieke, geestryke en afveegende vogten ingespuit worden, om al wat zou konnen overblyven af te spoelen, en eenige dagen lang een goede verettering te maaken, tot dat de pyn bedaare, en de goede hoedanigheid der stoffe toone, dat de *Natuur* het overige wel zal redden. Ondertusschen moet men wat plukzel, met eenige zagte balsem bevogtigd, in de kas steeken en houden, om den toegang van de uitwendige lugt te weeren.

Een werkman van gezonde gesteldheid en bykans veertig jaaren oud, kreeg in eenig krakkeel

keel een geweldigen ſlag op de regter zyde van de boven-kaak, digt by de neuze en mond. Hier op kwam terſtond een zwaare ontſteeking, met een kloppende pyn in het deel, en eenige koorts; en na zeven of agt dagen werden 'er zweeren gemaakt tusſchen het been en de bekleedzelen, en 'er werdt etter-ſtoffe verzameld in de kaakholten, welke eèn diepe en geſtadige knaagende pyn verwekte. Hy vervoegde zich by een Chirurgyn, doch al wat gedaan werdt verminderde zyn ongemak niet: want de etter-holten werden van tyd te tyd grooter, en liepen onder het tandvleesch naar alle zyden, onder de ſpieren welken op het kaakbeen gelegen zyn, en in de holte van de neuze, zo dat de etter het regter neusgat uitliep, als de wang gedrukt werdt, ook kwam 'er iet uit kleine gaatjes in het tandvleesch. De Meester die hem in deezen ongelukkigen ſtaat hadt bediend, verzondt hem, omtrent een jaar geleeden, aan een beroemd Chirurgyn om verderen raad in te neemen.

Deez' ontdekte aanſtonds de waare oorzaak en den ſtaat van het gebrek; hy vondt goed my te ontbieden, en wy oordeelden het nodig ten eerſte een of twee Kiezen te trekken. Dit geſchiedde zo gemaklyk dat ik vermoedde dat het kaakbeen aangeſteeken zou zyn; en wyl 'er een groote opening zou moeten wezen tot de afſchilfering van het been en de ontlasting van den etter uit zo menige deelen, beſloot

ſloot ik nog een derde Kies te trekken, eer ik de bodems van de kasſen, tot in de kaakboezems doorboorde. Doch met het uittrekken van deeze Kies werdt alle andere moeilykheid voorgekoomen, want 'er kwam een groot ſtuk van het kasgedeelte mede uit, waar door een groote opening gemaakt werdt tot in de kaak-boezems, uit welke terſtond twee of drie lepelen vol etter liepen, zo ſtinkend dat de reuk naauwlyks was te verdraagen.

Dus een opening gegeeven zynde aan de ſtoffe, welke tusſchen de zagte deelen en het kaakbeen, zo wel als in de kaak-boezems opgehouden was geweest, was de loozing, tien of twaalf dagen, zo overvloedig, dat ze den Lyder op het uiterſte bragt; want hy was reeds lang te vore uitgeteerd, en verzwakt door een uitdroogend koortsje, en de weinige kragt welke hy nog hadt, was byna niet genoeg om de ontlasting by deeze gelegenheid te wederſtaan. Met het goede toeverzicht evenwel van den Heelmeester die hem bediende, en een' behandeling als wy boven hebben aangeweezen, was hy in twee maanden volmaakt herſteld. Hadt deez' Lyder in 't begin goeden raad aangetroffen, de ſtoffe zou vrijelyk ontlast zyn, en het gebrek misſchien geen tien dagen geduurd hebben.

Wyl de kaak-boezems gemeenſchap hebben met de neuze, en derhalve niet kunnen aangemerkt worden voor bykooming van uitwen-

dige lugt bevryd te zyn, is het te verwonderen hoe lang 'er somtyds etter-stoffe in verschuilt, zonder zo scherp te worden van het been te vernielen.

Voor twee maanden ontboodt my een juffrouw van middenbaare jaaren, die alle uitgevente geheimen voor Tandpyn gebruikt hadt, om mynen raad in te neemen over een geweldige pyn, welke zy drie of vier maanden geleeden hadt, dan meer dan minder, in alle de kiezen van de bovenkaak, aan de linker zyde. Zy voegde 'er te gelyk by, verzekerd te wezen, dat haare Tanden gezond waren, en derhalven geenen wilde laaten trekken.

Na dat ik in haar' mond gezien, en haar geval in alle omstandigheden, waar van ik veele, kortheidshalve, ongemeld laate, overwogen had, was ik genoodzaakt haar te zeggen, dat zo zy niet ten eerste een Tand wilde laaten trekken, het uittrekken van twee of drie, na verloop van eenigen tyd, niet genoeg zou zyn. Wanneer ik haar een begrip gegeeven had van het geval, en het gevaar van uitstel had voorgehouden, onderwierp zy zich gereedlyk. Ik trok de eerste Kies, en stak met een priem het been aan den grond van de kas door tot in de kaak-boezem. Hier uit liep een weinig etters; ik spoot wat tinctuur in van Myrrhe en Aloë, en stopte de kas losjes met kleine zagte drukdoekjes, welken om de drie of vier

da-

dagen vernieuwd werden, en hier na was 'er niets meer nodig.

Hier uit blykt, dat ophoopingen van ſtoffe, in de kaak-holten, ſpoedig moeten ontlast worden; en het is, in 't algemeen, beter in zulke gelegenheden ſchielyk te wezen, en het verlies van een Tand te gedoogen, dan door wysmaaking en tydverkwisting de gezondheid en het leven van den Lyder gevaar te laaten loopen.

Doch men moet aan de andere zyde ook niet vergeeten, dat de natuur ſomtyds onverwagtte genezingen bewerkt; en onze bereidvaardigheid tot Operatien en kragtige middelen moet ons niet onoplettende doen worden op de pogingen en verſchynzelen, welken verbetering belooven, zonder eenigen byſtand van de konst.

Ik heb een geval gezien, waar in, na alle toevallen, de etter zich door de neuze ontlastte, welke een onaangenaame reuk veroorzaakte, en den neusdoek deedt verſchieten: en het is niet onmooglyk dat etter, dus vergaderd, ſomtyds weder opgenomen en in den omloop der vogten gebragt worde.

Verzamelingen van etter in de vooze zelfſtandigheid van de onderkaak, ontſtaan zelden uit een inwendige oorzaak, maar doorgaans uit plaatslyke gebreken van de naaste deelen, welken, langen tyd, kwaalyk behandeld of verzuimd zyn. Wanneer in zweeren van het tandvleesch,

vleesch, *beenbederf*, *etterige holligheden der Tanden* en dergelyke gevallen, de ſcherpe ſtoffe lang gelaaten is te ſchuilen op het been, of in de tand-kas, volgen 'er onvermydlyk verknaagingen, diepe holten, en vernieling van de beenige zelfſtandigheid.

De toevallen, in dit geval, zyn gelyk aan die van het voorgaande, en de genezing is uit het gene boven gezegd is gemaklyk te begrypen.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VAN BEENBEDERF EN UITWAS DER BEENDEREN WELKEN DE TAND-KASSEN MAAKEN.

De beenderen, welken de kaaken ſamenſtellen, kunnen beenbederf en uitwas (*) krygen, zo wel als die van andere deelen; en de pynen welken hier by koomen, zich tot de Tanden uitſtrekkende, wordt 'er over geklaagd als Tandpyn.

Het been-uitwas is gemaklyk te ontdekken door iemant die weet dat uit zulk eene oorzaak Tandpyn kan ontſtaan; want de Tanden, welken de Lyder zegt hem pyn te maaken, zyn genoegzaam gezond, en het kaakbeen vertoont hier omtrent, op het gevoel en het gezicht, eene verhevenheid, welke, door het beenvlies tegen-

(*) *Exoſtoſis.*

gennatuurlyk te ſpannen, oorzaak is van de pyn.

Die geen' kenniſſe hebben van de natuur en verſchillende ongeſteldheden, welken Tandpyn kunnen veroorzaaken, oordeelen dikwils verkeerdelyk in deeze gevallen; en hunne dooling word zelden ontdekt voor dat verſcheide Tanden, de een voor en de ander na, met ongegronde hope op verligting van pyn, zyn uitgetrokken. Noch uittrekking, noch pynſtillende of uitwendige middelen vermogen hier iet. De zagte deelen over het been-uitwas moeten, tot op het been, kruislings doorgeſneeden worden; dan moet het uitwas met een mes, brandyzer of een tang weggenomen, en de wond behandeld worden gelyk Chirurgyns gewoon zyn als 'er eenig been bloot is.

Wanneer een been-uitwas van het kaakbeen pyn verwekt, welke alleen gevoeld wordt in het beledigde deel, en zich niet zo tot de Tanden uitſtrekt dat de Lyder haar Tandpyn noemt, wordt de uitpuiling dikwils aangezien voor een gebrek aan het tandvleesch, en gevolglyk met weekmaakende middelen behandeld enz. om het *tot rypheid te brengen*, gelyk men het noemt; waar door het van dag tot dag meer uitgroeit, en den Lyder eindelyk dringt anderen raad te zoeken, na dat hy lang met vergeefſche en herhaalde geheimen gemarteld is.

Niet lang geleeden viel een zodanig geval onder myne handen, waar in de pyn aanſtonds bedaarde na dat het tandvleesch doorgeſneeden

en het beenig uitwas weggenomen was; en het deel was in minder dan zes weeken geneezen, fchoon het uitwas, in de eerfte drie weeken, dikwils eenige nieuwe opwelling maakte.

Van beenbederf in het kaakbeen, veroorzaakt door de ophouding van fcherpe ftoffe, oorfpronglyk voortgebragt in de tand-kasfen, of verzwore holten van het tandvleesch, heb ik in het twaalfde Hoofdftuk gefproken. Hier meene ik zulk een beenbederf, 't welk fchynt te beginnen in de *zelfftandigheid* van het been, of ten minfte in het beenvlies, en die deelen vernielt, voor dat uitwendig eenige opening of ftoffe kan ontdekt worden.

Dit gebrek wordt gekend aan een geftadige knaging en diepe pyn, en de aanhoudende ontfteeking der zagte deelen, over hetzelve geleegen, welke, met verloop van tyd, paarsheid en verzweering aanbrengt.

De zagte deelen moeten kruiswyze doorgefneeden, en het been, in dit geval zo wel als in het voorgaande, bloot gemaakt worden. De bedorven korst moet, op verfcheide plaatfen, geheel doorgefteecken worden, tot dat het inftrument ftuit op het gezonde been. Dan moet een' affchilfering worden bevorderd, en de wond, ten bekwaamen tyd, geneezen worden, gelyk de Heelmeesters gewoon zyn zodanig eene te behandelen, waar na de Tandpyn doorgaans ophoudt.

Uit deeze twee gevallen, en meer anderen

in

in dit kleine Werkje gemeld, kan de Lezer gemaklyk een begrip maaken van de verkeerdheid en bedrieglykheid der voorgeevinge, van allerhande Tandpyn te geneezen door *uitwendige middelen.* Hy kan zien, dat wy niet laaten dezelven, onder den naam van *Verzagtende*, aan te raaden, alsze, naar waarſchynlykheid, eenig nut zullen doen; doch het is onweerſpreekbaar, dat de meeste Tandpynen door zulk eene behandeling niet kunnen geneezen, en eenigen gevaarlyk worden voor de gezondheid en het leven van den Lyder, indien men den tyd verſpille met geheimen, welke waargenomen moest worden om den voortgang van het oorſpronglyk gebrek te voorkoomen.

Deeze aanmerkingen moeten inzonderheid gepast worden op het beenbederf van het kaakbeen, welk op een lang verwaarloosde pokkige beſmetting en het misbruik van Kwik volgt; om dat de pyn, by deeze gelegenheden ontſtaan, doorgaans toegeſchreeven wordt aan den ontſtelden en verzwooren ſtaat van het tandvleesch en beenvlies, en weinig onderzoek wordt gedaan, of ze van minder gemeene en minder vermoedde oorzaaken afhange. Dus worden hier alleen pynſtillende en plaatsmiddelen te werk geſteld, en de waare oorzaak van de pyn onaangeroerd gelaaten, tot dat de verrotting en het bederf zich zo verre verſpreiden van het geheele kasgedeelte te vernielen, en den Lyder alle zyne

 Tan-

Tanden doe verliezen, zo hy geen gevaar loopt het leven 'er by in te ſchieten.

Een Heer van omtrent vyf-en-veertig jaaren, tegenwoordig onder de behandeling van een uitmuntend Heelmeester, wiens vriendſchap ik dikwils ondervonden hebbe, vondt goed, voor eenigen tyd, my te ontbieden, om te ſpreeken over zyne Tanden en tandvleesch, welken hy zeide al lang pynlyk en ontſteld geweest te zyn, niettegenſtaande menigvuldige middelen van deezen en genen welken hy gebruikt hadt:

Ik vond het tandvleesch en het beenvlies hier by, van de onderkaak, geheel vernield, de Tanden hadden een kwaade kleur, en waren met een ſtinkende ſtoffe omgeeven. De bovenſte ry was ook aangedaan, doch niet zo erg.

De oudheid van het gebrek, de ſtaat der zagte deelen, de verplaatzing van de pyn uit de Tanden tot het vaste gedeelte van het kaakbeen, en de kleur van het bloote kas gedeelte, toonden baarblyklyk, dat dit laatſte door bederf was aangeſtoken.

Uit hoofde van deeze verſchynzelen en den kundigen raad van den gemelden Heelmeester, plaatſte ik myn inſtrument om de derde Kies, welken in het ergſte deel van het been ſtondt, uit te trekken. Dit geſchiedde met veel gemak, en 'er kwam te gelyk mede een groot ſtuk van het bedorven been en vier Tanden

in

in hetzelve. Het deel is nu byna geneezen, onder de behandeling van den Chirurgyn, waar aan de Lyder zyn geheele genezing te danken heeft. Doch het is te vreezen, dat nog een dergelyke Operatie nodig zal zyn aan de andere zyde, om zyne verwaarloozing, van het bederf zo ver te laaten gaan, eer hy de regte hulp zoekt.

Ik geloove in de daad, was dit geval, van eerst af, in bekwaame handen gekoomen, een infnyding van het tandvleesch en doorbooring van het ontftelde been, of ten ergfte, de uittrekking van een Tand, zou het gebrek ten einde gebragt hebben; mids de pokkige ongefteldheid op den zelfden tyd naar behooren behandeld ware geworden.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

BEENBEDERF VAN DE TANDEN, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Een *beginnend Beenbederf* wordt ontdekt door vlekken van een doodsch witte, geele of bruine kleur, doorgaans verzeld van eenige geringe fcheuren en doorbooring van het verglaasd; een verdere ftaat vertoont zich door blaauwheid of oppervlakkige zwartheid, en de hoogfte trap van het zelve, door verlies van zelfftandigheid.

Zonder aanmerking op den byzonderen ftaat

van

van het gebrek, wordt het ook gekend aan de wyze waar op het zich voortzet, en het deel van den Tand welk het aangrypt: want somtyds vernielt het den Tand schielyk, met een natte en paarsche rotting, en dan wordt het genoemd een *nat beenbederf*: op andere tyden werkt het langzaamer, en het aangedaane deel is geel, verdroogd en verdord; dan wordt het genoemd een *droog beenbederf*.

De eerste soort grypt den Tand, *doorgaans*, aan in 't midden van deszelfs bovenste oppervlakte, en loopt schielyk voort tot de holte waar het lichaam van de zenuw plaats heeft. De andere tast de Tanden op zyde aan, maakt minder pyn, gaat langzaamer voort, koomt niet zo dikwils, en haar voortgang wordt ligter gestuit.

De Kiezen verliezen, wegens de wryving op malkander, onder het kaauwen, het verglaasd van haar bovenste oppervlakte eerder dan eenige andere Tanden; en krygen daarom ligter het beenbederf, welk de Tanden regt naar beneden hol maakt, de zenuw en de vaten bloot stelt, en somtyds eenige weelige uitwassen van dezelven doet voortkoomen, welken sommigen, ten onregte voor wormen van de Tanden aanzien, en veroorzaakt den gestadigen uitloop van stinkende stoffe uit de ontblootte vaten, welke het *nat beenbederf* uitmaakt. Het is opmerklyk, dat de bovenste Kiezen dit bederf ligter krygen dan de ondersten, en de *Kiezen*

der

der Wysheid eerder dan eenige der andere Kiezen.

Spleeten, doorbooringen en witte of geele vlekken van het verglaasd moeten onaangeraakt gelaaten worden; want men ziet de Tanden in zulk een ſtaat veele jaaren blyven, zonder eenige der ongemakken welken op een geheele ontblooting van de beenige zelfſtandigheid volgen, als het verglaasd weg gevyld is; maar wanneer deeze ongeſteldheid van het verglaasd ſchielyken voortgang maakt naar paarsheid en wezenlyk bederf, moet ze behandeld worden als hier na zal gezegd worden.

Over een oppervlakkig beenbederf, als het niet ſchielyk voortgaat, moet men zich niet bemoeijen, om dat het niet geweerd kan worden zonder het verglaasd te vernielen, en zulk een' geneezing dikwils meer kwaad doet dan het gebrek zelf: want zy maakt het beenig gedeelte van den Tand bloot, en geeft gelegenheid tot pyn en nieuwe ontſteltenisſen by alle geringe gelegenheden, terwyl het oppervlakkig beenbederf, als het aan zich zelve wordt overgelaaten, zonder toeneeming of ongemak veele jaaren zo kan blyven, gelyk men dikwils ziet.

Somtyds gaat het echter ſchielyk voort om de zelfſtandigheid van den Tand te vernielen, en moet geheel weggevyld worden. Dan moet de beenige oppervlakte, welke door de Operatie ontbloot is, gedekt worden met een lapje lin-

linnen in eenigen balſem gedoopt; of indien dit niet voegzaam kan aangelegd worden, met een ſtuk gom Tacmahac, gom Juniper, Ambergris of Mastik, wel vast aangevoegd.

Op andere tyden grypt het de geheele kroon van den Tand aan, aan alle zyden, inzonderheid als het verglaasd verſleeten of afgevyld is; en ſchoon het den Tand niet ſchielyk vernielt, het maakt hem onbekwaam om de minſte drukking of koude te verdraagen.

Scherpe, ſpeceryagtige, gekamferde en pynſtillende middelen beneemen wel de pyn welke nu en dan gevoeld wordt; maar zo dezelve dikwils weeromkoomt, met heftigheid, en de teergevoeligheid van de aangedaane Tanden geſtadig het kaauwen aan die zyde verhindert, moet hy uitgetrokken worden, anders zullen de naaste Tanden met Kalk begroeijen, om datze geen' werking doen.

Als het *nat* of *paarsch beenbederf* de bovenſte oppervlakte van een' Tand aangrypt, moet dit aanſtonds, door bekwaame werktuigen, weggenomen worden: zo het reeds tot in de holte is ingedrongen, waar het lichaam van de zenuw en de bloedvaten geplaatst zyn, en zwaare pyn maakt, moet de zenuw vernield worden door een *heet yzer* welk hier toe bekwaam gemaakt is. Dan moet een weinig plukzel met *olie* van *Kaneel*, voor twee of drie dagen, in de holte geſteeken worden, om het gedeelte van de zenuw welk, in den grond, door het brandy-

zer

zer niet mogt geraakt zyn, te verſchroeijen, en het rottig vogt te verbeteren. Hier na moeten de gebrande en bedorve deelen weggenomen en gezuiverd, de holte, *zo het nodig is*, een weinig verwyd, en met goud of lood gevuld worden, enz.

By de genen die het brand-yzer ſchroomen, en het niet willen gedoogen, kan een drup geest van Vitriool of Salpeter, aan 't eind van een ſtilet, voorzichtig in de holte gebragt worden: een drup zeepzieders loog, of een ſtukje van de helſche ſteen, of gemeen droog bytmiddel is hier toe ook bekwaam, doch geen van allen zo goed als het brand yzer; om dat derzelver werking niet zo gemaklyk, en waarze behoort, kan beſtierd, of de kwyl belet worden de bytende eigenſchap te verſtompen. Als de pyn reeds heftig is, en het brand-yzer niet kan te werk geſteld worden, verſchroeit de olie van Kaneel of Nagelen, in de holte gebragt, de zenuwen op een zagter wyze dan bytende dingen, en beneemt de teergevoeligheid, na verloop van eenige dagen, zo verre, dat men inſtrumenten kan gebruiken, om de holte te verwyden, de bedorve deelen weg te ruimen, en met goud of lood op te vullen; om in 't gevolg den toegang van de lugt, het invallen en verblyf van ſpyze, en den verderen voortgang van het gebrek te beletten.

Als het goud of lood, op deeze wyze, niet verdraagen kan worden, moet men eenige van

de

de taaije harſige zelfſtandigheden, boven gemeld, gebruiken, tot dat de deelen minder gevoelig geworden, of aan zulk een gevoel beter gewend zyn. En men moet, in 't algemeen, in acht neemen, dat het goud, lood of de gom niet uitpuile boven de gemeene hoogte.

Wanneer het beenbederf verwaarloosd is, zo dat de beenige zelfſtandigheid van de kroon byna vernield is, moet de overige verglaasde huid afgevyld worden, tot op het tandvleesch; dan kan de kroon van een Menſchen-Tand, van bekwaame *gedaante* en *grootte*, konſtig over de natuurlyke ſtomp gezet, en aan dezelve vastgeſchroefd worden, om zo hegt en goed voor het gebruik te wezen als een der andere Tanden.

Deeze wyze van doen is niet verzeld met eenig ongemak, mids ze behoorlyk verrigt worde, zo alsze door den ſchranderen Heer MARCH wordt geoefend, de zenuw vernield zy, en de ſchroef niet te diep indringe op de wortel, en de wortel zelf niet reeds los zy. Waarom ik dezelve altyd te werk ſtelle, en beter oordeele dan de onzekere overplanting van een anderen tand, al is de Lyder gewillig zich den prys te troosten welken een goede uitvoering hier aan verdient.

Ik heb gemerkt dat ſommigen dit willende nadoen, een omgeklonken ſpykertje gebruiken, in plaats van een ſchroef, en den Lyder doen

ge-

gelooven, dat zy hem, in een oogenblik, een goeden en wel gevestigden Tand hebben gegeeven, terwyl zy alleen een nieuwe kroon op den voorgaanden ſtomp gezet hebben. Doch een omgeklonken ſpykertje is niet te verkiezen, want het houdt niet zo wel.

Wanneer de zenuw niet volkomelyk kan vernield, en de ſchroef niet zonder pyn kan verdraagen worden, moet de kroon, welke men ingevoegd hadt, op zyde, byna met het tandvleesch gelyk, doorgedrild, en dan, wel geplaatst zynde, vastgemaakt worden met bandjes, door deeze gaten geſtoken, en aan de naaste Tanden gehegt.

Het beenbederf grypt ſomtyds de Tanden aan, en veroorzaakt Tandpyn op eene wyze welke niet gemaklyk is te ontdekken: dat is, het begint in het zydelyk deel van een Tand, waar het geheel verborgen en bedekt is door die 'er naast ſtaat.

Deeze ſoort van beenbederf maakt dikwils ſchielyker voortgang, en doet veel kwaad aan de Tanden eer het uitwendig gezien wordt; men moet 'er hierom met zorgvuldigheid op toezien, en het bytyds tegen gaan, door het deel, waar men het denkt te ſchuilen, bloot te vylen, en de bedorven korst geheel weg te neemen. Want ſchoon het best is de *vyl* ſpaarzaam, en met omzichtigheid, te gebruiken in alle andere gevallen, dit vereischt haar zonder verlies van tyd; op dat de rottige en beſmettende

de ſtoffe geen ſchuilplaats gegund worde, en de naaste Tanden aangrype, en 'er ruimte zy voor den ſchuijer of Tand-ſtooker, om de overblyfzelen der ſpyze weg te neemen, welken het bederf ligt voortzetten.

Nademaal een beenbederf ligt van den eenen Tand tot den anderen kan voortloopen, en dikwils groote voortgangen maakt zonder eenige pyn te verwekken, moeten zy, die gaarne hunne Tanden zuiver behouden, dezelven, ten minſte drie of viermaal in 't jaar, laaten onderzoeken; want dan kan de Tand-Heelmeester zulk een kwaad in zyn opkomst afknypen, en best oordeelen over de natuur en behoorlyke behandeling van elk der zelven.

Als men den Lyder heeft dietsgemaakt, dat de Tandpyn uit beenbederf door uitwendige middelen kan geneezen worden, gelyk veele zulke bekendmakingen in deeze ſtad gedaan worden; en hy zich aan geen redelyke en vermogende handelwyzen, waar van boven geſproken is, wil overgeeven, moeten wy ons vergenoegen met pynſtillende en gekamferde klompjes, of tinctuuren, op het bedorven deel te plaatſen, of het gebruik van olie van Kaneel of Nagelen, olie van Terpentyn, of eenig ſpeceryagtig ſcherp vogt, om het gevoel van de zenuw te vernietigen. Eindelyk, als het bederf zich zo ver in de zelfſtandigheid van de wortel heeft uitgebreid, aldaar etter is voortgebragt, en waarſchynlyk in zulke hol-

lig-

ligheden zal opgehouden worden, waar geen nieuwe kroon kan vastgemaakt worden, en de pyn aanhoudt, zelfs na dat de zenuw gebrand is, is de *uittrekking* de laatſte toevlugt.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

HET VERLIES VAN HET VERGLAASD, EN DE TANDPYN HIEROP VOLGENDE.

Een Verlies van het verglaasd wordt ligt door het oog ontdekt, en wordt veroorzaakt, ſomtyds door inwendige ongeſteldheden, ook wel door zuure vrugten en ſuikergebak; dikwils door lange verſlyting, doch, in deeze ſtad, meest door het vylen en gebruik van zekere Tand-poeders, conſerven en zuure tinctuuren, tot zuivering van de Tanden te koop geveild.

Wat ook de oorzaak moge zyn, het verglaasd, eens verlooren, wordt nimmer herſteld, gelyk wy boven reeds gezegd hebben; en al wat gedaan kan worden tegen de Tandpyn, uit zulk eene ontblooting van de naakte zenuwagtige beenige zelfſtandigheid der Tanden, is, onderhoudende middelen te gebruiken, of, ten eerſten het inſtrument te werk te ſtellen. Tot het eerſte kunnen gekamferde, ætheriſche en pynſtillende middelen, alsze wel uitgekoozen zyn, met nut gebruikt worden, om voor een tyd te verligten: te gelyk moet dan het gebruik

van

van fcherpe poeders, en bytende tinctuuren geheel aan een zyde gezet, en onmaatige hitte of koude, fuikergebak en fcherpe vogten zorgvuldig vermyd worden, om redenen, welken in het derde Deel van dit Werk breeder zullen gegeeven worden.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

VAN DE VERBREEKINGEN DER TANDEN, EN DE TANDPYN HIER UIT VEROORZAAKT.

Nademaal de verbreeking van een Tand veroorzaakt wordt door eenig uiterlyk geweld, en 'er verlies van zelfftandigheid by is, kan men ligt weeten wanneer Tandpyn uit deeze oorzaak ontftaat.

De behandeling moet gefchikt worden naar de uitgebreidheid, de ftreek en gedaante van de breuk, de toevallen welken 'er bykoomen, en de verkiezing en omftandigheden van den Lyder.

Indien het afgebroken ftuk van den Tand klein is, neemen fcherpe oliën, pynftillende en gekamferde middelen de gevoeligheid van de ontblootte beenige zelfftandigheid weg, en verzagten de pyn, tot dat gewoonte, of verdorring der zenuwen welken naast aan de oppervlakte geleegen zyn, de daaglykfche aandoeningen van de lugt, koude en hitte voor den Lyder verdraaglyk maaken: ook is het goed

het

het deel eenigen tyd te bedekken met eenige harsagtige dingen te vore gemeld.

Als de breuk ſchuin is, en eenige ſcherpe uitſteekende hoeken nalaat, welken de lippen of tonge ligt zouden kwetzen, moetenze weggevyld worden.

Wanneer de geheele kroon, of, het grootſte gedeelte van dezelve is afgebroken, moet de zenuw vernield en een nieuwe kroon aangevoegd worden, als boven bladz. 94 gezegd is. Zo de Lyder geen zin heeft in de kosten en omſlag hier van, en geen pyn of ongemak aan de ſtomp voelt, kan men hem van zelfs laaten uitvallen. Maar als de pyn aanhoudt, of, by alle geringe omſtandigheden weeromkoomt, is de uittrekking de eenige genezing, en deeze moet niet lang uitgeſteld worden; want de gevolgen van zulk een uitſtel maaken dikwils veel moeite, en de nodige Operatie ondoenlyk zonder het verlies van een naasten en gezonden Tand.

Een jong vrouwsperſoon heftige Tandpyn lydende, zondt om een Tand-trekker, een half jaar geleeden, en begeerde haar den laatſten Tand van de bovenkaak, aan de regter zyde, uit te trekken, want daar in was eigenlyk de pyn. Hy zette zyn inſtrument aanſtonds aan, en trok, zo zy toen geloofde, den Tand geheel uit. Doch de pyn bleef duuren, en verzwaarde zeer door de geringſte aandoening van koude lugt of ſpyze.

Omtrent een' maand na de Operatie kwaamen de kwaade gevolgen van een gevatte koude by de voorgaande ongemaklykheid; de pyn nam toe, het tandvleesch zwol, een zwaare ontſteeking bezette de ſpieren van het aangezicht en den hals aan de beledigde zyde, de onderkaaks - klieren werden hard, pynlyk en zeer groot. Deeze toevallen duurden eenige dagen zonder vermindering, en bragten een' verzameling van etter voort in de aangedaane klieren. Zy ontboodt een Chirurgyn; hy ſpoorde den oorſprong naar van de ontſteltenisſe, en begrypende dat de genezing niet zou konnen geſchieden, zonder het wegneemen van den ſtomp, welken hy vastſtelde 'er nog in te wezen, vondt goed my 'er by te verzoeken. Inmiddels hadt hy niet verzuimd een' opening beneden aan den hals te maaken, om den etter, welke in groote maate opgehoopt was in de bovengemelde klieren en ſpieren, uit te laaten. Wanneer ik de Lyderes kwam zien, was de ontſteeking, welke lang in de ſpieren van de wang en kaak was geweest, nog niet veel verminderd, de mond kon niet wyd genoeg geopend worden om 'er een' vinger in te brengen, of den toeſtand der deelen te beſchouwen, en ik moest my, in het doen van onderzoek, behelpen met een krom gebogen *Tand-ſtilet*, door 't welk ik my verzekerde, dat in de Operatie, door den Tand-trekker, de ſtomp was achtergelaaten, en dit de eenige oor-

oorzaak van alle de toevallen, eenſtemmig met het oordeel van den Chirurgyn. Om dat de kaaken niet wyd genoeg geopend konden worden om het inſtrument, in behoorlyke rigting, aan te zetten, en het onmooglyk was den ſtomp uittetrekken, zonder den naasten Tand, welke in den weg ſtondt, uit te neemen, trok ik ze beide uit, voor dat ik myn' hand te rug haalde. Veertien dagen hier na de Lyderes wederom bezoekende, bevond ik dat de ontſteeking, kort na de Operatie, was verminderd, en de ontſtelde klier was reeds aan 't geneezen; doch zy zeide my, dat zy een zwaare Roos over haar geheele aangezicht hadt gekreegen, en hier door in gevaar van haar leven was geweest, eenige dagen na de Operatie.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN EN ANDERE ONGESTELDHEDEN UIT DE LAATSTE TAND-KRYGING.

Om herhaaling te vermyden, oordeele ik het best de behandeling van de ongeſteldheden uit de Tandkryging, in jonge kinderen, uit te ſtellen tot het derde Deel van dit Werk, en zal hier, derhalve, alleen ſpreeken van het uitkoomen der laatſte Tanden.

De Tanden der wysheid, wylze aan het uiteinde groot en breed zyn, en het tandvleesch

in de volwasſenheid dik en hard is, breeken niet door zonder merklyke zwelling en ſpanning van deeze deelen. Ook groeit de Tand der wysheid van de eene kaak wel zo ver uit dat hy gelyk ſta met de naaste Tanden, lang voor dat de tegenoverſtaande Tand der wysheid door het tandvleesch is uitgekoomen; hierdoor wordt het tandvleesch onvermydlyk gekneusd en gekwetst, zo dikwils als de Lyder wil kaauwen; en dit, nevens de omſtandigheden boven aangemerkt, veroorzaakt heftige en ſomtyds verre gaande ontſteekingen van het tandvleesch en de ſpieren van het aangezicht, Tandpyn, en niet zelden ettergezwellen welken van buiten doorbreeken.

Niets wordt gemaklyker gekend dan deeze ongeſteldheid, om datze koomt in zekeren ouderdom, en zelden zonder dat de Lyder, door de trapswyze voortgangen, begrypt dat een nieuwe Tand 'er oorzaak van zy.

Als de Tand byna doorgebroken, het tandvleesch zeer opgezet, en de ontſteeking niet zwaar of uitgebreid is, kan de pyn ſchielyk weggenomen worden door het tandvleesch, tot op den Tand, door te ſnyden, met een *groote kruiswyze* ſneede, om de ſchielyke wedervereeniging te voorkomen. Maar als de zwelling zeer groot is, en de ontſteeking zich heeft uitgebreid tot de wang, het aangezicht, en de ſpieren welken de kaaken ſluiten, zo dat ze niet wyd geopend konnen worden, moet men ader-

aderlaatingen, buikopeningen en verzagtende pappen te werk ſtellen en aanleggen, en de mond moet gewasſchen worden met verdunnende vogten, tot dat hy genoeg geopend konne worden voor het inſtrument, en de deelen tot hunnen *natuurlyken ſtaat* wedergekeerd zyn. Dan moet een kruiswyze ſneede gedaan worden, wel groot en diep genoeg, met een bistory of lancet, om den Tand een vrijen doorgang te maaken. Ik zeg, dat de deelen, voor deeze Operatie, eerst wederom tot hunnen natuurlyken ſtaat moeten gebragt zyn, om dat een' ontſteeking, de zagte ſpieren van de wangen en die de kaaken ſluiten, meer aandoet dan het tandvleesch, en dezelven uit haar natuurlyke plaatſe dringt, zo verre, dat ik een Lyder kenne, die een merklyke ſneede in de wang, na by den Tand, hadt gekreegen, welken men gemeend hadt in het opgezette tandvleesch te doen. De doorſnyding van het tandvleesch moet groot en voldoende zyn, of het zal ligt weder toegroeijen; of eenige kleine vezelingen, welken het mes ontſlipt zyn, en nog over den Tand geſpreid liggen, nu meer ſpanning lydende dan te vore, zullen de pyn en ontſteeking nog een merklyken tyd doen duuren.

AGTIENDE HOOFDSTUK.

VAN HET GEBREK WELK WY STOMPHEID DER TANDEN NOEMEN.

Onze taal heeft geen eigenlyken naam voor dit gebrek der Tanden, nogtans is het zeer bekend en koomt zeer dikwils voor, inzonderheid in kinderen, die veel zuure of wrange vrugten eeten.

Men heeft ook opgemerkt dat het ontſtaat uit ſommige inwendige ziekten, moeder-kwaalen, galagtige en rottige ziekte en een lang aangehoudene kwyling: doch het ergst en langst duurend hangt af van een verlies van het verglaasd.

Deeze pynlyke aandoening wordt voornaamelyk gevoeld als men wil kaauwen; en, ten zy men toeſta dat de harde zelfſtandigheid der Tanden zeer gevoelig is van zekere prikkelende dingen, terwyl ze geen' aandoening heeft van andere indrukzelen, welken ons even ſterk ſchynen, kan men bezwaarlyk reden geeven hoe dit gevoel veroorzaakt worde. Dit tot het tandvleesch te brengen, verklaart niets, want zekere geluiden hebben dezelfde uitwerking, en het gebrek kan, als het uit inwendige oorzaaken ontſtaat, dikwils verholpen worden door de toppen der Tanden met een droogen doek te wryven; en de ſtompheid der Tanden, in kinderen, wordt weggenomen door Zuuring-

bla-

bladen op dezelfde wyze te gebruiken, welken, ſchoon zuur en wrang, het ongemak door het eeten van zuure en wrange appelen, aalbeziën, kruisbeziën of andere vrugten nagebleeven, wegneemen.

De ſtompheid der Tanden, uit inwendige oorzaaken, wykt te gelyk met de oorzaak welke dezelve hadt voortgebragt, en behoort derhalve geheelenal tot de Geneeskunde. Als ze ontſtaan is uit het gebruik van zuure en wrange vrugten, moetze geneezen worden door het kaauwen van Zuuring-bladen; die uit het verlies van het verglaasd voortkoomt, voornaamelyk in koud weder, wordt verligt door warm water een tyd lang in den mond te houden, of, het gebruik van geestryke en ſcherpe dingen, en de Tanden te behoeden voor de aandoeningen van de lugt, koude, geſuikerde of zuure ſpyze.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

VAN EEN TUSSCHENPOOZENDE OF KOORTSAGTIGE TANDPYN.

Dikwils ziet men dat een Tandpyn op gezette tyden weeromkoomt, en de zelfde tusſchenpoozingen maakt als een afgaande koorts.

Het denkbeeld van tusſchenpoozing en het gee-

geeven van de Koorts-Bast zyn zo verknogt in de hedendaagſche praktyk, dat ik honderdmaalen een tusſchenpoozende Tandpyn met dit middel, eenige maanden, heb behandeld gezien, welke naderhand, in drie minuuten, geneezen werdt door het uittrekken van een bedorven Tand.

Ik zal my niet verſtouten te zeggen, dat zich nimmer een tusſchenpoozende koorts onder zulk een' gedaante heeft vertoond, onafhanglyk van eenige plaatslyke ongeſteldheid der pynlyke Tanden; ik zal ook niet onderneemen te verklaaren, hoe de pyn van een bedorven Tand, op gezette tyden, kan ophouden en weeromkoomen. Dit kan ik met zekerheid zeggen, dat ik nimmer gehoord hebbe van een aanhoudende tusſchenpoozende Tandpyn welke door de Bast van Peru geneezen was; of eenig voorbeeld heb gezien, waar de pyn niet kon gebragt worden tot eenige meer waarſchynlyke en baarblyklyke oorzaak, dan waar aan ze in 't algemeen wordt toegeſchreeven; en ik heb 'er veelen geneezen, waar de Bast zonder uitwerking was geweest, door het uittrekken van een bedorven Tand; ſomtyds op de plaats van de pyn, ook wel in de tegenoverige kaak, of op een merklyken afſtand in dezelfde kaak. En ik ben van gevoelen, dat een tusſchenpoozing en regelmaatige wederkeering van de pyn, op gezette tyden, geen byzonder merk of aanwyzing is van eene koorts wel-

welke door de Bast moet geneezen worden: want de natuur van het menfchelyk geftel houdt zekere vaste tyden van werking, en fchynt de gewoonte zeer onderworpen te zyn. Wy worden hongerig en flaaperig op gezette uuren: vallende ziekten, razerny, en fommige overvallen van opftyginge koomen op gezette tyden weerom: Benaauwde borst, fchreeuwende hoest, en de uitdroogende koorts zyn op gezette uuren hevigst. Wonden geeven de meeste pyn, en de ziekten worden, in 't algemeen, erger tegen den avond; waarom zou de pyn van een bedorven Tand niet ook zekeren regel, in afgaan en aankoomen, konnen houden?

De gemeenfte oorzaak der misvatting in dit geval, is, dat de Tanden, op de pynlyke plaatfe, geheel vry bevonden worden van eenig plaatslyk gebrek, en de Meester, onkundig zynde dat een bedorven Tand, op eenigen afftand, zodanige toevallen kan veroorzaaken, geen verder onderzoek doet, maar befluit dat de tusfchenpoozende Tandpyn behandeld moet worden als een afgaande koorts.

Een' Mevrouw, dertig jaaren oud, kreeg, in den winter van het jaar 1766, pyn in de Tanden van de onderkaak, welke zich gelyklyk verfpreidde over de geheele ry, doch zonder eenige merklyke ontfteeking. Zy ontboodt haaren Apotheeker, deedt verflag van haar ongemak, en voegde 'er by, dat zy reden hadt

te

te denken dat een koude 'er de oorzaak van ware. Hier op te veel vertrouwende nam hy het gebrek voor een' zinking, of een *vogt op het tandvleesch gevallen.* Hy gaf derhalve buikopenende en verkoelende middelen, en leidde ſpaanſche - vlieg - pleisters achter de ooren. Dit werdt tien dagen vervolgd zonder eenig goed gevolg; behalve dat de pyn nu tusſchenpoozend wierdt, over dag week, maar zich tegen den nagt, met verdubbeld geweld, verhief, en haar de rust benam. Deeze verandering bemerkt hebbende, kwam hy met de Lyderes overeen in te denken, dat hy de oorzaak, in 't begin, verkeerd begreepen hadt; en wyl het ongemak zich, nu, onder deszelfs eigen gedaante vertoonde, 'er geen twyfel ware of het zou door de *Kina* ſchielyk geneezen worden. De *Kina* werdt gegeeven onder allerhande gedaante, een maand lang; de pyn bleef duuren, de Lyderes wilde geene medicynen meer gebruiken, maar vondt goed my te laaten koomen.

Het duurde eenigen tyd eer ik iet aan haare Tanden of het tandvleesch kon ontdekken, waar aan zulk een hardnekkige en heftige pyn kon toegeſchreeven worden. Bemerkende evenwel dat de Tanden vuil, en, op veele plaatſen de tusſchenruimten geheel met een beſlag vervuld waren, om datze geene werking gedaan hadden, want de Lyderes hadt, van het begin van haar ongemak, geen harde ſpyze konnen kaauwen, oordeelde ik het nodig dezelven

wel te reinigen, en naauwkeurig te onderzoeken, eer ik bekende de oorzaak van haare klagten niet te begrypen. Bezig zynde met de laatste Kies te zuiveren, haakte het instrument in een kleine opening van bederf, digt by de naaste Tand aan de buiten-zyde, en toen zag ik baarblyklyk den grond van alles wat ik boven verhaald hebbe.

De Lyderes gezegd hebbende wat ik nu dagt, was zy driftig, en wilde den bedorven Tand ten eerste uitgetrokken hebben. Ik was gereed, de pyn hieldt op eenige minuuten na de Operatie, en is sedert niet weeromgekoomen.

Wyl zulke gevallen van tusschenpoozende Tandpyn dagelyks voorkoomen, heeft my dit meer stoffe van opmerking gegeeven, dan eenig ander in myn praktyk; want het is niet gemaklyk te verklaaren, hoe een geheele ry tanden, zo lang, van pyn aangedaan kan worden uit zulk een geringe oorzaak, daar een zeer uitgebreid bederf dikwils gezien wordt geene pyn altoos te veroorzaaken. Ook is de gelykheid tusschen dit geval, en de aanhoudende koortsen welken in afgaande veranderen, zeer byzonder, voornaamlyk wyl de zelve was ontstaan na eene behandeling, welke zulk eene uitwerking in koortzige gevallen kan veroorzaaken. De bestendige verheffing van de pyn tegen den nagt is ook zeer zonderling. De moeilykheid welke my ontmoette in de ontdekking van de plaatse van het gebrek, moet

hen,

hen, die in zodanige gevallen geroepen worden, leeren, dat niemant een gering bederf aan de zyde van een Tand kan ontdekken, ten zy de deelen wel gezuiverd zyn, en hy bekwaame gereedſchappen hier toe gebruike, en zyn wyze van onderzoek met meer naauwkeurigheid geſchiede dan in 't gemeen gedaan wordt. Want de meesten doen niets meer dan de Tanden van boven te bezien, en bekommeren zich niet wat aan de zyden, onder het beſlag, welk altyd is by gebreken welken het kaauwen beletten, verhoolen mogt zitten.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

VAN ZEERIGHEID, WEEKHEID EN BLOEDING VAN HET TANDVLEESCH, WORMEN DER TANDEN, STINKENDEN ADEM EN HET VERLOOREN GEHEMELTE.

Zeerigheid, voosheid en bloeding van het Tandvleesch ontſtaan, gemeenlyk, uit Scheurbuik, pokkige beſmetting, of rottige koortſen, en worden geneezen door de algemeene behandeling van de oorſpronglyke ziekte, een aanhoudend gebruik van ſamentrekkende en rottingweerende middelen, en ook door ſcarificeeringen, als het nodig is, de overlaade vaten ruimte of de ſcherpe ſtoffe uittogt te geeven.

Het

Het gebruik van de ſchuijer wordt van ſommigen, die uit beſpiegeling redeneeren, in deeze gevallen veroordeeld; maar de ondervinding leert, dat niets meer tot de herſtelling en vastheid van het tandvleesch doet dan menigvuldige ſchuijering en zuivering.

Wormen der Tanden, ſchoon 'er door ſommige Schryvers van geſproken wordt, worden in de praktyk niet gezien; maar vooze uitwasſen uit de holligheden van bedorve Tanden, welken ook nog heden voor wormen aangezien worden, ontſtaan dikwils, en moeten door het brandyzer tegengegaan worden.

Een ſtinkende adem volgt gemeenlyk op uitwendige vuiligheid der Tanden, bederf en etterige holten derzelven, ſcheurbuikig of verzwooren Tandvleesch, en een lang verblyf van kleine brokjes ſpyze in de tusſchenruimten, veroorzaakt door de afwyking van het Tandvleesch, het gebruik van harde Tand-ſtookers, en een kwaaden ſtand der Tanden. De genezingen zyn gemaklyk af te leiden uit het gene van elk deezer in 't byzonder gezegd is.

Ontſteltenisſen der Tanden, zo wel als meer algemeene van het geheele lichaam, veroorzaaken ſomtyds een beenbederf aan de beenderen van het verhemelte; het gevolg hier van is, dat de ſpyze, onder het kaauwen, de neuze kan ingaan, en de ſpraak ongevallig wordt. Deeze beenderen eens verlooren zynde her-

groei-

groeijen nimmer, een konst-verhemelte is de eenige genezing.

Dit wordt naar de konst gewerkt en op verscheide wyzen ingevoegd, overeenkomstig met de uitgebreidheid, staat en andere omstandigheden van de tegennatuurlyke opening. Doch, wyl ik, al aan, de de beschryving van instrumenten, uitvindingen en Operatien vermyd hebbe, zal ik my, tegenwoordig, over dit konststuk niet breeder uitlaaten.

Eer wy deeze korte schets der behandeling van de gebreken, welken de Tanden en de naastaangeleege deelen onderworpen zyn, eindigen, is het nodig aan te merken, dat ik, om gemaklyk verstaan te worden, dezelven gestadig beschreeven en overwogen hebbe, in den enkelvoudigsten staat, zonder te spreeken van de vereenigingen en samenvoegingen derzelven, welken in de praktyk voorkoomen, en de dubbelzinnigheid der kenteekenen, welken ik by elk soort heb opgegeeven, als twee of drie gebreken, vereenigd, de gewoone orde verwerren, en nieuwe verscheidenheden voortbrengen.

De Lezer zal gelieven aan te merken, dat met de regelmaatige verschyninge, welke wy de gebreken hebben toegeeigend, niet beoogd is meerder zweem van zekerheid aan het onderwerp te geeven dan het verdient, of hem te doen gelooven dat hy de dingen juist zo zal bevinden, als wy dezelven in elk geval voorge-

gesteld hebben, of dat hem geen anderen zullen voorkoomen dan waar van wy gehandeld hebben. Het oogmerk is alleen geweest hem aanleiding te geeven tot regelmaatige denking en redeneering, hem met kundigheid van zaaken en praktikaale ontdekkingen te voorzien, en een rigtsnoer om hem te leiden door de ongeregeldheden, ingewikkeldheden en twyfelingen, welken in de praktyk voorkoomen.

DERDE DEEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET TOEZIGT EN DE BEHANDELING DER TANDEN EN HET TANDVLEESCH, OM GEBREKEN EN WANSTALTIGHEDEN DERZELVEN TE VOORKOOMEN, EN DE SCHOONHEID DERZELVER TE HERSTELLEN EN TE BEWAAREN.

INLEIDING.

Eer ik voortga om te leeren hoe gebreken en wanſtaltigheden der Tanden voorgekoomen kunnen worden; eer ik onderneeme my aan te kanten tegen de verkeerde en gevaarlyke behandelingen welke tegenwoordig algemeen zyn; of te verklaaren hoe de moeite en kosten welken gewoonlyk beſteed worden, om de ſchoonheid der Tanden te bewaaren, met meer nut en redelykheid kunnen aangelegd, en binnen zodanige bepaalingen gebragt worden, welken beter met de gelegenheid van het Gemeen overeenkoomen, moet ik de vryheid neemen my op te draagen aan de opregtheid en billykheid van het Gemeen, en te verzoeken dat myne pogingen mogen aangenomen worden met *toegeeflykheid*, gelyk ik dezelven voorgedraagen hebbe met een *goed oogmerk*. Want ik ben niet onkundig aan welke jaloezie

en haat zich iemant bloot ſtelt, die eene konst herſtelt, en openhartig onderregt, welke zo weinig geacht is geweest als deszelfs handhaavers, en door een deel looze en *vrekkige* menſchen, in veele voorgewende geheimen t'onder gehouden is; en de bedriegeryen zoekt te weeren, waar door enkele geldzugtige perſoonen veel winst weeten te doen; ik moet verwagten dat hunne vyandſchap en boosaartigheid my op de hielen zullen volgen, als of ik een merklyken tak van kostwinning bedorven had.

Doch ik hope dat myne edelmoedige en beſcheide Lezers zullen bedenken, dat iemant die zulk een ding onderneemt, naar regtmaatigheid verpligt is te zeggen wat ſchaadelyk zo wel als wat nuttig is; zy zullen begrypen, dat hy niet uit beginzels van eigen belang alleen werkt, die leert hoe de menſchen menige onheilen kunnen vermyden, welken de voornaame bronnen zyn van zyn eigen voordeel; die zich ſtelt tegen nutteloozе kosten, afkneveling en bedriegery; die geene geheimen van byzondere uitſteekendheid voorgeeft; of, de ligtgeloovigen eigenaartige ſamenſtellingen of onbekende middelen opdringt; en eindelyk die arbeidt om te doen zien, dat zyne konst een onderwerp is van oefening voor ſchrandere menſchen, en geen handwerk van kwakzalvers, lyfknegts of geheim-venters: wenſchende, door zyn voorbeeld, anderen aan te moedigen, om hunne vorderingen, van tyd te tyd

gemaakt, op de zelfde opregte en gulhartige wyze in 't licht te geeven, gelyk door Genees- en Heelkundigen van naame gedaan wordt.

Nademaal de goede gesteldheid en schoonheid der Tanden, grootdeels, afhangt van het toezigt en de behandeling derzelven in de vroege kindsheid, zullen wy dit Deel beginnen met de eerste tandkryging, hier na zullen we spreeken van de tweede, en vervolgens van de onregelmaatigheden der Tanden,

Van de herstelling derzelven door binding.

Van het gebruik en misbruik der vyling.

Hoe men de Tanden wit en glad kan houden.

Van zuure dingen, banket, uiterlyk geweld, de Tanden te stooken, het rooken van Tabak enz.

Van het toeverzigt op de Tanden in den ouderdom, En

Van konst-stelzels der Tanden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN HET EERSTE UITKOOMEN DER TANDEN.

Van de derde maand tot het tweede jaar moet men het uitkoomen der Tanden verwagten, met eenige ongemaklykheid, pyn en ontsteeking van het tandvleesch, wegens de gestadige spanning waar in het gehouden wordt,

en

en onophoudelyke prikkeling door de ſcherpe punten onder het zelve.

Zo 'er, geduurende deezen tyd, eenige algemeene koortſige ongeſteldheden, of eenige andere oorzaak, welke de ontſteeking van deeze deelen, en aandoenlykheid van het zenuwgeſtel kunnen vermeerderen, bykoomen, gaat de ontſteeking tot zweeringen over, en verſpreidt zich tot de ſpieren van het aangezicht, de kwyl-klieren en andere deelen, en maakt ettergezwellen en veel andere ongeſteldheden. Hier van koomen kwyling, ſlaapeloosheid, hoofdpyn, pyn in de ooren, zwelling der oorklieren, uitdroogende koortſen, engelſche ziekte, ſtuipen, braaking, en zelfs de dood van byna de helft der kinderen, welken voor het tweede jaar ſterven (*).

Doch zonder van myn tegenwoordig onderwerp af te wyken, men ziet altyd dat het doorkoomen der Tanden ontſteeking maakt, en de ontſteeking, als ze heftig is en verwaarloosd wordt, zweeringen en ettergezwellen veroorzaakt, en deezen niet alleen de groeijende

(*) Die van de doodlykheid der ziekten oordeelen naar de lyst der geſtorvenen, zullen misſchien denken, dat deeze rekening wat te veel vergroot is. Doch men moet weeten, dat de oorzaaken des doods, welken aan ſtuipen toegeſchreeven worden, hier onder behooren, om dat deezen allermeest ontſtaan uit het doorkoomen der Tanden, in deezen tyd des levens.

de Tanden kunnen beledigen, maar ook de tedere beginzel-deelen welken 'er onder geleegen zyn om een tweede uitkomst der Tanden te doen volgen.

Hier uit blykt, dat een' behandeling van de eerſte tandkryging, van aanbelang is voor de gezondheid en het leven van het kind, en de welgeſteldheid en de ſchoonheid van alle Tanden, welken reeds by het zelven gegroeid zyn, of naderhand zullen koomen; en niets zo verkeerd en dwaas dan te meenen, dat de eerſte Tanden geen toezicht vereiſchen, om datze maar tot het zevende jaar duuren.

Het is derhalve zeer nodig met zorgvuldigheid toe te zien op elke doorbreeking van de Melk-tanden, de ontſteeking te maatigen, de pyn te verligten, en alle beletzelen te weeren.

Hierom moet het lichaam door zagte purgeermiddelen opengehouden worden, als het nodig is, en tegen den nagt moet men eenige rust-middelen geeven, als de pyn het ſlaapen belet; en voor alle dingen moet het tandvleesch worden doorgeſneeden, op de plaats welke meest verheven en opgezet is door de aandrang van den groeijenden Tand. Deeze doorſnyding moet vroeg geſchieden, by de eerſte verſchyning van ontſteeking of koorts, mids de Operateur verzekerd zy, zo door den ouderdom van het kind, als andere omſtandigheden, ligt af te leiden uit het gene in het

eer-

eerste Deel van dit Werk gezegd is, dat de Tand zyn volle beslag heeft, en niet verre af is van het bovenste van het tandvleesch. Want het is met het ongemak te beuzelen, en een' beschroomdheid welke alleen uit gebrek van ondervinding ryst, de operatie uit te stellen, gelyk gemeenlyk gedaan wordt, tot dat het tandvleesch zeer hoog en met een punt opgezet is, want dan is het grootste gevaar en de pyn over, en de natuur is in staat om zich te redden.

In het doen van deeze insnyding is eenige oplettendheid nodig, dat men ze doe overeenkomstig met de regt opgaande lyn van den Tand; anders zal ze van geen nut zyn, en de Tand zal een anderen gang maaken. De sneede moet ook gemaakt worden naar de lyn van het scherpe van den Tand, en groot en diep genoeg, om niet ligt wederom te sluiten, en, op dat 'er geen ondoorgesneede vezelingen overblyven. Hier na moet het tandvleesch gestadig bevogtigd worden, met wat melk en hier onder eenig afkookzel van Maankoppen, om de gevoeligheid en de pyn te stillen; en wyl men bevindt dat een merklyke loozing van kwyl verligting geeft, kan men 'er by gelegenheid een weinig china-oranje-sap bydoen, zo dra het, zonder pyn in de gesneede deelen te verwekken kan, gebruikt worden.

Wat de gewoonte belangt van de kinderen te doen kaauwen op koraal was en dergelyke lichaamen, ik ben van gevoelen datze altoos schaa-

delyk of nutteloos is. Want als het tandvleesch niet ontſtoken is, moet het werk geheel aan de natuur overgelaaten worden, en niet aan de ongeduldige en grillige neiging van een kind, 't welk alleen door het gevoel van een tegenwoordig oogenblik gedreeven, het tandvleesch tegen het ſcherpe van den Tand verbryzelt, en onſteekingen maakt, welken misſchien niet zouden ontſtaan zyn, indien men het werk langzaam en ongevoelig hadt laaten voortgaan.

En wanneer de deelen reeds ontſtoken zyn, moet zulk een' drukking, terging en kwetzing derzelven, als het byten op een hard lichaam, alle ongemak vermeerderen. Hierom ben ik 'er voor, om alles aan de natuur over te laaten, wyl zy toegeevend is, of, op eens een ruimen doorgang te bezorgen, als boven gezegd is, wanneer het nodig is. Ik meen ook, dat de Minnen zeer onvoorzichtig doen, die het tandvleesch met haare nagels of een zesſtuivers ſtuk, tragten door te ſnyden; en niets is verkeerder dan het gemeen denkbeeld dat dit veiliger zy, dan met een lancet het zelve te doorſnyden: het is hierom te hopen dat zulk eene manier van doen niet zal in ſtand blyven.

DERDE HOOFDSTUK.

HET TOEZICHT OP EN BEHANDELING VAN DE TWEEDE TANDKRYGING.

Het is opmerklyk dat de eerſte Tanden zelden of noit wankleurig, kwaalyk geplaatst of eenige pyn onderworpen zyn, behalve als zy het tandvleesch doorbooren. Maar met de tweede Tanden gaat het anders; want de beginzel deelen, onder de Melk-tanden geleegen, lyden dikwils iet, en worden zelfs vernield door de ontſteekingen, verzweeringen en andere ongemakken, door het uitbreeken der eerſte Tanden veroorzaakt: want in hunnen teederen en indrukbaaren ſtaat, krygen zy dikwils klooven en ſcheuren, door de drukking van de Melk tanden, worden in hunne groei verhinderd, uit hunne natuurlyke rigting gedrongen en ſomtyds in de kasſen verdraaid, zo dat zy tusſchenruimten laaten, waar in kleine brokjes ſpyze kunnen vallen en rotten, en tot kalkgroeijing, been-bederf enz. aanleiding geeven.

De tweede tandkryging vereischt derhalve geen minder toezicht dan de eerſte, en zeker, menigvuldige opmerking op der zelver voortgang.

Na het zesde jaar, worden de Melk-tanden allengs gedrongen door het ſtelzel onder de-

zelven, hunne wortels worden vernield door de gestadige drukking, en dan wyken de lichaamen gemaklyk, doorgaans zonder pyn. Zyn de wortels van de Melk tanden eens sterker en harder dan gewoonlyk, en het opvolgend stelzel zagt en week, dan behouden de Melk-tanden hunne plaatsen en duuren tot den ouderdom toe: zo de nieuwe groei sterk is, maar de Melk-tanden te hard en vast, om uitgestooten te worden, neemt zy een anderen loop, glydt dezelven voorby, en koomt door het tandvleesch, aan de buiten- of binnen-zyde, maakende een dubbele ry in een of beide kaaken; somtyds langs de geheele voorste bogt, somtyds alleen dubbel op een of twee plaatsen. En dit is de waare oorzaak van leelyke *overtollige Tanden*, of *dubbele ryen*. Somtyds veroorzaakt de tegenstand der Melk-tanden alleen klooven, of beschadigt de gedaante van het opvolgend stelzel. Doch het gemeenste kwaad, uit het verwaarloozen der tandkryging, is de ongelykheid of onregelmaatige stand der Tanden, welke gebeurt als de Melk-tanden door de opvolgende worden uitgestooten, niet zonder vooraf zulk een schuinen tegenstand gedaan te hebben, van hen uit de nette en geregelde orde, waar in de natuur dezelven zou geplaatst hebben, te hebben uitgedreeven.

Het is bekend dat eenige van de voorste Tanden vroeger koomen dan de anderen; en wy hebben te vore aangemerkt, dat de voorste

ſte Tanden by het uitkoomen veel grooter zyn dan de Melk-tanden van dezelfde plaatſe, daar ten zelfden tyde de eerſte en tweede kies van de eerſte tandkryging grooter zyn dan die van de tweede, welken hen opvolgen. Hier van daan koomt het dat een voorſte Tand van de tweede uitkomst, niet alleen moet werken tegen den genen welke onmidlyk boven hem ſtaat, maar tegen een of beiden der naasten: en zo deeze nog niet in ſtaat zyn van uitgeſtooten te worden, of te lang in gelaaten worden, zal de uitbreekende Tand of uit zynen weg gedreeven worden, of eenige wangeſtalte krygen, door in een al te naauwe ruimte door te koomen. Deeze, zeg ik, zyn de waare oorzaaken van oneffe, ruwe en wanſchiklyke Tanden. Waren de ouders en oppasſers wel onderregt van de aangelegenheid van zulk een vroeg toeverzicht als ik aanraade, ik ben wel verzekerd dat de gewoone verwaarloozing by deeze gelegenheid geen duur zou hebben, en men niet meer zo veel oneffe, kwaalyk geplaatſte en wankleurige Tanden in volwasſene menſchen zien zoude als tegenwoordig.

Zodanige wanſtaltigheden worden ligt voorgekoomen, maar niet zo gemaklyk geneezen; want als een kind, op zyn zesde of zevende jaar, geſteld wordt onder het opzicht van iemant die behoorlyke kennis van de ontleedkunde en de natuur en voortgang van deeze tandwisſeling heeft, zal hy gemaklyk konnen zeggen welke Tan-

Tanden men eerst te wagten hebbe; en hy zal uit het gevoel, den ſtand en kleur van de Melk-tanden weeten te oordeelen, ofze terſtond moeten weggenomen, dan veilig nog wat ingelaaten konnen worden. Dit kan ook zelfs van de ouders en gouvernantes met eenige zekerheid beſlooten worden, op de volgende wyze.

De tweede uitkomst der Tanden geſchiedt byna met een gelyken voortgang als de eerſte, en uit het gene, in het eerſte Deel van dit Werk, gezegd is, is gemaklyk af te leiden, welken Tanden men eerst te verwagten hebbe en op toezien moet, en welke de gemeene tusſchentyden zyn tusſchen de volgende doorbreekinkingen van de overigen, duurende alles zes of zeven jaaren.

Nu gebeurt het wel dat de wortels van de Melk-tanden weg en vernietigd zyn door de drukking van het onderſte ſtelzel, lang voor den tyd van de wisſeling; want als de dingen naar het gewoone beloop gaan, verwagt men dat een Melk-tand, omtrent den gewoonen tyd van uitvalling, wat losſer wordt in de kas, dan een Tand wiens wortel lang is en wel geſteund wordt. Ik wil niet zeggen, dat hy op deezen tyd zeer los zal wezen, of dat zyne beweging met het oog zal konnen gezien worden, als hy met de vingers voor- of achter-waards geſtooten wordt; maar dat een naauwkeurige aanraaking zulk eene wankeling zal ontdekken,

ken, welke een lang-worteligen en vasten Tand niet eigen is.

Op deeze wyze, zeg ik, kan men weeten wanneer een Melk-tand zynen wortel verlooren heeft, wanneer hy waarſchynlyk de groei van den genen die beneden hem ſtaat niet zal verhinderen, of hem een kwaade rigting doen neemen, en hoe lang het geval veilig aan de natuur kan overgelaaten worden.

Doch als men, op den gewoonen tyd van deeze tweede uitkomst der Tanden, geene losheid kan voelen, zelfs niet in de voorſte ſnytanden, welken doorgaans eerst uitvallen, is dit een teeken, dat de groei van het onderſte ſtelzel niet met kragt vordert, en de vastheid van de Melk-tanden, de voortſtootende magt der anderen overmeestert.

In dit geval bevordert een voorzichtige en tydige uittrekking van de Melk-tanden, met behoorlyke tusſchentyden, een ſchielyker groei van het onderſte ſtelzel, en een netten ſtand van het zelve, om dat alle ſchuine drukking of tegenſtand weggenomen is.

Sommige menſchen die het toezicht op hunne kinderen, ten behoorlyken tyd, aan een Chirurgyn-tandmeester hebben aanvertrouwd, en het nut, welk zy 'er van verwagt hadden, niet hebben gezien, zullen hier tegen inbrengen, dat de uittrekking van de Melktanden en alle gezorgvuldigheid van een Tand-meester van gering belang is. Het is hierom nodig aantemer-

merken, dat het gebrek van een goeden uitkomst niet moet toegeſchreeven worden aan de algemeene onvermógendheid der konst, maar aan de beſchroomdheid van den konſtenaar, of zyne onkunde van het gene op bladz. 11. gezegd is. Een ding waar op men voor deezen tyd noit behoorlyke acht heeft gegeeven, of zelfs door eenigen Schryver of Praktizyn, zo veel ik weet, van geſproken is.

Indien het gene ik by die gelegenheid gezegd hebbe, voor waarheid wordt gehouden, is het klaar dat de gemeene handelwyze, van een enkelen Melk-tand uit te trekken, om ruimte te maaken voor den jongen Tand onder hem, niet genoeg is tot verzekering van een goeden uitſlag: want, wyl de voortanden van de tweede voortkooming, wegens derzelver meerdere grootte, zich moeten en indedaad uitbreiden naar de Kiezen, is het, om de vrye en regelmaatige groei van een voorſten ſny-Tand te bevorderen, volſtrekt noodzaaklyk, niet alleen den Melk-ſny-tand, welke boven hem ſtaat, maar ook den zydelyken ſny-Tand, welke ten deele boven hem ſtaat, weg te neemen, en zo vervolgens met de overigen. Ik zegge, waar men dit wel in acht neemt, zal de Lyder of Tand-meester nooit miſſen wel te ſlaagen.

Hier omtrent is echter groote omzichtigheid nodig; want men moet begrypen, dat de beginzel-deelen van een tweede ſtelzel, in

ſom-

ſommige gevallen, door voorgaande ongeſteldheden vernield zyn; en dan is het beter de Melk tanden te laaten blyven, welken ſomtyds tot een hoogen ouderdom duuren, dan den Lyder van zulk een waardig ſieraad te berooven.

Zodanige gevallen zyn ondertusſchen zeldzaam, gemeenlyk ſtrekt zich die niet verder uit dan tot één Tand, en kan den bekwaamen Tand-meester niet ligt in eenigen misſlag doen vallen; want de eerſte Tand uitgetrokken zynde, toont door den ſtaat van zyne zenuw en wortel, of 'er een ander onder is dan niet; en zo de leere van een derde ſtelzel van *ſtamina* eenige waarheid heeft, geeft dit de beste gelegenheid voor dezelven, om tot rypheid te koomen.

Wanneer de Melk-tanden omtrent het zesde of zevende jaar, na gelyk en wel geſtaan te hebben, onregelmaatig en ſcheef beginnen te ſtaan, is het baarblyklyk, dat het volgende ſtelzel hunne wortels niet op ſtoot in een regte rigting, en dat zulk een ſchuine werking en tegenſtand, het nieuw ſtelzel waarſchynlyk ongeregeld zal doen voortkoomen, gelyk die reeds in de gewrogte ongelykheid zigtbaar is.

Zo dra dit bemerkt wordt, het zy in het vyfde of in het agtſte, of eenig tusſchenloopend jaar, moet ieder Melk-tand, welke zo van zyn natuurlyken ſtand afwykt, terſtond worden

den uitgetrokken, op dat de jonge Tand beneden niet langer fcheef gedrongen worde, maar vry in behoorlyken ftand kan uitkoomen.

In het uittrekken van deeze Tanden moet men vooral gebruik maaken van behoorlyke werktuigen, en ze met omzichtigheid aanzetten, als de eenige veiligheid om de wortel en den rand van de kas niet te breeken, het tandvleesch niet te fcheuren of te pletteren; want eenige misflag hier in brengt den jongen uitkoomenden Tand in gevaar, welke ligt ontfteld of vernield kan worden door ontfteeking, of etterige ftoffe in de tandkas en de omvangende vliezen gevallen.

Op deeze wyze kunnen wy in vroege jaaren bewaard worden voor het gemis van Tanden, dubbele ryen, overtollige Tanden, welken of fchuin tegen de lippen, naar buiten, of naar binnen tegen de tong ftaan, en hier door zweeren en geftadige ongemaklykheid en mismaaktheid veroorzaaken. Dus kunnen wy, in 't algemeen behoed worden voor ongeftelde, afzichtige en miskleurige Tanden; want deeze zyn gevolgen van ontfteekingen, verzweeringen, drukking en verftopping, welke wy nu geleerd hebben voor te koomen. En eindelyk beletten wy hier door dat gebrek van gelykheid en regelmaatigheid der Tanden, welk het aangezicht niet alleen zyn grootfte fieraad beneemt, maar ook aanleiding geeft tot wankleurige kalk-groeijing, en menigvuldige kwaalen.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN DEN ONGEREGELDEN STAND DER TANDEN, EN DE HERSTELLING DERZELVEN DOOR BINDING.

De onregelmaatigheden der Tanden worden menigvuldig gezien, waar geene van de gemelde voorzorgen zyn in acht genomen, en de tweede zo wel als de eerſte uitkomst der Tanden verwaarloosd is, als een ding van geen belang. Dikwils is het hierom nodig door *konst* te verbeteren, wat in 't begin gemaklyk hadt konnen voorgekoomen worden.

Kwaalyk ſtaande Tanden wederom in een goede orde te brengen in alle tyden van leven, wordt in openbare bekendmaakingen, alle dagen, met de grootſte verzekering beloofd, door veelen die zich voor Tand-meesters uitgeeven; en ik vreeze dat veele menſchen zulke aankondigingen gelooven, en iemant als een onweetenden veroordeelen, die ſtaande zou willen houden dat het onmooglyk ware. Ik zal evenwel vry uit bekennen, dat ik deeze vernuftige praktyk, in *volwasſe menſchen*, nimmer ondernomen hebbe of wil onderneemen, om redenen welke ik zal geeven, na dat ik eerst de verſcheide manieren van het te doen zal aangeweezen hebben.

De eerſte is een goud-draat of zyden koordje

aan beide zyden van den naasten Tand te brengen, op zulk een' wyze dat ze drukken op dien welke eenigzins buiten den regel ſtaat, in eene rigting welke kan dienen om hem regt te doen ſtaan.

De tweede is, een dun veerkragtig gouden plaatje, van breedte als een horologie-veer, vast te maaken aan die zyde van den Tand, welke meest van de regte lyn afwykt, en de einden van het zelve vast te maaken aan de Tanden van elke zyde, zo dat de bogt van de veer den ſcheef ſtaanden Tand te rug in zyn' plaats drukke. Deeze manier kan te werk geſteld worden waar een of meer Tanden naar binnen wyken, zo wel als waar zy naar buiten overhellen.

De volgende wyze is niet zo gemaklyk, en beſtaat in de Tanden wederom in hunnen ſtand te wrikken door een kromme tang, en 'er dan een draad om te doen.

De laatſte is, hen in orde te vylen.

In de jaaren van volwasſenheid weet men, dat de Tanden zo diep en vast ſtaan in de zelfſtandigheid van het kaakbeen, dat 'er veel kragt nodig zou wezen om dezelven uit hunne plaats te wringen, en dat geen der beenderen, in zulk een tyd, een zagte drukking zal involgen, gelyk de teedere groeijende beenderen van kinderen zullen doen. En hoe is het mooglyk, zonder toegeeving van de beenige zyden der kasſen, of de ſteen-harde zelfſtandigheid der Tanden,

een

een Tand welke naar buiten over ſtaat, of naar binnen overhelt, wederom regt te doen worden? Onderſteld zynde dat het doenlyk ware; indien de buigzaame beenderen van kinderen een langen tyd vereiſchen tot zulke veranderingen, hoe veel tyd zal hier toe dan wel nodig zyn? hoe ſterk zal de drukking niet moeten wezen? wie zou zulk eene ongemaklykheid zo lang konnen verdraagen? Als men de waarheid zal zeggen, zulke ſtellingen zyn inbeeldingen en raaken de praktyk niet; en dergelyke beloften zyn gegrond op onkunde, of worden voorgegeeven om te bedriegen.

Dezelfde aanmerkingen moeten ook gepast worden op de tweede manier, of zulken, die zich beroemen een veerkragtig plaatje met goed gevolg gebruikt te hebben.

Wat de derde belangt, deeze is een behandeling waar tegen het niet nodig is zich te verzetten: want men kan niet denken dat een bejaard mensch zich zo ligt iet zal laaten diets maaken, of de pyn zo weinig ontzien, van zich aan die proeve over te geeven. Onderſteld zynde dat het anders ware, het is bekend dat een Tand, in een volwasſen mensch, geen merklyke verandering van ſtand kan ondergaan, zonder uit de kas opgeheeven te worden; zo dat, als de Operateur hem in een regte lyn brengt, hem te gelyk te hoog opligt; hy vernielt zyne vastigheid, ſtelt hem bloot voor losheid, pyn, bederving, en maakt hem on-

bekwaam om de gewoone drukking onder het kaauwen te kunnen verdraagen, een kwaad grooter dan het geheel verlies van een Tand.

Aangaande het vylen der Tanden tot een behoorlyke gedaante, grootte en ſtand; ik weet dat het alle dagen gedaan wordt, en zal 'er breeder van ſpreeken, na dat ik eerst eenige gevallen heb opgegeeven, waar in de herſtelling der Tanden met veiligheid kan gedaan worden, en welken tot een voorwendzel ſtrekken van de vergrootte berigten en ongelooflyke voorgeevingen van zulken, die belooven ten allen tyde te zullen ſlaagen.

Tusſchen het zevende en twaalfde jaar, terwyl de Tanden nog groeijen, en de kasſen nog in ſtaat zyn van langzaamerhand eenige drukking in te volgen; als dan het ſcherpe van een Tand buiten zyn behoorlyke rigting ſtaat, kan hy dikwils te regt gebragt worden, mids de Lyder een band, als boven beſchreeven, wil verdraagen en 'er langen tyd mede aanhouden, en by gelegenheid wat vaster aangehaald laaten worden; mids nog, dat de afwyking van den Tand uit deszelfs natuurlyken ſtand niet zeer groot zy, en de drukking niet alleen geſchiede op de twee naaste Tanden; want ze moet altyd verdeeld worden door eenige ſlingeringen van het draat, of koord, over eenigen die verder afſtaan. Het gebruik van een veerplaatje is ongemaklyker voor den Lyder, en niet beter dan deeze wyze, en de werking met

inſtrumenten, om de Tanden eenſtoots in hunnen ſtand te wringen, is in allen leeftyd zeer gevaarlyk; want dit zal dezelven veel eer losmaaken en doen uitvallen, dan geregeldheid en ſchoonheid geeven.

V. HOOFDSTUK.

HET GEBRUIK EN MISBRUIK VAN HET VYLEN, OM DE ONGELYKHEDEN DER TANDEN WEG TE NEEMEN.

Veele gevallen zyn 'er waar in het vylen der Tanden goed, veilig is en het ſieraad bevordert; doch niets kan verderflyker zyn, dan zo als het gemeenlyk gedaan wordt.

Wyl men niet kan ſtellen dat iemant zo weinig eerlykheid en ſchaamte heeft, van zynen Lyder, geduurende zyn leven aan pyn en ongemak bloot te ſtellen, alleen om een geringe belooning, moet men het vylen der Tanden, zonder onderſcheid, 't welk tegenwoordig zo gemeen is, alleen toeſchryven aan de onkunde, en hopen dat het beteugeld zal worden door het onderwerp in een klaar ligt te ſtellen, en net aan te wyzen waar het met veiligheid mag en niet mag gedaan worden.

1. In bejaarde menſchen kunnen de Tanden tot behoorlyken ſtand gevyld worden zonder eenig ongemak; want de zenuwen zyn dood,

de Tanden kunnen van de bewerking geen pyn gevoelen, ook naderhand niet van koude, zuur, of fuikergebak, ook krygen ze zo ligt geen bederf of verdorring.

2. Als een Tand te hoog opgereezen is, en de overigen verhinderd op malkander te koomen, of alleen alle drukking moet verdraagen, welke over het geheele ftelzel moest verdeeld worden, is het vylen in allerhanden ouderdom noodzaaklyk, om eenig erger kwaad voor te koomen.

3. Het vylen is ook noodzaaklyk tot het wegneemen van eenige fcherpe punten, door een verbreeking of op eenige andere wyze veroorzaakt, welken de lippen en tong fteeken en kwetzen; want in dit geval is het beenig gedeelte van den Tand reeds bloot; en het afneemen van de fcherpe uitfteekzels kan niet maaken dat hy ligter bederf of pyn krygt, dan anderzins zou gefchieden.

4. Als een Tand met de punt fchuin ftaat tegen de tong of de lippen, gelyk dikwils gebeurt, door de tegenftand der Melk-tanden, moet het fcherpe noodzaaklyk rond gevyld worden, om de kwetzing der zagte deelen voor te koomen.

5. Als de fneede van de Voor-tanden ongemeen fcherp en dun is, en ligt kan fplinteren, is het best dezelve wat af te vylen, om 'er een ftomper en duurzaamer fneede aan te geeven.

6.

6. Ook is het vylen nuttig om het beenbederf weg te neemen, een Tand bekwaam te maaken om 'er een nieuwe kroon op te zetten, en in eenige dergelyke gevallen, waar van in het tweede Deel van dit Werk gefproken is.

7. Als de Tanden onregelmaatig ftaan, en te breed zyn om regt gebragt te worden, mag men ze tusfchen beiden wat afvylen, om de breedte te verminderen tot een zekere maate: doch dan moet men wel zorge draagen het verglaasd niet geheel weg te neemen, gelyk by zulke gelegenheden al te dikwils gefchiedt.

Als iemant geen gevoel en geen ander gebruik van zyne Tanden heeft, dan tot fieraad van het aangezicht, zou ik het gebruik van de vyl aan deeze gevallen alleen niet bepaalen. Maar wyl de meeste menfchen, van de kindsheid af tot den middenbaaren ouderdom, onverdraaglyke pyn voelen, zo dra de vyl de beenige zelfftandigheid raakt; en deeze pyn dikwils zal weeromkoomen, om dat elke volgende oppervlakte van de beenige zelfftandigheid eenigen tyd nodig heeft om te verdorren, en een gedeelte van haare gevoeligheid te verliezen, eer ze de vyling beneden zekere diepte kan verdraagen; om dat ook het verglaasd, eens weggenomen, niet hergroeit; dat een Tand in deezen naakten ftaat, lang van pyn aangedaan wordt door de geringfte indrukzelen van koude, zuure dingen of banket enz. dat hy fchielyk verflyt, en zeer ligt verdroogt; kan ik aan

de gemeene manier, van zonder onderſcheid te vylen, myne toeſtemming niet geeven; ik meene dat het bepaald moet worden aan de gevallen boven aangeweezen, want in zodanigen denk ik dat het alleen te pas koomt.

Hierom weigere ik zo dikwils deeze bewerking tot ſieraad te doen aan myne Lyders, en heb jonge menſchen, die ligtgeloovig het oor geleend hadden aan zodanige bekendmakingen en beloften, geraaden, een veiligen en waardigen ſtaat niet te verruilen voor zulk een pynlyk, gevaarlyk en kortduurend ſieraad: want gebreklyk ſtaande of onregelmaatige Tanden kunnen gezond en zonder pyn duuren tot den hoogſten ouderdom, en de mismaaktheid is in 't algemeen niet zeer groot, midsze zuiver, wit en glad gehouden worden.

De oplettendheden welken in het vylen moeten waargenomen worden, en de behandeling om uitwykende Tanden wederom met het ſtelzel gelyk te maaken, zo dat de bovenſte en onderſte ry malkander raaken, als de kaaken tot malkander gebragt worden, zal ik tegenwoordig niet aanroeren; want ik heb dit Werk niet willen doen uitdijen door beſchryvingen welken alleen verſtaan kunnen worden door Operateurs, die het werktuiglyke van deeze konst moeten leeren door ondervinding en niet uit ſchriften. Ik zal dit Hoofdſtuk echter niet beſluiten zonder aan te merken dat de luiden van dit land, die over de Tanden prak-

ti-

tizeeren, niet zo ruimſchootig zyn in hunne beloften, of zo gereed tot knypen en vylen, als de *Snoesbaanen*, die *onzen halve* het vaste land verlaaten, en in een verhevener kreits omzwerven, zich beroemende *Graaven* en *Markiezen* gediend te hebben, in den ſtaat van *kamer-dienaars*, en de konst van het vylen *in twintig provincien te hebben zien praktizeeren.*

ZESDE HOOFDSTUK.

HOE DE TANDEN WIT EN GLAD TE HOUDEN.

De voortkomst en het ſamenſtel van kalkagtige en andere ſtoffen, welken de Tanden een kwaaden kleur doen krygen, de heldere gladheid van het verglaasd vernielen, en de kwaalen, welken lang verwaarloosde klagten hier over na zich ſleepen, te gelyk met de wyze van genezing hebben wy in het tweede Deel van dit Werk breedvoerig genoeg overwogen: maar de behandeling tot voorkoming en al wat de ſchoonheid der Tanden betreft, tot hier toe uitgeſteld.

De behandelingen om de Tanden wit te houden, dezelven te bewaaren voor kalkagtige aangroeijingen of wankleurend beſlag, zyn in deeze ſtad veelerlei, en ſchynen alleen overeentekoomen, in alle zeer verderflyk te zyn, zo alsze nu gedaan worden, behalven alleen

wanneer de kalkagtige ſtoffe door een inſtrument wordt weggenomen; want ze werken alle regtſtreeks om het verglaasd te vernielen, het zy door *werklyke verbryzeling of ſcheikundige verknaaging.*

Die van de eerſte ſoort, 't zyze verkoft worden onder den naam van een poeder of likking, wit of donker, of, door byvoegzelen, op eenige andere wyze gekleurd, zyn altyd ſamengeſteld uit Puim-ſteen, Amaril of eenig ander ſnydend poeder. De laatſte ſoort, hoe ook gekleurd, met Sanguis draconis, Cochenilje, wortel van Osſe-tong of andere drogery; en hoe ook van ſmaak veranderd door geestryke, gekamferde en andere vermengingen, zyn altyd gemaakt uit *mineraale zuuren*, voornaamelyk vitriolieke; en ſchoonze, met *zedigheid* tinctuuren enz. genoemd worden, zy zyn inderdaad kragtige ontbindvogten, om het verglaasd week te maaken en te vernielen.

Dat de poeders welken gewoonlyk verkoft worden om de Tanden te zuiveren, het verglaasd benadeelen, is te bekend om beweezen te worden; doch men gelooft in 't algemeen niet dat ze zo ſchaadelyk zyn van te verdienen; dat 'er byzonder gewag of waarſchouwing tegen gedaan worde. Ik heb het hierom niet ondienſtig geoordeeld, het ding tot een proef te brengen, om te verklaaren zo naby als mooglyk is, in hoe veel tyd zy al of niet vernielende zyn.

Ik

Ik zette een gezonden en wel verglaasden Menſchen-Tand in een ſchroef, met de verheven zyde naar boven: toen nam ik een ſchuijer wel voorzien met een zeker Tand-poeder, met voordagt hier toe gekoft; en door ſchielyk met deezen ſchuijer en het poeder te wryven, was het verglaasd van het gedeelte welk aan deeze werking was blootgeſteld, in minder dan een uur, geheel weg.

Ik herhaalde deeze proeve met alle verſcheide Tand-poeders welken in deeze ſtad verkoft worden, en bevond dezelfde uitwerking, alleen met een gering verſchil in den tyd, naar de grofheid of fynheid van het poeder en de verſchillende hardheid van het verglaasd.

Men weet, dat veele menſchen hunne Tanden met zodanige poeders ſchuijeren twee of driemaal in een week; als men nu ſtelt, dat de ſchuijer en het poeder, in 't algemeen, op de Voortanden met kragt werken telkenmaale een vierde van een minuut, werkenze in een' maand drie minuuten, of in twee jaaren twee-en-zeventig minuuten; dat is te zeggen, in den tyd van twee jaaren hebben de Tanden al meer wryving geleeden, dan bevonden was genoeg te zyn, om het beste en fynſte verglaasd te vernietigen.

Die maar eens in een week met poeders ſchuijeren, vernietigen hun verglaasd in minder dan vyf of zes jaaren; en die maar nu en dan eens poeders gebruiken kan men niet doen

ge-

gelooven dat 'er hunne Tanden door befchadigd worden, wyl de vernieling te langzaam gefchiedt om gemerkt te worden.

Tegen dit alles, verwagt ik zal men inbrengen, dat het bekend is, dat het verglaasd toeneemt in dikte van de kindsheid tot volwasfenheid, alfchoon eenig gedeelte van de oorfpronglyke groei, in dien tusfchentyd, zekerlyk wordt verfleeten; en wyl hier uit duidlyk blykt, dat men een' groei van herftelling moet toeftaan, dezelve dan in meerdere bejaardheid ook kan plaats hebben, en het gene door de Tandpoeders verlooren is wederom aanvullen. Men zal 'er nog konnen byvoegen, dat alhoewel het zelden of noit herfteld worde, als het geheelenal van het been gefcheiden is, het evenwel, gelyk de *bast van boomen*, nieuwe laagen kan krygen en herfteld worden, zo lang als eenig deel van de binnenfte zelfftandigheid beneden onbefchadigd blyft. Maar deeze geheele redenkaveling rust op onderftelling, welke niet beweezen is, en by gevolg niet ingebragt kan worden tegen daaglykfche waarneming en gebeurte, welken ons leeren dat het verglaasd fchielyk afflyt, zelfs onder het kaauwen, na het twintigfte of dertigfte jaar, en dat het zeer vroeg geheel verlooren wordt by zulken, die onvoorzichtig Tand-poeders gebruiken.

Sommigen, die door onbetwistbaare voorbeelden van deeze waarheid overtuigd zyn, verbeelden zich dat dit gevaar kan vermyd worden

den door het gebruik van een doek in plaats van een ſchuijer. Om te zien of deeze gedagte gegrond ware dan niet, nam ik een welverglaasde Menſchen-Tand, en hem, als boven gezegd is, in een ſchroef vastgezet hebbende, wreef ik hem ſtyf met een doek in Tand-poeder geſtoken, een half uur; in welken tyd ik bevond dat het verglaasd geheel geſleeten was. Dezelfde proeve verſcheide maalen herhaald hebbende, ontdekte ik, dat een doek het verglaasd vernietigt in de helft van den tyd, welke hier toe met den ſchuijer was beſteed; weshalven hy, en om dat hy in de tusſchenruimten der Tanden niet kan koomen, nog vernielender is, en minder bekwaam om de kalk weg te neemen.

Nademaal ik de werking van de Tand-poeders dus heb getragt te verklaaren, en de onheilen van een gebruik zonder onderſcheid aan te wyzen, is het nodig tot onderregting van myne Lezers, en tot rechtvaardiging van de menſchen, welker belang het is zodanige dingen te verkoopen, te toonen, waarze zonder gevaar gebruikt kunnen worden, en hoe ze, met behoorlyke achtneemingen, dienen kunnen tot bewaaring zo wel als ſieraad der Tanden.

1. Als de Tanden een kwaaden kleur hebben door een zeer dunne korst van kalkagtige ſtoffe, of, door een oppervlakkig beſlag van het verglaasd, kunnen de gemeene Tand-poeders gebruikt worden, tot dat die zelfſtandigheid verdweenen zy; doch niet langer om geen oorzaak altoos.

2. Na dat een dikke korst van kalk door inſtrumenten is weggenomen, kan eenig Tand-poeder gebruikt worden, om de overige ſtoffe, welke het vergläasd wankleurig maakt en 'er nog aanzit, te doen verdwynen; doch als deeze weg is, moet 'er niet langer mede aangehouden worden.

3. Die genen, eindelyk, die hunne Tanden niet dikwils kunnen ſchuijeren, by gebrek van tyd of gelegenheid, mogen wel, eens in een maand, grove Tand-poeders gebruiken, om de kalk ſchielyk en wel weg te neemen; om dat de onheilen welken uit een volſtrekte verwaarloozing ontſtaan, voornaamlyk by zulken welken een natuurlyke geſteldheid hebben van ligt kalk te krygen, in 't algemeen grooter zyn dan eenig 't welk voortgebragt kan worden door het bezuinigd gebruik van Tand-poeders.

Tinctuuren om de Tanden te zuiveren worden zo gemaklyk gebruikt, met zo veel goed gevolg, en ſtrekken zo zeer ten profyte van de Tand-meesters, dat ik wenschte, zonder benadeeling der waarheid en veiligheid van de genen die ze gebruiken, ter begunſtiging van dezelven te konnen ſpreeken, en herroepen wat ik in 't begin van dit Hoofdſtuk gezegd hebbe.

De dagelykſche voorbeelden van de kwaade gevolgen, en datze uit mineraale zuuren zyn ſamengeſteld, zyn, langen tyd, door onpartydige en bevoegde oordeelaars, als klemredenen

te-

tegen dezelven gebruikt, doch vrugteloos; want deeze verklaaringen zyn zo weinig geloofd, alsze kwaalyk onderſteund zyn, en zy zyn het volk niet op zulk een kragtige en algemeene wyze ter ooren gekoomen, als de listige vertoogen en bekendmaakingen van geheimventers. De zaak moet derhalve nog meer, en op een gevoeglyke en voldoende wyze, voor de meesten van onze Leezers, opgehelderd worden. Eer wy voortgaan, moeten we echter aanmerken, dat de meesten die Tinctuuren voor de Tanden en het tandvleesch verkoopen, twee ſoorten hebben, en behoorlyk onderſcheid maaken in ze te verkoopen. De eene wordt gegeeven tot verſterking van het tandvleesch, genezing van zweeren, voosheid, bloeding van het zelve, en ſtinkenden adem, hier door veroorzaakt. Deeze wordt in 't algemeen gemaakt uit onſchaadelyke ſamentrekkende, aangenaame harsagtige middelen, geestryke dingen enz. en is een bekwaam vogt om mede te wasſchen, als het tandvleesch dit nodig heeft, ook geheel zonder nadeel te doen, het zy het dit nodig heeft dan niet. Doch de andere ſoort van tinctuur, welke verkoft wordt om de *Tanden wit te maaken*, enz. enz. enz. wordt in 't algemeen ſamengeſteld uit mineraale zuuren, door verſcheide konstſtreeken aangelengd en bedekt.

Dit is baarblyklyk uit de zuure ſamentrekkende ſmaak; uit de ruuwheid en het byzonder ge-

gevoel van de Tanden, waar aan deeze tinctuuren gebruikt zyn; uit het verlies van deeze hoedanigheden en van een middesoortige natuur te worden door bymenging van een loogzout; uit de opbruizing met olie van Wynsteen, zo veel als men kan verwagten van eenig zuur zo aangelengd, zoet gemaakt met geestryke dingen, en konstiglyk bedekt door Kamfer, kleurende droogerijen, enz. En eindelyk door het witmaaken der Tanden, 't welk door geen ontbindmiddel *zo spoedig* kan geschieden als een mineraal zuur. Laaten we dan de kragt en uitwerkingen van de mineraale zuuren, dus gebruikt, eens onderzoeken.

Ik wierp een half dozyn gezonde en wel verglaasde Tanden in een glas met geest van Salpeter gevuld: in een kwartier uurs was de glinsterende gladheid van het verglaasd vernietigd. In zes of agt uuren was de zelfstandigheid van het verglaasd en van de beenige wortel van elken Tand tot een merkelyke diepte verteerd, en het verglaasd welk nog overig was, zo veranderd, dat het gemaklyk met de punt van een mes kon afgeschrapt en weggesneeden worden. In drie dagen waren de Tanden geheelenal versmolten.

Hier op leidde ik een gelyk getal gezonde Tanden in een glas vol geest van Salpeter, met gelyk veel water vermengd, en zette het glas by het vuur, dat het een' warmte kreeg byna als van een menschelyk lichaam. De uitwer-

king

king was dezelfde als in de vorige proeve, de ſmelting geſchiedde alleen langzaamer. Het zuur van Salpeter kan derhalve, 't zy ſterk of aangelengd, het verglaasd zo wel als de beenige zelfſtandigheid der Tanden vernielen, al wordt het ſpaarzaam gebruikt, en niet gelaaten om lang te werken: en het is zeer klaar dat de zagtheid welke het veroorzaakt in het gedeelte van het verglaasd, welk het geen tyd gehad heeft te doen ſmelten, ten uiterſte nadeelig is voor de gladheid en duuring van het zelve.

Het *Zuur van gemeen Zout*, op dezelfde wyze beproefd, maakt week en doet verſmelten het verglaasd en de beenige zelfſtandigheid van een Tand, byna even kragtig als de geest van Salpeter. En het is aanmerklyk, dat wyl het de buitenſte oppervlakte tot een taaije ſlym doet ſmelten, de inwendige deelen tot vry wat diepte miskleurig, en in een half doorſchynende hoornagtige zelfſtandigheid veranderd zyn geworden. Misſchien koomt de kwaade kleur der Tanden, zo merklyk in zeevaarende perſoonen, hier van daan, wyl zy van gezoute ſpyzen leeven, en hun bloed gezegd wordt met zee- of Ammoniak-zout belaaden te zyn.

Ik heb ook verſcheide gezonde Tanden op dezelfde wyze behandeld met het *Vitrioliek Zuur*, en dezelven na eenige uuren zeer wit bevonden; doch de verglaasde of beenige deelen ſcheenen niet verſmolten, als wanneer ik

het Zuur van Salpeter of gemeen Zout had gebruikt. Ik lietze drie of vier dagen liggen, en ook toen was de verſmelting niet van veel belang; doch het verglaasd was ruuw en zo verre van ſamenſtelling veranderd, dat ik het gemaklyk met een mes kon ſchraapen: de kleur was ook, in plaats van by de tanden half doorzichtig te weezen, een dood wit als kryt.

Ik beproefde het zelfde Zuur op verſchillende wyze aangelengd, en bevond dat het even kragtig en op dezelfde wyze werkte als het met zesmaal zo veel water was vermengd, als onaangelengd. Het blykt, derhalve, dat het kragtiger is om de Tanden wit te maaken dan anderen, dat het dezelven niet zo ſpoedig vernielt, en, met reden, verkoozen wordt van luiden die tinctuuren verkoopen om de Tanden wit te maaken, als het minst ſchaadelyke van de mineraale zuuren.

Doch al werkt het langzaam, de vernieling welke het aanbrengt, is niet te min zeker. Wanneer de Tanden eens hunne gladheid verlooren hebben, koomt 'er geduurig Kalk, en het zuur moet geſtadig herhaald worden; en eenige maanden met het Vitriool-zuur doen het zelfde welk eenige dagen zullen doen met dat van Salpeter of gemeen Zout.

Ik voorzie wel dat zy die tinctuuren tot zuivering der Tanden aanpryzen, deze redenen zullen tragten te wederleggen, door te zeggen datze alleen gebruikt worden waar de Kalk het

ver-

verglaasd bedekt en befchermt, of datze zo aangelengd zyn, dat ze het zelve niet kunnen aandoen. Maar het is bekend, dat de fneeden der Tanden zelden met Kalk bedekt worden, zelfs in zulken welker Tanden veel Kalk naby het tandvleesch hebben; weshalven het bloote verglaasd, op die plaatfen ook zal te lyden hebben, terwyl de Kalk op anderen langzaam verfmelt: en het behoeft geen bewys, dat wyl de olie van Vitriool met zes deelen water het verglaasd, in drie dagen, zichtbaar kan aangrypen, zy het zelve, in eenige weinige jaaren, geheel kan vernielen, al ware ze fchoon nog merklyk meer verflapt.

Zeker, het is van gering belang, van de aanlenging te fpreeken, om de waarheid te ontwyken; want als het Vitriool-zuur dermaate verflapt is, dat 'er het verglaasd in merklyken tyd niet van te lyden hebbe, zal het ook even onvermogend zyn om de Kalk te verteeren, gelyk ik door herhaalde proeven ondervonden hebbe: het fcherpfte Vitriool-zuur welk op deeze wyze kan gebruikt worden, zal de Tanden zo weinig nadeel doen als het zwakfte, om dat het niet behoeft lang gebruikt te worden; en zo het verglaasd twintigmaal minder verfmeltbaar is dan de Kalk, zal by elke twintig deelen van de Kalk, een gedeelte van het verglaasd, welk blootgefteld is, vernield worden, het zy de tinctuur welke men gebruikt fterk of flap is, in een minuut of in een jaar.

Gemerkt dat een van de berugtste tinctuuren tot witmaaking der Tanden, eenige aarde op den bodem laat vallen, als 'er eenig loogzoutig vogt bygedaan wordt; onderstel ik dat men zal inbrengen, tot verdediging van dezelve, dat het Vitriool-zuur in een middebaare of aluinagtige staat is, en derhalve niet als een schaadelyk versmelt-middel kan werken.

Is het niet meer een smelt-middel, hoe doet het dan de aardagtige Kalk-groeijingen van de Tanden versmelten? Kan het deezen vernielen, waarom niet de aarde van het verglaasd ook, gelyk gewoonlyk, en naar maate van het ontbindend vermogen? Stel eens wy moesten toegeeven, dat de meeste tinctuuren om de Tanden wit te maaken, waren samengesteld uit Aluin-water en geestryke dingen, want de droogerijen welken 'er eenige geur en kleur aan geeven doen niets ter zaake, zal dit bewyzen datze onschaadelyk zyn? In geenen deele.

Gesmolten Aluin met eenige *spiritus* vermengd, laat een groot deel van zyne aarde vallen: het zuur dus op zich zelf gelaaten, vereenigt zich niet zeer vast met de *spiritus*, en grypt ten eerste eenig aardagtig lichaam aan, waar mede het eenige gemeenschap heeft. Aluin-water, gevolglyk, en geestryke vogten, hoe gekleurd of welriekend gemaakt, verschaffen een vogt zo schaadelyk voor de Tanden, als een mengzel van olie van Vitriool met

geest-

geestryke dingen, als bevattende een gelyke maate van ontbloot zuur.

Behalve de uitwerkingen van dit zuur als een ſmelt-middel der aardagtige deelen van het verglaasd, is 'er nog een andere omſtandigheid welke nog gewigtiger en betoogbaarer is aangaande de ſchaadelyke uitwerkingen. Ik bemerk, dat het verglaasd van de Tanden berst en affſplintert by de genen die zuure tinctuuren gebruiken, en dus geheel verlooren wordt, lang eer het zuur tyd gehad heeft om het zelve, tot een merklyke diepte, te verknaagen: Ware het voor mynen ſtaat niet onbehoorlyk naamen te melden, ik zou hier van een menigte voorbeelden konnen opgeeven.

Niet tegenſtaande de dagelykſche ondervindingen deezer uitwerking van het Vitrioliek zuur, welken my in de praktyk voorkwamen, moet ik bekennen, altyd van gedagte geweest te zyn, dat de ſplintering en vergruizing van het verglaasd aan andere oorzaaken moest toegeſchreeven worden, zelfs in de zulken die zuure tinctuuren gebruiken; tot dat de volgende proeve my leerde, hoe gemaklyk zyne hardheid en maakzel kan vernield worden, zonder eenig *zichtbaar verlies van zelfſtandigheid.*

Als men een Tand legt op een gloeijenden vuurwroeter, en hem houdt boven een ſtuk ſchoon papier, zal het verglaasd 'er ſchielyk in kleine brokjes met eenig gekraak afvallen. Maar als het langzaam heet gemaakt en naby het hee-

te gedeelte van het yzer gebragt wordt, tot dat het beenig gedeelte van den Tand begint te rooken en zwart te worden, kraakt en brokkelt het verglaasd niet zo ligt als in het voorgaande geval; en door een' menigte proeven kan het van het verdroogde been geheel afgescheiden worden in de gedaante van een kapje: het behoudt zyne gedaante en grootte, maar de gladheid is weg; zyn half doorzichtig wit is veranderd in een kryt-wit met eenig grys vermengd, veroorzaakt door den olieagtigen rook van het been; en in plaats van een keiagtige hardheid, breekt het tusschen de vingers, en kan gemaklyk met een mes geschraapt worden.

Het beginzel, derhalve, welk den samenhang geeft aan het verglaasd, wordt 'er ligt uit verdreeven, is een zeer klein, ja, onzichtbaar gedeelte van het geheel, waar op een Vitrioliek zuur zo wel als een geringe hette kan werken. Wierden deeze proeven verder vervolgd, misschien zou het blyken, dat de zuuren van Salpeter en gemeen Zout werken op de aardagtige en alle de deelen van het verglaasd, terwyl de Vitriolieke voornaamelyk het vasthegtend beginzel, en de *aardagtige* deelen langzaam aangrypen.

Doch de gevaarlyke eigenschap van zuure tinctuuren om de Tanden wit te maaken, schynt zich niet te bepaalen aan een enkele werking op het verglaasd en de beenige zelfstandigheid.

Want

Want in menſchen die dezelven lang gebruikt hebben, heb ik doorgaans het verband tusſchen de Tanden en het tandvleesch zeer bedorven gezien, en ſomtyds wel geheel vernield, zo dat het knaagend vogt gemaklyk in de kasſen kon vallen. Ik zal niet zeggen, dat dit aan de tinctuuren alleen was toe te ſchryven; maar ik ben wel verzekerd, dat zodanige tinctuuren by uitſtek ſchaadelyk zyn, waar een kwaade geſteldheid van het tandvleesch gelegenheid geeft van in de kasſen te kunnen vallen, of de Tanden beneden het verglaasde gedeelte aan te grypen.

Laaten wy nu voortgaan om te leeren hoe de ſchoonheid der Tanden bewaard kan worden, van de kindsheid af tot den ouderdom toe, door een toezicht en behandeling, welke vry is van alle de gevaaren van poeders, likkingen en tinctuuren.

Zo dra de tweede Tanden te voorſchyn koomen, moeten de ouders en gouvernanten zorge draagen, dat de kinderen alle ochtenden hunne Tanden wasſchen met gemeen water en een bekwaame Tand-ſchuijer; en na den eeten moet men hen gewennen den mond te zuiveren, en de Tanden te wryven met hunne vingers, wanneer men niet wel een ſchuijer kan gebruiken. Die deeze onderregting op den duur volgen, kunnen gerust wezen voor altoos bevryd te zullen zyn van kalkgroeijing, rottig beſlag, oppervlakkige wankleurigheid,

week tandvleesch, van pyn en losheid der Tanden welken uit deeze oorzaaken ontſtaan.

Ik weet, het is een zeer gemeen gevoelen, dat de ſchuijers nadeelig zyn voor het tandvleesch; en de eenige reden welke men hier van geeft, is, dat de ſchuijering het tandvleesch doet bloeden, hetzelve derhalve ſchynt te kwetzen, en het verband met de Tanden te vernielen. Het is waar, de ſchuijering van het tandvleesch zal dit in 't begin doen by zulken die het niet gewoon zyn, en welker tandvleesch week en voos is. Doch waar men het geſtadig doet, maakt het, in plaats van te beſchaadigen, een heilzaame prikkeling, vervult de vaten, verlengt de vezelen, en geeft een vastheid aan het tandvleesch, welke zeer veel doet tot de welgeſteldheid en duurzaamheid der Tanden: men doe hier by, dat de overblyfzels der ſpyze, of het beſlag der Tanden op geen andere wyze zo bekwaam kunnen weggeveegd worden. Men vindt 'er die het vezelig eind van de bereidde Heems-wortel, welke in de winkels, onder den naam van Draaken bloed, verkoft wordt, beter houden; doch hy is op verre na niet zo goed als een ſchuijer, om dat hy niet zo wel tusſchen de Tanden in kan koomen, ligt eenige afgebroke vezelingen tusſchen de Tanden laat zitten, niet goed is op den duur, en voornaamelyk, om dat hy werkt als een doek, welken wy getoond hebben nadeelig te zyn.

Als

Als de Tanden in 't begin verwaarloosd zyn, en reeds kalkagtige ſtoffe aan dezelven vast zit, moetenze, na dat men de Kalk door inſtrumenten heeft afgenomen, gelyk te voren gezegd is, eenigen tyd gewreeven worden met een fyn ſchelp-poeder, hoedanig ik gewoon ben aan te raaden, om alle overgebleeven ſtoffe, welke miskleurigheid maakt, te doen verdwynen. Als nu het verglaasd wel zuiver, wit en glad is, moet het poeder nu en dan nog eens gebruikt worden, en de kleur en gladheid zullen konnen behouden worden door geſtadige ſchuijering en waſching.

Dikwils is het verglaasd zelf door zyn geheele zelfſtandigheid miskleurig, zo dat het wegneemen van de Kalk 'er geen goede kleur aan kan geeven. In zulk een geval houdt de Lyder aan, als hy geen goed raadsman heeft, met het gebruik van de poeders en tinctuuren, tot dat het verglaasd vernield zy; of hy begeeft zich naar een onweetenden Operateur, die denkende dat het werk niet geeindigd is, of hy zyn loon verdiend heeft, voor dat de Tanden wit zyn, zyn ſcherpe poeders en vylen gebruikt, tot dat het verglaasd geheel vernietigd zy, en hy de naakte Tanden aan een reeks van ongemakken blootſtelle.

Nademaal ik, boven, het gebruik van inſtrumenten, om de Kalk weg te neemen, heb aangepreezen meer dan eenige andere wyze van doen, is het noodzaaklyk dit in een behoorlyk

 licht

licht te ſtellen, en een zeer ongegrond vooroordeel van 't Gemeen uit den weg te ruimen.

Men verbeeldt zich in 't algemeen, dat het veiliger en gemaklyker is, de Kalk door middel van Tand-poeders, likkingen en tinctuuren te doen vergaan, dan door ſtaalen gereedſchappen weg te neemen. Hierop behoeft alleen geantwoord te worden, dat het verglaasd van de Tanden zo hard is als het hardſte ſtaal, en de ſcherpte van een ſtaalen inſtrument ſchuin over het zelve glydende, 'er niet meer kwaad aan kan doen dan de ſneede van een mes, op gelyke wyze, iet van een glas kan afſchraapen. Maar dat vernielende poeders, welken het hardſte ſtaal ſnyden, of vogten door de Scheikunde bereid, het verglaasd konnen vernietigen, is baarblyklyk door de reden en daaglykſche ondervinding.

Het onderſcheid welk ik maake tusſchen zagte ſchelp-poeders, en die ruuwen, van amaril en puimſteen ſamengeſteld welken doorgaans verkoft worden, is zeer gegrond; want de eerſten maaken het verglaasd glad, zonder het te vernielen, na dat de kalkagtige ſtoffe is weggenomen: maar de laatſten vernielen het ſchielyk, en laaten een ruuwe en oneffen oppervlakte na, welke aanleiding geeft tot nieuwe groei en aankleeving van dezelfde ſtoffe.

ZE.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

VAN ZUUREN UIT GEWASSEN, BANKET, GEWELDIGE POGINGEN, HET STOOKEN DER TANDEN EN HET ROOKEN VAN TABAK, ENZ.

Dewyl ik van de mineraale zuuren gehandeld, en het onmaatig gebruik der zelven heb gepoogd tegen te gaan, oordeele ik het nodig ook iet te zeggen van de Zuuren uit Gewasſen en de Suiker; om dat 'er, in de voorgaande Deelen van dit Werk, dikwils van geſproken is als nadeelig voor de Tanden in ſommige ongeſteldheden, indien niet ook in hun gezonden ſtaat.

Uit proeven op Menſchen-Tanden genomen blykt niet, dat zuuren uit gewasſen kragtige ſmelt-middelen van het verglaasd zyn; wyl men echter weet dat zy op kalkagtige aarden werken, en bevonden worden de beenderen en eijer-ſchaalen week te maaken, en ligt te kunnen doordringen tot de naakte beenige kalkagtige deelen der Tanden beneden het verglaasd, meene ik, zullen ze uit deeze beginzels de Tanden ligt konnen benadeelen; daarenboven de ruuwheid, ſtompheid der Tanden en de pyn welken zy verwekken, gevoegd by de dagelykſche waarneming van de vernielende uitwerkingen, bewyzen duidlyk, dat zy het doen. Hierom hebben de bewooners van de West-Indiſche

ſche eilanden en andere zuidelyke landen, waar veel zuure vogten en vrugten gebruikt worden, zelden goede Tanden.

Wat het ſuiker-gebak belangt, het is niet gemaklyk te zeggen hoe het op de Tanden werkt, ſchoon het onaangenaam gevoel door het zelve verwekt, en de menigvuldige ondervinding bewyzen, dat het indedaad benadeelend is.

De Scheikundigen zeggen, dat nademaal zuuren uit Gewasſen de Tanden bederven, de ſuiker het zelfde kan doen, om dat hy een zuur is onder olie bedekt, welke hy ligt kan verlaaten, om zich met de kalkagtige aarde der Tanden te vereenigen. Zy voegen 'er by, dat veel zagte vogten harde lichaamen doen ſmelten; de Kwik ontbindt het Goud, olie zwavel, de zagtſte zuuren doen metaalen en ſteenen ſmelten, water zout, of wynſteenige droesſem van wyn; en geſmolten ſuiker, welke door een geringe warmte ſchielyk in een zuur vogt verandert, kan zeer wel onderſteld worden in ſtaat te zyn om de aardagtige ſteun der Tanden te doen ſmelten en vernietigen.

Het zy dit waar zy dan niet; het zy de ſuiker werkt door de beenige vezelen week te maaken of te verknaagen, of, naar de gedagten van anderen, door de Zenuwen te beledigen en inwendige ongeſteldheden aan te brengen, of anders, door de ſamenhegting van het tandvleesch te beſchadigen, het is zeker dat geſuiker-

kerde kost of drank de Tanden aandoenlyk maaken van pyn, door ligte indrukzelen van koude of kaauwing, en dat die het meeste ſuiker-gebak eeten ook de meeste ongeſteldheden en kwaade Tanden hebben. De boeren en gemeene luiden hebben hier van minder ongemak *dan aanzienlyken en ryken*, die veel nageregten eeten; en my is met geloofwaardigheid verzekerd, dat de menſchen in de Nederlanden, waar ſuiker, thee en koffy in overmaat gebruikt worden, zelfs heel vroeg ſlegte Tanden hebben. Het is derhalve best, zodanige dingen ſpaarzaam te gebruiken, en na het gebruik altyd de Tanden te waſchen.

Het kraaken van nooten is dikwils nadeelig aan de Tanden, door het verglaasd te verbreeken; en zo is ook de gewoonte van ſommige meisjes, die onder het naaijen een draad met haare Tanden afbyten, om de moeite niet te doen van een ſchaar op te neemen.

De gewoonte van jongens om gewigten op te heffen met de Tanden; of, een tafel of ſtoel in den mond te draagen, is zo gevaarlyk als verkeerd, en moet door geen verſtandig mensch gevolgd worden.

Wat de geſtadige gewoonte van de Tanden te ſtooken belangt, ik ben van gevoelen, dat het een zeer kwaade manier van doen is. Want alle Tand-ſtookers, inzonderheid die van metaal of hout gemaakt zyn, vernielen, door zo dikwils tusſchen de Tanden ingevoerd te worden,

den, het tandvleesch, verwyden de tusſchenruimten der Tanden, zo dat 'er meer gelegenheid gegeeven wordt voor de ſpyze om 'er tusſchen te raaken, en maaken dus het ſtooken der Tanden van dag tot dag noodzaaklyker.

By die zich door een lange gewoonte hier van niet kunnen onthouden, doen de Tandſtookers van pennen of van den ſpaanſchen distel gemaakt, minder nadeel aan het tandvleesch dan anderen. Maar die de veiligſte en beste wyze willen volgen, raade ik, het gebruik van een regte Tandſchuijer, welke de borſtels aan het eind heeft, byna als een ſchilders penſeel. Zulk een ſchuijer, als hy wel gemaakt is van korte ſtyve borſtels, neemt oogenbliklyk weg al wat van de ſpyzen tusſchen de Tanden is blyven zitten, en maakt, in plaats van het tandvleesch te beſchadigen of los te wringen, een heilzaame prikkeling, gelyk wy boven gezegd hebben, om de groei en vasthegting van het zelve te bevoordeelen.

In menſchen die geſtadig Tabak rooken merke ik, dat het verglaasd van de Voor-tanden veele ſcheuren heeft, welken voornaamlyk van het ſcherpe naar beneden loopen: dit doet my beſluiten, dat het rooken kwaad is voor de Tanden, ſchoon het dienſtig bevonden wordt in zinkingen, wegens de ontlasting welke het maakt, en de verdoovende kragt. Doch dit gevoelen zy gegrond of niet, zeker is, het dat

het

het verglaasd, by de genen die de pyp tusſchen de Tanden houden, in dat gedeelte, door den tyd, merklyk verlooren wordt, door die geſtadige wryving.

AGTSTE HOOFDSTUK.

VAN HET TOEZICHT OP EN DE BEHANDELING DER TANDEN IN DEN OUDERDOM, VAN KONST-TANDEN EN KONST-TANDVLEESCH.

De gebreken der kaaken, welken doorgaans in den ouderdom koomen, zyn, afwyking van het tandvleesch, overhanging van de Tanden, loswording en het verlies der Tanden; al het welk, benevens de verſcheide handelwyzen om dezelven tegen te gaan, of ten minſte een ſpoedigen voortgang derzelven te verhinderen, reeds in overweging genomen zynde; moet ik, om herhaaling te vermyden, den Lezer verzoeken, uit ieder hoofdſtuk over deeze onderwerpen, zich te herinneren, wat in een tegenwoordig geval noodzaaklyk en dienſtig is bevonden: ik zal hier nu nog maar alleen iet byvoegen raakende de Konst-Tanden en 't tandvleesch.

Alhoewel nagemaakte Tanden baarblyklyk ſtrekken tot ſieraad, het aangezicht een gezonde en jeugdige gedaante geeven, de ſtem ver-

verbeteren, de uitſpraak aangenaamer en onderſcheidener maaken, de kaauwing helpen, en de tegenoverſtaande Tanden beletten van te veel uit te groeijen; zyn 'er echter veele menſchen tegen ingenomen, om zekere ongemaklykheden welken bevonden worden 'er nevens te gaan. Want men zegt, zy worden zeer ſchielyk geel en vuil; maaken een ſtinkenden adem; zitten niet vast op het tandvleesch; ſtaan zelden behoorlyk vast; maaken na eenigen tyd de naaste Tanden waar aan zy gebonden zyn los; of, de harde draat, welke gemeenlyk gebruikt wordt, heeft dikwils zeer diepe inſnydingen in de gezonde Tanden gemaakt.

Het is waar, ſomtyds zyn 'er regtmaatige redenen voor zodanige klagten; doch zy hangen in 't gemeen af van een gebrek in den konſtenaar, de verwaarloozing van den Lyder, of ontbeering van goede onderregting.

Nagemaakte Tanden van zagt been of ivoor, verliezen ras hunne kleur: doch zy kunnen gemaakt worden van duurzaamer ſtoffen, welken lang glad en wit zullen blyven; en de menſchen die dezelven draagen moeten geleerd worden hen dikwils met poeders te ſchuijeren, en, zo veel moogelyk is, roode wynen en beſmettende vogten te vermyden. Met zodanige voorbehoedzelen en menigvuldige waſchingen, zullenze noit een ſtinkenden adem maaken.

Datze niet gemaklyk zitten op het tandvleesch, is, om dat zy 'er ongelyk op rusten,

en

en niet wel uitgehold en gefchikt zyn naar iedere hoogte en laagte van het zelve.

Datze niet vast ftaan is eeniglyk de fchuld van den konftenaar, die ze niet gemaakt heeft om wel te pasfen, of, den draad kwaalyk heeft aangelegd.

Men moet toeftaan, dat als een konstftuk te groot is gemaakt, het de naaste Tanden kan prangen en naar buiten dringen. En wanneer het te klein is, trekt de draad den naasten Tand naar binnen, en kan hem doen los worden. Maar als een Konst-Tand, of een ftuk uit verfcheide Konst-Tanden beftaande, wel van pas gemaakt is, om de ledige plaats te vullen, fteunt het veel eer de naaste Tanden, en behoedt de hier op ftaande der andere kaak van uitgedreeven te worden. En dit wordt niet wederfproken door de gemeene opmerking, dat de Tanden dikwils los worden en fchielyk uitvallen, zelfs in zulken die de beste konstftukken draagen, en welken van de bekwaamfte Tand-meesters gegeeven worden: want het algemeen verval of ongefteldheid, welke in 't eerst een konst-ftuk nodig heeft gemaakt, kan ligt onderfteld worden, en wordt gemeenlyk bevonden ook de naaste Tanden aan te grypen; en deezen zouden op hun beurt verlooren worden, het zy 'er een konst-ftuk ware gebruikt dan niet. Of, laaten we eens voor een oogenblik toegeeven, dat een konstftuk, hoe wel uitgewerkt, eenen naasten Tand,

waar aan het vastgemaakt is, kan doen los worden, in een tyd van vyf of zes jaaren; kan de bedenking van zulk een verlies alle de tegenwoordige voordeelen van Konst-Tanden opweegen? Of, is het van veel belang, dat iemant eens in vyf of zes jaaren genoodzaakt wordt nog eenen by zyn nagemaakte Tanden te voegen?

Dat de natuurlyke Tanden ingefneeden worden door den band, welken men gebruikt heeft om de Konst-Tanden vast te maaken, moet men toefchryven aan den misflag der genen die een metaalen draat, in plaats van zyde, gebruiken. Metaalen draaden befchadigen zekerlyk de natuurlyke Tanden zeer fchielyk, maar een zyden kanze niet op eenige wyze beledigen, in meenige jaaren.

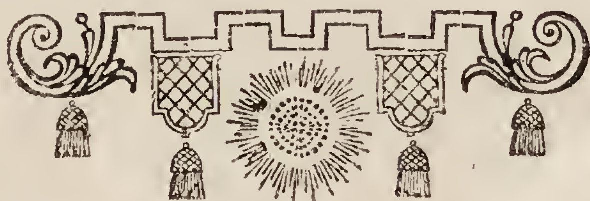
Het gebruik van nagemaakte Tanden is niet bepaald aan gevallen waar natuurlyke Tanden zyn, omze aan vast te maaken. Men kan een geheel ftel van Konst-Tanden maaken voor een of beide kaaken, zo gefchikt om alle nodige bewegingen toe te laaten, en zo bekwaam in behoorlyken ftand te houden, door middel van veeren van een nieuwe en byzondere famenftelling, dat zy, in allen opzichte, natuurlyke Tanden gelyken, uitgenomen, gereinigd en wederom ingezet kunnen worden door den Lyder zelve, met veel gemak. Ik zeg, veeren van een byzonder maakzel, om datze in gedaante en werking geheel verfchillende zyn

van

van die welken door myne voorgangers gebruikt zyn; want zy volgen zeer vry alle de bewegingen van de kaak, en de drukking, welke zy maaken, is overal gelyk en zagt, het zy de mond geslooten is dan niet.

Als het Tandvleesch ongelyk of weggevallen is, kan de Lyder zich bedienen van een *Nagemaakt Tandvleesch.* Dit woord luidt heel vreemd, en maakt geen klein gerugt in een' Bekendmaaking. Doch de uitvinding is niets meer dan een konststel van Tanden, beneden gekorven en gekleurd om gezond tandvleesch te vertoonen. Deeze bedriegery is waarlyk goed, en beantwoordt het oogmerk zo wel, dat niemant in de gemeene verkeering het *nagemaakte* van het *natuurlyke* tandvleesch kan onderscheiden.

E I N D E.

De Drukker dezes heeft ook gedrukt, of door Inkoop verkreegen, de volgende Genees- Heel- en Natuurkundige Werken.

Verhandeling over de *Lichaamelyke Opvoeding van jonge Kinderen*, of Geneeskundige Aanmerkingen over de middelen om Burgers van eene Maatschappye eene betere gesteldheid te doen verkrygen. Door den Heere DES-ESSARTZ. M. D. Uit het Fransch vertaald door JOANNES GRASHUIS, M. D. &c. in groot 8vo. . . . *f* 1-10-:

NB. By dit Werk kan deeze Verhandeling over de *Gebreken der Tanden* gevoegd worden; voor zo verre de Auteur meest handelt over de eerste Groei en het Uitkomen der Tanden in *Jonge Kinderen*; waarom hy dit Werkje aan de Moeders en Opvoeders van jonge Kinderen opdraagd.

Verhandeling van de ETTERWORDING: welke met den prys, door de Koninglyke Academie der Heelkonst te Parys voor het jaar 1746. voorgesteld, beschonken is. Door JOANNES GRASHUIS, *der Med. Doctor, Lid van de Keizerlyke Akademie van de Onderzoekers der Nature, van de Koninglyke der Heelkonst te Parys, en van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem*. Nieuwe vermeerderde Uitgaave. Hier is agter gevoegd, *Korte Schets van eene Ziekte tot nog toe niet genoegzaam beschreeven.* Door denzelfden. In 't Latyn en Duits in groot 8vo. de prys is . . . *f*:-18-:

Genees- en Heelkundige Verhandeling van de *Scirrhus* en *Cancer*, of het Knoest- en Kreefgezwel. Waarin ook de natuur van de *Fungus* en *Sarcoma*, of het uitwas en Vleeschgezwel onderzogt wordt. Hier is bygevoegd eene waarneming van *Spina Bifida*; benevens eenige bedenkingen over de Oorzaken van dat Gebrek, en andere tegennatuurlyke Gesteldheden waar mede Kinderen ter wereld komen, door JOANNES GRASHUIS. M. D. &c. Nieuwe Uitgaave, in groot 8vo. met een Plaat. *f* 1-5-:

L. ROUPPE Verhandeling van de ZIEKTEN DER SCHEEPVARENDEN. In gr. 8vo. . . *f* 1-5-:

A. DE HAAN, Brief over de *Cicuta* aan B. L. TRALLES waarin de Kragteloosheid der Cicuta, tegen alle derzelver voorstanders ten klaarsten getoond word. In gr. 8vo. . *f*:-6:-

J. RAY, *Gods Wysheid geopenbaard in de Werken der Scheppinge.* Namelyk in de *Hemelsche Lichamen*, *Hoofdstoffen*, *Verhevelingen*, *Mynstoffen*, *Gewassen*, *Dieren*, (*Beesten*, *Vogelen*, *Vissen* en *Bloedelooze Dieren*;) en inzonderheid in het Lichaam der *Aarde*, derzelver gedaante, beweegingen en bestaanlykheid, en in het verwonderlyk gestel des *Menschelyken Lichaams* en dat van andere *Dieren*; en vervolgens in de *Voortteelingen* &c. met beantwoordingen op sommige Tegenwerpingen. Volgens den 12den Druk uit het Engels vertaald. *Derde Nederduitsche Druk.* Met het *Leven van den Schryver* en zeer veele keurige Aanmerkingen van eene bekwaame hand vermeerderd. II. Deelen in gr. 8vo. *f*:2-4-

Vervolg op J. RAY, behelzende *Beschouwingen van de Werken der Natuur*, ten opzigte van de *Viervoetige Dieren*, *Vogels*, *Visschen*, *tweeslagtige* en *kruipende Dieren*, *Insecten*, *Plantgewassen* en *Bergstoffen*. Ter betoginge van Gods Magt, Wysheid en Goedheid. In gr. 8vo. . . *f* 2-16-:

p— 8